

КАТЕРИНА ЛЕВЧЕНКО ОЛЕНА ГУБІНА СЕРГІЙ ГУБІН

СНПК: ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН БЕЗ ТЕРМІНУ ДАВНОСТІ







УДК:

Катерина Левченко, Олена Губіна, Сергій Губін: СНПК:
воєнний злочин без терміну давності — Київ: Creative
Women Publishing, 2025. — 224 с.

ISBN

Книгу «СНПК: воєнний злочин без терміну давності» підготовлено та видано в рамках проекту «Вистоїмо разом. Вдосконалення системи підтримки постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом», який виконував Український Жіночий Фонд у партнерстві з громадською організацією «Ла Страда-Україна» та Асоціацією жінок-юристок України «ЮрФем» за підтримки Офісу Віцепрем'єр-міністерки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції й Апарату Урядової Уповноваженої з питань гендерної політики та за фінансування Європейського Союзу.

© Текст: Катерина Левченко, Олена Губіна, Сергій Губін, 2025
© Видавництво Creative Women Publishing, 2025
© Усі права застережено

ISBN

КАТЕРИНА ЛЕВЧЕНКО
ОЛЕНА ГУБІНА
СЕРГІЙ ГУБІН

СНПК: ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН БЕЗ ТЕРМІНУ ДАВНОСТІ



КИЇВ 2025

ПРО АВТОРІВ

КАТЕРИНА ЛЕВЧЕНКО — Урядова уповноважена з питань гендерної політики, докторка юридичних наук, професорка, заслужена юристка України.

ОЛЕНА ГУБІНА — заслужена журналістка України, письменниця, впродовж багатьох років висвітлює тему гендерно зумовленого та домашнього насильства й торгівлі людьми.

СЕРГІЙ ГУБІН — журналіст, керівник Національного пресклубу «Українська перспектива», автор посібника з PR-технологій, у рамках проекту «Вистоїмо разом. Вдосконалення системи підтримки постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з війною», підготував 25 інтерв'ю про проблематику СНПК, які лягли в основу цього видання.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
ЧАСТИНА I. СНПК – ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН, ЯКИЙ РОСІЯ ВИКОРИСТОВУЄ ЯК ЗБРОЮ ПРОТИ УКРАЇНИ.	20
Ті, які пройшли крізь пекло і вижили	21
Сучасне варварство зі сходу	37
«Колективний Чикатило»	44
Латентний злочин	59
«Не мені – нехай їм буде соромно! Аж до п'ятого покоління!»	65
Не лише зґвалтування	73
Діти війни	76
Не мовчи!	81
ЧАСТИНА II. МЕНЕДЖМЕНТ ВОЄННОЇ ПОРИ	92
Урядовий «хаб»	96
Центри допомоги врятованим	103
Мобільні бригади працюють по «гарячих слідах»	116
Прокурори, які захищають інтереси постраждалих	124
Переходимо на цифру: онлайн-платформа «Аврора» та Платформа допомоги врятованим	135
Гарячі лінії для підтримки постраждалих	143
Проект «Вистоїмо разом»	154
Фонд Муквеге та Глобальний фонд тих, хто пережив наси́льство	160
Репарації – сьогодні та в майбутньому	168
3 000 євро для постраждалих від СНПК	175
RD4U – Реєстр збитків для України	183
Законодавчі ініціативи на підтримку постраждалих від СНПК	192
На дипломатичній висоті	203
Країну-агресорку – до «списку ганьби» ООН!	212
ІНТЕРВ'Ю, ПІДГОТОВЛЕНІ В МЕЖАХ ПРОЄКТУ «ВИСТОЇМО РАЗОМ. ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ПІДТРИМКИ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИ́ЛЬСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З ВІЙНОЮ»	218

ВСТУП

Сексуальне насильство, пов'язане з війною, називають «найдешевшою зброєю» російських агресорів на тимчасово окупованій ними українській землі. Постраждалими від нього стають жінки, чоловіки, діти. Росіяни використовують цю зброю системно та безжально.

Вдумаймося: йдеться не про сучасні технології озброєнь, ракети та керовані авіаційні бомби, танки чи безпілотні літальні апарати, від яких значною мірою залежить перебіг воєнних дій. І навіть не про військову тактику, до якої вдаються на полі бою.

А про банальне варварство, котре використовувалося для поневолення захоплених народів у Стародавньому Світі та в Середньовіччі.

І яке росія задіяла для виконання своїх злочинських намірів у XXI столітті.

Причому — в центрі цивілізованої Європи.

В Україні раніше майже не знали про такий вид злочину. Хіба що читали про нього в новинах, які стосувалися далеких країн. Наприклад, деяких африканських чи південноамериканських. Або Боснії та Хорватії — у 90-ті роки наприкінці минулого тисячоліття.

І ми вже точно не припускали, що таке лихо може статися з нами — в нашому домі.

На території України з часів Другої світової війни не розгорталися повномасштабні бойові дії для захисту від зовнішніх агресорів. Ми навіть наївно думали, що на нас нема кому нападати, бо з росією було підписано «великий договір» про «дружбу, співробітництво і партнерство».

Звісно, була купа проблем і невідкладних завдань: подолати бідність і корупцію, створити умови для власного бізнесу, який забезпечить нові робочі місця,

навчитися будувати сучасні дороги та зробити асфальтове покриття у віддалених селах, завести «цифру» в повсякденне життя, вивчити українську мову тим, хто її досі не використовував, і власну історію, а також опанувати іноземні мови для спілкування зі світом. Українці вирощували зернові й олійні культури для себе та для продажу в інші країни, їздили працювати в Європу, де непогано платили в євро, зводили модернові садиби з усіма зручностями, створювали тисячі громадських організацій і сотні політичних партій і регулярно переобирали президентів. Ми завжди були переконані, що, попри помилки, орієнтуємося на демократичні цінності — так нас виховували в українських школах і родинях.

Сказати, що російське вторгнення на українську землю в 2014 році, а відтак широкомасштабна агресія РФ в лютому 2022 року перекреслили вагомі кроки нашого розвитку, — не сказати нічого.

Усе змінилося після того, як російські війська перетнули наш кордон.

Окупація нападниками частини українських територій супроводжувалася численними вбивствами та тортурами цивільного українського населення, викраденням дітей, нищенням і заграбастанням майна, привласненням бізнесу та «затрофеєнням» пам'яток історії та культури.

Росіяни скоїли всі можливі військові злочини, визнані міжнародними документами.

Що таке військові злочини?

Це свідоме та брутальне порушення міжнародного гуманітарного права, простіше кажучи, — законів і звичаїв війни, якого припускається країна-агресор по відношенню до країни, на яку вона напала.

Найповніший перелік воєнних злочинів викладений у Римському статуті Міжнародного кримінального суду, який Україна ратифікувала в серпні 2024 року. Серед них — умисне вбивство; катування або нелюдське поводження, зокрема біологічні експерименти; умисне заподіяння сильних страждань або тяжких тілесних ушкоджень чи шкоди здоров'ю; широкомасштабне знищення і привласнення майна, що не викликане військовою необхідністю і вчинене незаконно та безглуздо; умисне позбавлення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, права на справедливий і звичайний суд; незаконна депортація або переміщення чи незаконне позбавлення волі; взяття заручників; умисне спрямування нападів на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, що не беруть безпосередньої участі у воєнних діях; умисне спрямування нападів на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, що не є військовими цілями; напад на незахищені й такі, що не є військовими цілями, міста, села, помешкання або будівлі чи їхній обстріл із застосуванням будь-яких засобів та багато, багато інших¹.

Станом на 29 жовтня 2024 року українські прокурори вже зареєстрували 146 781 воєнний злочин російських загарбників.

І одним із найжахливіших воєнних злочинів, вчинених окупантами, стало сексуальне насильство, пов'язане з війною.

У міжнародній практиці цей вид злочину скорочено називають аббревіатурою «СНПК». Тобто, сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом. Ми також використовуємо цю термінологію, але розшифровуємо її

¹ Римський статут Міжнародного кримінального суду, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

відповідно до української ситуації: на нашій території відбувається не конфлікт, а війна, розв'язана росією. Тому СНПК для наших реалій — це сексуальне насильство, пов'язане з війною.

На початках широкої воєнної кампанії російські пропагандисти цинічно називали своїх солдатів і офіцерів, які вдерлися в Україну, «визволителями» та «рятівниками». Але про який порятунок і від кого можна було говорити, коли світ дізнався про їхнє безчинство в Бучі, Мотижині, Ірпені, Ізюмі, Херсоні та десятках і сотнях інших населених пунктів...

У перші місяці після 24 лютого 2022 року ми перебували в дивній ситуації сюрреалізму. Ніби щось жахливе відбувалося, але ми не спроможні були його досягти. Нерідко сприймали все як фільм жахів — огидний, небезпечний і страшний! Він має добігти кінця, бо в реальному житті такого бути просто не може, думали ми.

Та потім інтернет, телебачення та стрічки новин заповнили документальні свідчення — множинні фото вбитих, закатованих, покалічених. Спалені села, будинки, мости, обгорілі ікони й дитячі іграшки. Жорстокі нальоти агресорів, спричинені ними пожежі та руйнування, звуки вибухів і гудіння гвинтокрилів — все це відбувалося не десь у паралельній реальності, а просто на сусідній вулиці чи в місті твого дитинства, в селищі, куди виїздили на літо до родичів, у будинку друзів, де разом відзначали свята.

З пам'яті не виходить епізод, коли харків'янка, яка втекла від обстрілів до міста Бучач на Тернопільщині, стояла посеред супермаркету й дивилася на смартфоні онлайн-трансляцію з рідного міста: російська ракета влучила в її будинок та її квартиру!

Ми опинялися в самому епіцентрі особистих трагедій, пригортали до себе чуже життя, запускали до серця чужий біль та емоції. І просто плакали від чужого, але такого близького всім нам болю...

Як можна було досягнути, що якась здичавіла потвора от просто знічев'я вирішила поглумитися з дівчинки чи хлопчика, з молоді мами чи напівпаралізованої старої жінки, гвалтуючи їх. Причому згодом відомою ставала інформація, що ці монстри потойбіччя під час скоєння злочину говорили своїм жертвам, що роблять це для того, щоб ті більше ніколи не кохали українців і не народжували від них українських дітей. І це прямо вказує на ознаки геноциду української нації.

Яким чином опанувати емоції, коли розмовляєш із молодим чоловіком, який їздив окупованими росіянами селами й розвозив хліб, макарони та воду старим і хворим людям, які не змогли звідти виїхати, а російські агресори його за те заґратували та під час допитів підводили електроди до геніталій і загалом обіцяли видалити статеві залози?

Як подивитись в очі молодим українським хлопцям-військовослужбовцям, які потрапили в російський полон і там піддавалися жорстоким тортурам?..

Ті історії справді були дуже страшними. І такими ж моторошними були розповіді про те, як батьки в тимчасовій окупації ховали своїх дочок та інших родичок за мішками з картоплею в погребях, щоб вони не потрапили на очі російським окупантам і не поповнили список їхніх жертв.

Через страх за себе і близьких люди кидали рідні домівки, кидали все — і вирушали на безпечніші території в Україні та за кордон і не мали відповіді на непросте запитання: чи повернуться колись додому.

Після деокупації частин Київської, Чернігівської, Сумської, Херсонської, Харківської областей медіа почали масово повідомляти про постраждалих від сексуального насильства, скоєного військовослужбовцями рф. Можна лише уявити, наскільки важко було тим людям оприлюднювати свої історії, але вони наважилися на це! Тема СНПК набула суспільного звучання. Ба — навіть міжнародного!

В одному з українських медіа в перші місяці широкомасштабної агресії росії можна було натрапити на поради під назвою «Що робити у випадку, якщо ви зазнали сексуального насильства з боку російських окупантів». Пропонувалися чіткі алгоритми, як діяти, згідно з пунктами «а», «б», «с»... Зокрема, що слід сфотографувати, а що покласти в морозильник, щоб зберегти докази злочину до контактування з правоохоронцями, куди дзвонити, що записувати, чиї свідчення враховувати.

Було жахливо навіть уявити, що для багатьох людей такі поради мають цілковито практичне значення.

Але важливо інше: в Україні не лише висловлювали та висловлюють співчуття й підтримку постраждалим, але й формувалася система ефективної допомоги таким людям.

Наприкінці 2022 року Міжнародний благодійний фонд «Український Жіночий Фонд» у партнерстві з громадською організацією «Ла Страда-Україна» та Асоціацією жінок-юристок України «ЮрФем» за підтримки Офісу Віцепрем'єр-міністерки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції й Апарату Урядової уповноваженої з питань гендерної політики та за фінансового сприяння Європейського Союзу розпочав реалізацію проєкту «Вистоїмо разом: вдосконалення системи

підтримки постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з війною».

В Українському Жіночому Фонді пояснили: війна в Україні змінює, але не зупиняє жіночий рух. Просто більшість їхніх ініціатив щодо розвитку переходить до інших форматів.

«Ми щодня шукаємо і втілюємо рішення, які допоможуть пом'якшити наслідки війни тепер і в майбутньому», — зазначили вони.

Було вирішено підготувати низку інтерв'ю практичного спрямування, щоб розповісти, як в Україні набувають досвід із протидії сексуальному насильству, спричиненому війною, як захищають тих, хто постраждав від цього виду злочину, дбають про їхнє майбутнє. Такі матеріали сприяли формуванню нового суспільного ставлення до проблеми допомоги постраждалим від цього злочину.

Для інтерв'ю були заплановані зустрічі з тими, хто пройшов через тортури російських окупантів і зберіг людську гідність. А також — із правоохоронцями, які серед перших допомагали потерпілим, а згодом фіксували згадані злочини та відкривали провадження за ними, щоб передати їх до українських та до міжнародних судів. З урядовцями та урядовицями, які не просто розробляли відповідну державну політику, координували та вдосконалювали систему допомоги постраждалим від СНПК, але й узялися за підготовку необхідних законодавчих змін у цих питаннях, і за розширення співпраці з міжнародними структурами для підтримки України. З представниками та представницями громадських і міжнародних організацій, які дбали про те, щоб людям, які зазнали жахливих випробувань і втратили своє майно, запропонували чистий

одяг, засоби гігієни, постіль, пачку кави та чашку, щоб її приготувати, які надавали першу психологічну підтримку та юридичні консультації. З працівниками та працівницями вкрай значущої служби з надання соціальних послуг, які забезпечували постраждалим тимчасове житло, їжу, допомагали відновлювати документи.

Унікальність української ситуації не лише в тому, що багато наших співгромадян зазнали надзвичайної жорстокості від російських окупантів. Але і в тій взаємній підтримці, яку ми надаємо одне одному. Люди перераховують гроші на користь постраждалих, діляться харчами та власним житлом, допомагають розбирати завали на місці зруйнованих агресорами помешкань, де колись проживали їхні знайомі та незнайомі люди, стають у толоку, щоб звести нове житло — нові будинки на місці згарищ. І подарувати людям перспективи в рідній країні.

Унікальність ситуації й у тому, що український уряд звернув серйозну увагу на допомогу постраждалим, на фіксування та розслідування воєнних злочинів росії в Україні, зокрема й СНПК, ще в перші місяці широкомасштабної агресії. Переважно в країнах, які пройшли через такі випробування, тими, хто зазнав СНПК, починали займатися десь за 10 років по завершенню воєнних дій. Втрачаючи гостроту проблеми, очевидців та докази.

Україна розсудила інакше. Ми вирішили нічого не губити. І тепер реально обговорюємо питання репарацій, які повинна сплатити нам країна-агресор, а отримати їх мають ті, хто пройшов через тортури та зґвалтування, а також родичі постраждалих, які загинули, ті, хто втратив майно або здоров'я внаслідок російської агресії.

Не випадково підписували інтерв'ю псевдонімом «Володимир Доброта». Це — наша позиція, ми налаштовані на емпатію, розуміння та допомогу людей. На дружні обійми та плескання по плечу. На конструктивну співпрацю і підтримку.

Спілкувалися з фахівцями, які професійно займаються допомогою постраждалим, і звичайними людьми, які роблять це просто від чистого серця, і надихалися їхнім бажанням перемогти. Подолати випробування та біль, які випали на долю наших співгромадян, бо нелюди бажать нас знищити. Але ми вистоїмо! І головне — переможемо те зло, яке зросло на великій території планети, щоб пригноблювати, поневолювати, знищувати.

І маємо зазначити, що через понад десять років російського вторгнення в Україну переважна більшість наших співгромадян вірить у нашу Перемогу.

Робота з протидії СНПК не мала б такого резонансу, якби не широка підтримка українських медіа — на центральному та регіональному рівнях.

Проект передбачав інтерв'ю з фахівцями і політиками. І вони публікувалися впродовж 2023–2024 років і були зібрані в книзі «Україна не мовчить. Хроніка протидії сексуальному насильству, пов'язаному із війною (2022–2024 рр.)» (Видавництво Фоліо, 2024). Але за кожним інтерв'ю стояли глибоке змістовне пропрацювання та дослідження матеріалу, на основі чого формувалося і власне бачення проблеми. Підготовлені інтерв'ю друкували медіа в Києві та Львові, Кропивницькому й Сумах, Харкові та Тернополі, Одесі, Чернігові, Дніпрі, Дрогобичі, Херсоні та інших містах. Редакції деяких ЗМІ полишали тимчасово окуповані території, продовжували працювати в безпечніших місцях і розміщували наші матеріали.

Але за межами надрукованого залишилося багато інформації, яка може бути цікавою та корисною для широкої аудиторії. Та й час додавав нові факти і роздуми, бо паралельно з роботою над інтерв'ю тривала чимала організаційна робота, яка також давала можливість глибше зрозуміти явище сексуального насильства, яке коїли росіяни.

У книзі «СНПК: воєнний злочин без терміну давності», яку ви тримаєте в руках, на основі інтерв'ю та інших матеріалів, аналізу ситуації та спричинених нею проблем, інформаційних та аналітичних повідомлень про подальші події ми розповіли про явище СНПК, про потужну роботу, яка розпочалася невдовзі після 24 лютого 2022 року та перетворилася на постійний процес, розрахований на тривалу перспективу.

А також про зміни, котрі ця робота зумовила, — вони відбуваються постійно. Відтоді з'являються нові питання та рішення, але викликів не меншає. Це означає, що будуть наступні кроки та пошуки розв'язання складних запитів. І про цей поступ потрібно говорити.

Необхідно проаналізувати систему допомоги постраждалим, створену в тісній співпраці між державними структурами, громадськими та міжнародними організаціями. Співпраця з постраждалими, які пережили насильство, дедалі тіснішає, вони самі активніше включаються в роботу з допомоги тим, хто досі не наважувався звернутися по підтримку. Виявляють лідерські якості, пропонують нові ідеї.

Потрібно узагальнити досвід практиків, який може бути корисним і сьогодні, і в майбутньому.

Такий досвід, на жаль, надалі накопичуватиметься. Україна неодмінно поверне захоплені ворогом території і починатиме на них усе спочатку: знайти — допомогти —

зафіксувати — розслідувати — передати до суду. Національного чи міжнародного. Ви знайдете в книзі чимало цитат, взятих з відкритих джерел, цифр, які збираються різними державними, міжнародними та громадськими організаціями. І поруч з ними — авторські роздуми, бачення проблем і перспектив. Але контекст мусить бути однаковим: постраждалі мають бути в центрі всієї роботи, отримати допомогу та повернутися до нормального життя.

Злочинці повинні бути покарані — як на рівні конкретних виконавців, так і військових командирів, які видавали відповідні накази, а також політичного керівництва держави-агресорки. Це аксіома — і це неодмінно станеться. Росія застосувала СНПК як один із видів зброї у своїй війні проти України — відповідь на такі дії має бути однозначною та рішучою не лише з боку національного, але й міжнародного судочинства.

До речі, постраждалі просять не називати їх «жертвами». Бо так визначення показує пасивне сприйняття того, що з ними коїли. А вони такими не були — найчастіше намагалися чинити опір. Не дуже їм подобається й сам термін «постраждалі» — з ним насамперед асоціюються суцільні муки та безвихідь. Вони пропонують словосполучення «ті, що вижили». Бо вижили не «завдяки», а «всупереч». Бо сильніші за своїх катів і переконані в цьому. Можливо, надалі саме ця термінологія стане широковживаною. Але поки що в юриспруденції здебільшого говорять про «потерпілих» — як про учасників кримінального процесу.

Цю книгу ми підготували теж на підтримку постраждалих, на підтримку тих, хто вижив.

А ще ми хочемо, щоб тема сексуального насильства, скоєного військовослужбовцями РФ в Україні, не

зникала з інформаційного простору нашої та інших країн. Біль може притлумлюватися, але наслідки СНПК залишатимуться гострими. Допомога постраждалим має бути довготривалою, навіть якщо з часом змінюватимуться їхні потреби. І про її необхідність потрібно постійно говорити, бо досі є ті, які такої підтримки взагалі ще не просили. Поради експертів, із якими ми розмовляли, готуючи цю книгу, можуть заохотити багатьох із них до активних дій.

Психологи кажуть: уявіть собі місце, де вам комфортно, де синє небо та багато квітів. Ми в цьому випадку уявляємо Україну.

Трохи про творчу кухню. Писали цю книгу під регулярні сигнали тривоги під час вибухів балістичних, крилатих ракет і «шахедів», скерованих росією. Інколи сирени лунали по три-п'ять разів за добу. І це реально дуже лякає. Бо ж ніхто не знає, де буде наступна ціль агресора.

Готувати книгу втрюх — історія цікава. Спільний робочий кабінет — це тексти, які напрацьовувалися. Як добре, що сьогодні інтернет став настільки доступним і дав можливість спілкуватися в будь-який час і з будь-якого міста!

У роботі над книгою авторам дуже допомогла глибока експертна оцінка з боку Андрія Дунебабіна. Він знайшов час для ґрунтовних консультацій — за це йому окрема подяка!

Ще одна специфіка роботи: увечері клали комп'ютери до «тривожних» рюкзаків, щоб не забути про них уночі, якщо доведеться терміново бігти в укриття. А зранку знов діставали та продовжували працювати. Життя не зупиняється, якщо маєш чітку мету.

Для України це — Перемога.

Повсякчас думали про те, що зібрані в цій книзі думки та висновки, практичні поради та підказки можуть допомогти звичайним людям, мирним і беззбройним, уникнути наруги та болю. Ми справді цього дуже хочемо.

А ще хочемо, щоб світ дізнався не лише про істинне ество росії та росіян, а й про їхню здатність перетнути найнедоторканішу межу людського існування в ім'я реалізації облудних ідеологічних наративів і злодійської імперської політики, яка прагне панування над іншими народами. І застосовує СНПК як свою «дешеву», але вкрай жорстоку зброю.

«Я вже переконана, що цивілізований світ ніколи... ну, наступні 100 років — це точно, не буде дивитися на росію так, як дивився на неї раніше. Толерантність втратили навіть найбільш толерантні європейські особи. Я це бачу, ми це чуємо», — сказала одна з постраждалих від СНПК під час російсько-української війни Ірина Довгань.

«Чи вірите ви, що ті, хто вас кривдив, будуть покарані?»

«Ні, я не вірю, що ті, хто кривдив, будуть покарані. Але я можу покарати їхню державу і того, хто це заварив. І його потомство отримає наслідки його поступків. Сто відсотків! Я в це вірю».

Таким покаранням є не лише в'язниця для злочинців і політичного керівництва, але й санкції для російських підприємств і компаній, заборона на в'їзд до інших країн (зокрема ЄС) російським політикам і військовим, це заборона російським військовослужбовцям брати участь у миротворчих місіях у різних країнах світу. Це відмова від показу російських вистав і концертів російської музики. І багато інших обмежень. Це і є справедливість.

Ми теж віримо в таку справедливість.

І не просто віримо — маємо її реалізувати!

ЧАСТИНА І.

СНПК – ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН,
ЯКИЙ РОСІЯ
ВИКОРИСТОВУЄ ЯК ЗБРОЮ ПРОТИ
УКРАЇНИ

ТІ, ЯКІ ПРОЙШЛИ КРИЗЬ ПЕКЛО І ВИЖИЛИ

Деякі закордонні політики кажуть, що в Києві не відчувається війна. Ой, приїдьте та поживіть із нами тиждень-другий, послухайте виття сирен, побігайте вночі з малечю в метро, коли попереджають про небезпеку ураження ракетами! Станьте в чергу на розбір завалів «Охмадиту», який зруйнував російський напад. Чи пройдіться Майданом, де клумби всіяні синьо-жовтими прапорцями на честь кожного полеглого захисника України — і серце стискається від болю, бо тих прапорців постійно більшає. Або постійте з родичами полонених «азовців» чи морпіхів 36 бригади та інших військовополонених, які біля Верховної Ради своїми плакатами наполягають на необхідності їхнього визволення. Поспілкуйтеся з діточками, які навчилися малювати вибухи та батьків-ангеликів, котрих убили російські агресори. Або проїдьтеся містами, містечками та селами України, де на центральних вулицях та площах рядами стоять портрети загиблих, а цвинтарі розцвічені українськими прапорами. В маленькому селищі Стрибіж на Житомирщині в жовтні 2024 року їх було п'ять. П'ять портретів. П'ять історій. П'ять життів. А в Івано-Франківську — ціла вулиця. Не порахувати.

Тоді точно питатимете: як ви тут боретесь? Як живете? Як виживаєте?!

Це запитання багато разів ставила Мелан Вервієр — колишня амбасадорка США з прав жінок, а тепер директорка Джорджтаунського інституту «Жінки. Мир. Безпека», велика подруга і адвокатка України. Це запитання ставили колеги в Раді Європи в Страсбурзі, в Європейській Комісії в Брюсселі або в офісах ООН у Женеві чи

Нью-Йорку. А ми у відповідь стенали плечима — Україна має жити. Ворогам на зло, собі — на щастя.

Ми справді навчилися жити в цих умовах. Менше боятися гучних повідомлень про можливі напади, більше працювати, навіть коли дуже страшно, чітко діяти, якщо цього вимагає ситуація. Наші міста — унікальні.

Вулиці Києва сповнені людей, які поспішають на роботу та на різні зустрічі, п'ють каву, вигулюють собак, здійснюють спортивні пробіжки, обговорюють із незнайомцями ситуацію на російсько-українському фронті, тиснуть руки чоловікам і жінкам у пікселі та промовляють щире «Дякую!».

Зараз це не те місто, яким було навесні 2022-го. Тоді воно більше нагадувало пустку. Відтоді багато мешканців повернулися й готові тут залишатися надалі. Є чимало тих, хто змушений був перебратися до Києва з тимчасово окупованих ворогом територій та тих, які перебувають неподалік зони бойових дій. Станом на кінець березня 2024 року в столиці зареєстровано 402 053 внутрішньо переміщених осіб — це 329 тисяч сімей. 273 468 із них переїхали вже після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, решта — від 2014 року². У столиці легше знайти роботу та житло, місця в школах і дитсадках. А також більше надії на потужне ППО — питання безпеки нині набули особливої ваги.

У Харкові, який майже щодня обстрілюється російськими КАБами й «Іскандерами», успішно працює комунальне підприємство «Щасливе місто» і його директорка — Олена Алексеева. Так, саме щасливе! Бо воно допомагає в швидкій і красивій реєстрації шлюбів. І їх

² Новини LIVE, 26 березня 2024 р., <https://kyiv.novyny.live/skilki-u-kiievi-pere-selentsiv-i-de-voni-zhivut-vrazhaiuchi-tsfiri-ta-reitingi-raioniv-161816.html>

там реєструють щодня! Феномен Харкова, в якому проживає близько мільйона жителів, уже почали досліджувати³.

У Чернігові наприкінці жовтня 2024 року зафіксували одну з найдовших повітряних тривог за весь період повномасштабної агресії росії — вона тривала 14 годин 51 хвилину. Місто постійно перебуває під небезпекою: впродовж дня сигнали тривоги тут можуть оголошувати по п'ять сім-разів. Але тутешні мешканці не втрачають оптимізму. Комунальне підприємство «Зеленбуд» уже готує міські клумби до зими, щоб вони наступного року радували своєю красою — і жодної думки про те, що це не потрібно робити на прифронтовій території! А в Чернігівському обласному художньому музеї імені Г. Галагана тими ж днями презентували проект «Український левик кобри не боїться», бо голос мистецтва переважає!⁴

Постійних атак від російських збройних сил зазнає ще одна українська перлина — Одеса. Портове місто завжди з повагою ставилося до людей різних національностей, народжувало таланти та пишалося своїми традиціями. Сьогодні воно вбирається в синьо-жовті кольори. Відмовляється від імперських пам'яників. Дедалі більше спілкується українською.

Понад 48% одеситів, які взяли участь у опитуванні компанії «Оперативна соціологія», підтримують ідею перенести дату заснування міста на 1415 рік і не

³ <https://nv.ua/ukraine/events/voyna-v-ukraine-kak-nesmotrya-na-chastye-obstrely-harkov-prodolzhaet-zhit-razgovor-nv-s-harkovchanami-50450807.html> <https://nv.ua/amp/voyna-v-ukraine-kak-nesmotrya-na-chastye-obstrely-harkov-prodolzhaet-zhit-razgovor-nv-s-harkovchanami-50450807.html>

⁴ Чернігівщина туристична, 29 жовтня 2024 р., <https://chernihivregion.travel/blog/ziteli-cernigova-razom-z-mitcami-stvorili-kolekciu-pro-vijnu-emocii-ta-tvarin>

прив'язувати її до часів Катерини II⁵. Це ще не переважна більшість мешканців, але процес — пішов!

У листопаді 2022 року оперні театри Львова та Одеси отримали нагороду «Найкращий оперний театр», яку їм вручили на церемонії в Мадриді. Україна тоді переживала постійні блеаути через нищення росіянами її об'єктів енергетичної інфраструктури. Але театри продовжували працювати! Міжнародне журі відзначило мужність і стійкість їхніх колективів, які виступали попри небезпеку та руйнування, спричинені війною⁶.

Такі наші реалії. Але навіть у найважчі часи життя триває. І люди наповнюють його позитивом: ходять до театрів, у більшість з яких практично неможливо придбати квитки через високий попит, влаштовують спортивні змагання та фестивалі, відзначають свята. І активно донатять на ЗСУ — це сталий підхід, ми пам'ятаємо, кому завдячуємо нашим життям і вірою в майбутнє.

Ірина Довгань та Людмила Гусейнова вже певний час мешкають у Києві. Перебралися сюди з Донеччини, з тих її частин, які потрапили під російський чобіт з 2014 року. Обидві нині добре знані не лише в Україні, але й в інших країнах та міжнародних організаціях: громадські активістки, волонтерки, представляють громадську організацію «SEMA-Україна», яка згуртувала постраждалих від СНПК. Багато виступають на зарубіжних майданчиках, відстоюють інтереси України. І, до слова, маємо з того позитивний результат.

⁵ UCI, 29 жовтня 2024 р., <https://usionline.com/majzhe-polovyna-zhyteliv-odesy-pidtrymuie-perenesennia-daty-zasnuvannia-mista/>

⁶ Village, 29 листопада 2022 р., <https://www.village.com.ua/village/culture/culture-news/333335-odeskiy-ta-lvivskiy-operni-teatri-otrimali-operniy-oskar-za-robotu-pid-chas-vimknennia-svitla>

Свої непрості історії, які розділили їхнє життя на «до» та «після», жінки переповідали вже неодноразово. Але навіть коли згадують про них вдесьте чи всоте, відчувається, що ті лихі оповідки все одно даються їм непросто.

«Журналісти чекають на “смажені” факти, на якісь неімовірні подробиці — невже це справді головне, що їх цікавить?» — перепитують із певним розчаруванням.

Зрештою такі підходи медіа вже відступають. Говорити важливо про інше: як пройшли через тортури та вистояли, відродились і стали сильнішими. Навіть сильнішими за тих сильних жінок, якими були раніше.

Їхні спогади — біль і розпач. Того у них не забрати.

Так само, як не забрати і їхнього оптимізму.

Бо наше все одно буде згори!

Про Ірину Довгань цілий світ дізнався ще 2014 року, коли бразильський фотокореспондент Маурісіу Ліма опублікував її фотографію з окупованого росіянами Донецька: знесилена після тортур жінка, вкрита українським прапором, стоїть біля стовпа посеред здичавілого натовпу асоціальних виродків, які продовжують знущатися з неї.

У довоєнному житті вона мала власний салон краси — важко уявити більш мирну професію. А в поліні опинилася, бо допомагала українським військовим, які боронили українську Донеччину від окупантів. Інформацію про неї агресорам повідомив співробітник чоловіка, який ще й сказав, що у них заможна родина. Окупанти заохотилися шукати їхні гроші. І жахливим знущанням піддавали жінку, щоб спустошувати її рахунки, вкрати її майно. Принизити, бо трималася недосяжної для них висоти і самоповаги. А вони сподівалися швидко заробити й самоствердитися.

«Знаєте, соціальний провал між тими, хто мене заарештовував, і мною, був одразу. І ця ненависть була одразу. Не обов'язково було бити мене прикладами, бо і так я була одна в закритому периметрі будинку. І я все сказала — і код сейфа, і пінкоди кредитних карток. СМС-повідомлення про зняття готівки з цих карток потому надходили на мій телефон навіть із московського аеропорту Шереметьєво. Але оця соціальна ненависть присутня була постійно. І їхні катування тривали п'ять діб...»

Ірина переповідає свою історію без особливої інтонації. На широкий загаль вона вже неодноразово її озвучувала, слова неважко добирати. Але раз-по-раз стає зрозумілим, що повертатися в минуле для неї дуже складно. Жінка ніби переступає через гарячий потік спогадів і старається не обпектися. Де там той час лікує!

Тоді, у 2014 році, Ірину врятувала знаменита фотографія біля стовпа. Вона облетіла стрічки новин і викликала бурхливу реакцію цивілізованого світу. Російські тюремники змушені були відпустити жінку.

Людмила Гусейнова потрапила до в'язниці 2019 року. Разом із чоловіком проживала у місті Новоазовськ на Донеччині, працювала інженером з техніки безпеки на місцевій птахофабриці. Ще 2014 року після окупації РФ її району дізналася, що був розформований місцевий інтернат для дітей з вадами розвитку. Дітей повернули в домівки, багато з яких були неблагополучними та бідними, тож вони часто були недоглянутими й зневаженими. Людмила вирішила допомагати цим дітям: разом із друзями в Києві збирали та привозили їм одяг, взуття, інші речі, а також українські книжки та листівки. Оті листівки мали найбільший попит серед малечі: читали звернення від людей, які бажали їм щастя й

добра, написані українською. *«Хотілося, щоб діти не забували, що вони українці і українки і що про них пам'ятають»*, — каже Людмила. А також вона передавала гроші на підтримку українських військових, які тримали оборону в її рідній області.

Така незалежність окупантам не подобалася — жінку арештували та відправили спочатку до донецької катівні «Ізоляція», де вона провела довгих 50 днів, а відтак до донецького СІЗО. За три роки зазнала тортур і принижень стільки, скільки не всякий витримає. Але мала силу вистояти. Згадує маленьке віконечко згори в камері, до якого видряпувалася, щоб вдихнути свіжого повітря, і вірила, що її світ колись знову буде великим — за межами темних стін і схибленого світосприйняття темних людей.

На вільну від російських агресорів територію України повернулася восени 2022 року — після великого обміну полоненими. Стала громадською діячкою, директоркою з комунікацій ГО «SEMA-Україна», займається питаннями повернення українських бранців із захоплених росією територій, опановує нові знання та навички.

Інколи можна почути думку, що сексуальне насильство, пов'язане з війною, — це вид ґендерно зумовленого насильства. Мовляв, переважно його зазнають жінки та дівчата саме через ознаку статі. Бо, наприклад, де-хто з них виявляв забагато, на думку нападників, незалежності та самоповаги. А це, з точки зору патріархатного мислення та ідеології, є ознакою ненормального поведіння, за що такі жінки мають бути “покарані”. Такі вияви СНПК справді траплялися під час конфліктів, де чоловіки зі зброєю навмисне знущалися з жінок і дівчат.

Однак зведення всіх виявів сексуального насильства під час війни до ґендерно зумовленого насильства є некоректним поглядом на проблему СНПК. Бо СНПК — це воєнний злочин, злочин геноциду і злочин проти людяності, який перебуває в значній частині своїх виявів «поза ґендером» і не має ґендерного спрямування. Російські агресори калічать та принижують не лише жінок, але й чоловіків і дітей. Наявні статистичні дані в Україні демонструють значну кількість постраждалих чоловіків. Дані Офісу Генерального прокурора постійно змінюються, і їх можна знайти на сайті за посиланням: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/rezultati-diyalnosti>. Станом на 1 листопада 2024 року було зафіксовано 326 фактів СНПК від початку повномасштабної агресії росії проти нашої країни. Серед них — 209 жінок і 117 чоловіків; 17 неповнолітніх — 16 дівчат і 1 хлопець.

Якщо подивитися на дані Моніторингової місії ООН з прав людини, то в її 38-му Звіті щодо ситуації з правами людини в Україні, який охоплює період від 1 грудня 2023 року до 29 лютого 2024 року, міститься інформація, що понад половина серед опитаних нещодавно звільнених з російського полону українських військовополонених зазнала сексуального насильства⁷. За словами екс-генерального прокурора України Андрія Костіна, близько 90% українських військових, які повернулися з полону, говорять, що піддавалися фізичним та моральним тортурам, зокрема сексуальному насильству⁸.

⁷ Слідство Інфо, 27 березня 2024 р., <https://www.slidstvo.info/news/bilsh-nizh-polovyna-z-opytanykh-ukrainskykh-viyskovykh-zaznala-seksualnoho-nasylstva-u-poloni-zvit-oon/>

⁸ Укрінформ, 8 червня 2024 р., <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3872768-fizicnim-i-moralnim-torturam-piddautsa-90-viyskovopoloneni-h-genprokuror.html>

Насильство по відношенню до чоловіків — підстава для подальшого ґрунтовного дослідження, яке плануємо здійснити в майбутньому. «Чи спілкуватимуться вони з жінками-журналістками?» — запитали у спільного представника Фонду доктора Деніса Муквеге та Глобального фонду тих, хто пережив насильство, Федора Дунебабіна, який допомагав організувати зустріч із чоловіками. За його словами, вони вже стали публічними особами, не ховаються від розповідей про пережите, але...

Його відповідь підказала, що краще, коли з ними все-таки розмовлятиме саме чоловік.

Один із постраждалих — Олексій Сівак — просто пояснив ситуацію: жінки — постраждали від СНПК, про те, що сталося з ними, скоріше розкажуть іншим жінкам. *«Повірте, в цьому випадку чоловіки мало чим відрізняються від жінок»*, — зауважив він.

Інший співрозмовник — Андрій — теж має свою думку з цього приводу, тому каже: *«У суспільстві вже сформувався стереотип, що чоловік повинен бути сильним, самотійним, добиватися всього самотужки. Тому, опинившись у ситуації постраждалого, чимало з них соромляться, бояться поділитися своїми проблемами»*.

Суспільство має навчитися допомагати жінкам і чоловікам, які постраждали від СНПК, почуватися безпечно та неосудно.

Олексій Сівак і Андрій пройшли через російський полон як цивільні люди під час окупації рф частини Херсонської області. Саме вони є ініціаторами створення громадської організації колишніх полонених-чоловіків — «Випускники». Щоправда, з юними та щасливими випускниками навчальних закладів ця назва не має нічого спільного.

Олексій пробув у російському полоні 57 днів — у поліцейській дільниці та в ізоляторі тимчасового тримання. Допомогавав людям під час тимчасової окупації, але взяли його та сусіда за те, що 24 серпня — на День Незалежності України — вивісили на будинках українські прапори. Що поробиш — хтось повідомив про це окупаційній владі...

У катівнях окупанти налагодили справжню систему тортур, переповідає Олексій. *«Коли мене взяли, то навіть не проводили якихось слідчих дій. Обшук був абсурдним: більше обкрадали, ніж обшукували. Вони були переконані, що в підвалі катівні тортуррами виб'ють усі необхідні для них зізнання. Тому застосовували всі методи, щоб зламати людину.*

До мене застосовували електрошокери, били струмом польового військового телефону “тапик” (динамо-машина). По геніталіях, по вухах, по всьому тілу били струмом. Били кулаками та палицями. Імітували розстріл. І подібне чинили з багатьма».

Чоловік говорить і про те, що катівні розташовувалися під камерами. *«Коли когось допитували, то тримали вікна відчиненими — щоб ми чули крики. Тому навіть якщо людина потрапляла в ті умови лише на один день, вона запам'ятає цей день на все життя».*

Згадує, як жінкам під час допитів кричали: зараз ми влаштуємо тобі групове зґвалтування! Чули крики жінок від тортур. *«Для нас це теж була одна з форм тиску, бо ми не знали, кого ці погрози стосувалися. Може, це моя дружина, знайома чи близька людина».*

Через подібні знущання пройшов і Андрій. Він не оприлюднює свого справжнього прізвища та імені, але мовчати про злочини агресорів не збирається — винні мають відповідати, а постраждалим просто необхідно допомагати.

Андрій потрапив до в'язниці під час окупації Херсону. Волонтерив — разом із іншими такими ж сміливцями закупував продукти харчування та розвозив їх по селах і містах області. За це росіяни його двічі затримували. Вперше Андрій був у полоні в ізоляторі тимчасового тримання, наступного разу його доправили до колишньої адмінбудівлі, де на той час облаштували катівню.

«В ізоляторі були нічні допити, — розповідає він. — Зазвичай о 22.00 в усьому приміщенні вмикалося світло. Когось забирали й могли допитувати цілу ніч. Це було дуже потужним психологічним тиском. Бо в камері всі чули, як людина піддається тортурам, відчували її біль.

Струмом могли катували через електрошокери чи через динамо-машину. Чіпляли електроди куди завгодно. Мені пощастило: чіпляли лише на руки. І залежно від того, наскільки швидко вони крутили динамо-машину, тим більший чи менший розряд струму ми отримували. Зазвичай вони старалися крутити її пошвидше.

Чотири дні мене виводили на тортури і не ставили жодних запитань. Просто били, знущалися, намагалися подавити морально та фізично. Я б сказав — знищити».

За словами Андрія, під час тортур кати вдавалися й до сексуального насильства. «Воно виявлялося в таких формах, які людина в здоровому глузді навіть не може уявити. Від нього постраждало багато людей — і жінок, і чоловіків».

Наведемо кілька історій постраждалих від СНПК, яке вчинили військовослужбовці рф.

Наталя (ім'я змінено) залишилася на тимчасово окупованій території разом із 17-річною донькою. Щодня до їхнього будинку навідувалися окупанти з перевітками, зокрема переглядали їхні гаджети: що

пишуть у соціальних мережах, з ким обмінюються інформацією, які фото роблять і де їх розміщують. Завичай приходили вдень. Але одного разу завітали вже темної пори, були в стані алкогольного сп'яніння та поводитись агресивно. За словами жінки, вони наказали їй роздягатися, а вона у відповідь — плакала та просила, щоб її не чіпали. Нелюдів ті сльози на вразили: вони накинулися на жінку та почали силоміць зривати з неї одяг. На крики матері прибігла донька й теж почала плакати та молити чоловіків, щоб відпустили маму. Та де там: окупанти лише сміялися, а потім почали примусово оголювати й підлітку. При цьому вони застосовували фізичне насильство, тиснули психологічно, а ще використовували брудну лайку, принижуючи потерпілих за національною ознакою. В результаті, мати та дівчина були зґвалтовані російськими військовими.

Сергій (ім'я змінено) до вторгнення військових рф на територію України проживав разом зі своєю дівчиною в Маріуполі. Кохана загинула на його очах під час бомбардування Маріупольського драматичного театру російськими агресорами. Хлопець тривалий час перебував в підвальному приміщенні, де бракувало води та їжі. Бачив, як померло дуже багато людей, тіла яких залишалися лежати поряд із живими. До підвалу регулярно заходили російські військові, щоб оцінити ситуацію. Якось надвечір двоє з них схопили хлопця і повели далі в підвал, де інші люди складали тіла загиблих. Окупанти примусово роздягнули його та змусили до орального та анального сексу. Відтак довго глузували з нього. Чоловік плакав, а вони у відповідь лише сміялися та зловтішалися з нього. Таким чином вони знущалися

з постраждалого цілих три дні. Чоловік зміг евакуюватися, але його страхи та розпач не минули.

До будинку Миколи (ім'я змінено), де він проживав разом із дружиною, увірвались п'ятеро чоловіків, а ще троє-четверо чекали за дверима на вулиці. Російські окупанти представилися працівниками військової прокуратури. Чоловік на той момент перебував у ванній кімнаті. Його витягли голим, рушник, яким намагався прикритися, намотали на голову, на руки одягнули кайданки. В присутності дружини чоловіка били, штрикали дулом автомата, погрожували відстрілити геніталії, змушували бігати голим по під'їзду. Одягатися довго не дозволяли — погрожували тортурами та навіть розстрілом.

Подібних історій уже можна почути чимало — їх навіть не сотні, а тисячі. Зрозуміло, що випробування для багатьох постраждалих не завершуються навіть потому, як вони опиняються в безпеці. Багатьом вкрай складно повертатися до звичайного життя, старатися відновити свою попередню особистість, цивілізаційні цінності, які сповідували, і віру в майбутнє. Важко не зациклюватися на минулому, але парадоксально інше: в новому житті постраждалі насамперед прагнуть допомогти та підтримати інших таких самих постраждалих, які зазнали тортур і принижень.

Ірина Довгань, яка очолює громадську організацію «SEMA-Україна», у 2022 році їздила по деокупованих селах, щоб виявити постраждалих від СНПК. За її словами, в країні неймовірна кількість таких людей. *«От повірте мені, я цим займаюся, я їжджу по селах, де розташовувалися росіяни. І у кожному є з'валтовані жінки, про яких знають. Але є і ті, про яких не знають».*

Ірина розповідає, як встановлює контакти з місцевими. «Найчастіше це вчителі, директори шкіл, фельдшери. Вони володіють всією інформацією. Я кажу, що якщо у вас такі жінки є, то на цей час держава вже має якісь можливості їх підтримати. А я можу одразу запропонувати допомогу, наприклад, від Міжнародної організації з міграції, щоб така жінка потрапила до реабілітаційного центру. Вона отримає комплексну безкоштовну допомогу як у санаторії. Плюс ліки, плюс дослідження всі, плюс ще ліки з собою. І це вже чудово.

Потім кажу, що наша організація отримала фінансову підтримку, і для кожної такої жінки маємо гарні подарунки, ми їх самі продумали та закупили. Також я можу запропонувати зустрічі з іншими жінками, які зазнали СНПК, щоб постраждалі подивились, як вони живуть, як переборюють свої травми. І я розповідаю, що світ бореться за те, щоб такі жінки отримали репарації від росії, від держави. І місцева інтелігенція, з якою спілкуюся і якій довіряють односельці, мене розуміє. І йде до постраждалих жінок. Інколи телефонують мені: Іра, приїжджай, вона погодилася зустрітися».

Людмила Гусейнова у «SEMA-Україна» є директоркою з комунікацій. Її мета — зробити все, щоб звільнити полонених українських жінок, які досі перебувають у російських катівнях на окупованих територіях. Вона намагається використати для цього будь-яку можливість, будь-який інформаційний майданчик:

«Я особисто не мовчу. Я завжди даю інтерв'ю. Будь-якому виданню — національному, регіональному чи навіть місцевому. Хоча після цього не можу спати, бо все це переживаю повторно. А це і емоції, і спогади...»

«Мала можливість поїхати в адвокаційну поїздку до США і виступати в ООН, — ділиться вона. — Я там

говорила про полонених жінок і про те, що вони переживають. Потім було дуже багато зустрічей. Я впевнена, що люди мають знати, усвідомлювати, що коїться на окупованих територіях, у місцях утримання цивільних та військовополонених. Я маю про це говорити, бо сама це пережила, знаю з власного досвіду. І поки є сили, я це робитиму».

Постраждалі чоловіки теж набувають досвіду громадської роботи, створили громадську організацію для того, щоб допомогти українцям, які постраждали через російську агресію, зокрема від тортур і СНПК. *«Багато хто з цих людей стикається з труднощами, коли намагається отримати певне відшкодування чи забезпечення від держави. З власного досвіду знаємо, що таких потерпілих дуже багато. І чимало тих, хто навіть не відає, куди звертатися по підтримку, а головне — як це зробити, не завдаючи собі повторного травмування, не відновлюючи гострий біль від жахливих спогадів. Ми хочемо вберегти людей від цього. Постраждалі звертатимуться до нас, а ми правильно скеровуватимемо їхні наступні дії, щоб вони почувалися комфортно, гідно та впевнено. Тому особисто для мене один із головних напрямків діяльності нашої громадської організації — сприяти взаємодії постраждалих та держави»,* — наголошує Андрій.

Олексій Сівак уже має плани відповідної майбутньої роботи, яка допоможе розвитку громадської організації «Випускники» та долученню до неї інших чоловіків: *«На перших етапах працюватиме так зване “черезтинне радіо”. За моїми підрахунками, через камеру, де я сидів неповні два місяці, пройшло щонайменше 30 осіб. З деким зберігся зв'язок. У моїх колег теж збереглися контакти зі співкамерниками. А це вже чимало людей, яких можна згуртовувати в організацію.*

Ми готові допомагати іншим постраждалим. Приміром, я вже отримав від Мінреінтеграції компенсацію. Це пристойна сума. Я можу розповісти іншим, як пройти цей шлях, в які кабінети заходити, які документи готувати та куди можна ще звернутися. Це теж чимала допомога і я її вже надаю разом із дружиною». І це «черезтинне радіо» дійсно працює!

І жінки, і чоловіки, з якими розмовляли про їхні історії, мали головну визначальну рису: вони змогли перетворити свій біль на силу.

«Я все ще вірю в добро і в те, що справедливість переможе, — сказав Андрій. — Але при цьому переконаний, що це можливо лише в тому випадку, якщо ми й далі успішно боротимемося зі злом, допомагатимемо в цьому одне одному».

Більшість постраждалих від СНПК прагнуть сатисфакції. Вони хочуть гарантій неповторення того, що з ними сталося. Прагнуть унеможливлення подібних злочинів стосовно своїх рідних, близьких і співвітчизників. Вони очікують відшкодування моральних та фізичних втрат, яких зазнали в результаті СНПК. І сподіваються, що українська держава подбає про це.

Такі рішення справді вже напрацьовуються в Україні — державними структурами спільно з партнерами з громадського сектору та міжнародних організацій. Вже здійснюють серйозні виплати постраждалим від СНПК. Такий український досвід може бути в подальшому використаний в інших країнах. Не лише порядок виплати проміжних репарацій, але й підходи та процедури щодо накладання санкцій на держав-агресорів, які повинні відшкодовувати заподіяне ними зло.

Зло має бути покаране, кажуть постраждалі.

Наші свідчення — це наша зброя, говорять ті, хто пережив насильство. І ці слова віддзеркалюють стійкість і віру в Перемогу.

Голос постраждалих лунає гучно, щоб його можна було почути, а не ігнорувати.

СУЧАСНЕ ВАРВАРСТВО ЗІ СХОДУ

Широкомасштабне вторгнення росії 24 лютого 2022 року зачепило практично кожную українську родину. Чи їсь близькі та рідні, друзі та знайомі, сусіди опинилися у вирі воєнних дій: хтось записався добровольцем і вирушив на передову, чи, як зараз кажуть, «на нуль», інші стали в тероборону або розпочали волонтерську діяльність на підтримку Збройних Сил України та тих, хто потрапив у скрутне становище в результаті російської агресії. А хтось шукав будь-яку можливість — законну чи незаконну, щоб виїхати за кордон і не потрапити під мобілізацію, отримавши узагальнене визначення — «ухилянти».

Більшість суспільства читала та дивилась інформаційні повідомлення про ситуацію на фронті, сиділа в соціальних мережах і на телефонному зв'язку, щоб зрозуміти, що відбувається. Просте запитання «Чому?» повторювали мільйони наших співгромадян, а також люди в інших країнах, і не знаходили відповіді на нього.

Але риторичне «Чому це сталося?» варто було б переформулювати з запитання на твердження «Ось і сталося». І не дискутувати про те, що не так із величезною за територією російською державою, яка століттями зухвало вихвалялася здобутками культури та духовності, що вкрала у підкорених народів, будучи нікчемною та жорстокою країною-агресоркою, а розуміти, що

в агресії, захопленнях чужих територій та власності якраз і полягає суть російської держави та культури. Той факт, що значна частина українського суспільства намагається знайти відповідь на згадане запитання, є свідченням ефективності довготривалої російської пропаганди та інформаційної гібридної війни, яку росіяни ведуть з моменту створення незалежної України і проти нас, і проти інших держав. Про це вже написано чимало. І Володимиром В'ятровичем, і Володимиром Горбуліним⁹, і Дмитром Кулебою¹⁰, Євгеном Магдою¹¹, Ігорем Рущенком¹², і Ларисою Якубовою¹³, і авторами монографії «Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця»¹⁴, і багатьма іншими. А ще й про тотальну історичну російську схильність до насильства та жорстокості. «Ти давай там, українських баб гвалтуй!» — нацьковувала свого чоловіка-військовослужбовця дружина, розмовляючи з ним по телефону з росії¹⁵. Таке перехоплення в квітні 2022 року оприлюднила Служба безпеки України. Після ідентифікації російського військового виявилося, що він у той час

⁹ Світова гібридна війна: український фронт: колект. монографія / Нац. ін-т стратег. дослідж.; за ред. В. П. Горбуліна. — Київ: НІСД, 2017. — 494 с.

¹⁰ Кулеба Д. (2019). Війна за реальність: як перемагати у світі фейків, правд і спільнот. Київ: Книголав

¹¹ Магда Є. В. Гібридна війна: вижити і перемогти. / Євген Магда. — Харків: Віват, 2015. — 302 с.

¹² Рущенко І. П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога: монографія. / І. П. Рущенко. — Харків: Павленко О. Г., 2015. — 266 с.

¹³ Якубова Л. (2018). «Русский мир» в Україні: на краю прірви. — Київ: ТОВ Видавництво «КЛІО».

¹⁴ Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця: монографія. Київ: 2018, НА СБ України; Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни: погляд від волонтера до науковця: монографія / [В. Азарова та ін.; за заг. ред. Л. Компанцевої]. Київ: НА СБУ, 2021. 500 с. URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/fileadmin/upload2/Book_28-06-2022_web-3.pdf.

¹⁵ Радіо Свобода, 15 квітня 2022 р., <https://www.radiosvoboda.org/a/skhemy-zgvaltuvannya-viyskovyy-rf-druzhyzna/31803219.html>

перебував на захопленій частині Херсонської області. В інших перехопленнях російські агресори також розповідали, як такі ж, як вони, військові з інших підрозділів гвалтували та вбивали українських жінок, як це було колись у Батурині. Та й взагалі вся експансія Московського царства, яке потім назвали росією, як на захід, так і на схід, на північ і південь пов'язана зі страшним жорстоким насильством — Новгород та Псков, Надволля, Кавказ, Сибір, а потім Середня Азія. Тож запитання «Чому?» має просту відповідь: тому що жорстокість — це родова ознака росії та росіян. І нам дуже потрібно заново відкривати і вчити власну історію, очищену від імперських маніпуляцій та облудних пасажів про «дружбу народів».

Ольга Стефанішина, Віцепрем'єр-міністерка з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, а з вересня 2024 року ще й міністерка юстиції в уряді України, розповідала в квітні 2023 року: *«З початком повномасштабної війни наша країна та весь світ стали свідками безпрецедентної жорстокості рф та її зневаги до міжнародного права. Уже зареєстровано понад 68 тисяч воєнних злочинів росії. Якщо говорити про сексуальне насильство, то Офіс Генпрокурора вже розслідує 171 такий випадок. Це кейси, в яких постраждали були готові свідчити. Тому ми розуміємо, що реальний масштаб злочинів значно більший; бойові дії тривають, ми не маємо даних про ситуацію на тимчасово окупованих територіях».*

Відтоді статистика лише зростала. Українські правоохоронці кажуть: у них роботи в цьому плані на довгі роки.

Застосування росіянами сексуального насильства проти українців і українок — це виклик, з яким стикаються не лише окремі люди, але й держава в цілому. Переважна більшість фахівців, які займаються цими

питаннями, говорять про те, що епізоди СНПК з боку росіян — це не випадкова жорстокість, суб'єктивна поведінка окремих окупантів, а системні дії, підтримані не лише військовим та політичним керівництвом, але й широкими групами російського населення. Політика ненависті до України та українства, що століттями культивувалася в росії, вихлюпнулася в агресивні дії, знущання, мародерство з боку окупантів, які прагнули підкорити, знищити, стерти з лиця землі нашу країну та її жителів.

Про використання сексуального насильства російськими військовими в Україні активно заговорили після деокупації окремих частин Київської, Чернігівської та Сумської областей навесні 2022 року. Ці території перебували під контролем агресорів нетривалий час — трохи більше місяця, але навіть за такий незначний період російські військові встигли скоїти численні злочини проти мирного українського населення.

Містечко Буча на Київщині вже стало уособленням трагізму долі цивільного населення під час російсько-української війни. Нині більшість іноземних делегацій, які приїжджають до України, відвідують цей населений пункт неподалік української столиці. Окупаційні війська захопили його 27 лютого 2022 року й утримували 33 дні. Під час телемарафону у березні 2024 року заступник глави Нацполіції — начальник кримінальної поліції Андрій Небитов зазначив, що після деокупації в Бучанському районі було виявлено понад 1 190 тіл, серед яких 422 — у самій Бучі¹⁶. Загалом за цей час у згаданому районі окупанти здійснили понад 9 тисяч воєнних злочинів.

¹⁶ Главком, 31 березня 2024 р., <https://glavcom.ua/country/incidents/kilkistvbitikh-u-buchi-dosi-ne-ostatocna-natspolitsija-993711.html>

Друга хвиля повідомлень про злочини СНПК почалася після звільнення захоплених частин Харківської та Херсонської областей. Стало очевидним, що російська армія дуже широко використовує сексуальне насильство як зброю для придушення спротиву жінок, чоловіків і навіть дітей на окупованих нею територіях.

За словами Альони Кривуляк, директорки Департаменту Національних гарячих ліній та соціальної допомоги ГО «Ла Страда-Україна», чимало постраждалих від СНПК шукали консультацій та підтримки фахівців: *«На гарячу лінію ГО «Ла Страда-Україна» зателефонувала жінка та зазначила, що більше не бачить сенсу свого життя, має намір вчинити суїцид і єдине, що утримує від цього, — думка про її трирічного сина. Під час подальшого детального спілкування вона зізналася, що постраждала від групового зґвалтування з боку російських окупантів, а її трирічний син був свідком цих діянь».*

Ольга Стефанішина також зазначила: *«Попри те що основна частина насильства, зокрема сексуального, вчиняється щодо жінок і дівчат, для російських злочинців не існує статевих чи вікових обмежень. Серед постраждалих жінки та чоловіки абсолютно різного віку, а також не повнолітні».*

Таку інформацію підтверджують і правоохоронці, які здійснюють розслідування випадків сексуального насильства в умовах війни. Вони повідомляли просто вражаючі факти. Так, за словами заступниці міністра внутрішніх справ України Катерини Павліченко, найстаршій постраждалій від СНПК 84 роки, а наймолодшій — лише 4. *«Лише стосовно дітей зафіксовано 10 фактів сексуального насильства»*, — сказала вона. І зазначила, що, зокрема на звільненій від окупантів правобережній Херсонщині поліцією серед постраждалих від

СНПК було встановлено й 24 чоловіків (дані на грудень 2023 року — авт.), що до яких окупанти застосовували насильство сексуального характеру.

«Мені болить приклад однієї вулиці в селищі Київської області, — згадує Ірина Діденко, яка в 2022–2023 роках працювала начальницею Управління процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з сексуальним насильством, Офісу Генерального прокурора. — Тоді двоє солдатів рф вчинили воєнні злочини щодо 12 потерпілих і у восьми випадках йдеться про СНПК. Ті нелюди йшли коротенькою вулицею одного маленького населеного пункту й таке зробили. Їв туди і маму на очах у дитини, і дитину — на очах у мами. Цей злочин розкритий, ми знаємо імена ївцівників, зараз це кримінальне провадження рухається з обвинувальним актом до суду. На жаль, це буде заочне засудження».

Всі фахівці, які працюють із даною темою, переконані, що наразі ми маємо справу лише з верхівкою айсберга. За даними ООН, незареєстрованих випадків СНПК в Україні у 10–20 разів більше¹⁷. Про деякі випадки сексуального насильства, скоєного в Україні в умовах війни, постраждалі наважаться говорити лише через 5, 10, а то й більше років.

Представник Фонду ООН у галузі народонаселення (UNFPA) в Україні (у 2019–2023 роках) Хайме Надаль так оцінює ситуацію: *«В Україні тема сексуального насильства, пов'язаного з війною, дуже складна і нова, тому не до кінця вивчена. Тут СНПК дуже жорстоке, воно завжди*

¹⁷ Урядовий портал, 19 червня 2024 р., <https://www.kmu.gov.ua/news/u-kyievi-prezentuvaly-rezultaty-reahuvannia-derzhavy-na-seksualne-nasylstvo-v-umovakh-viiny>

спрямоване на знищення гідності, це бажання тероризувати людей, це жорстоке порушення прав людини. У майбутньому ми матимемо багато роботи, щоб дослідити цю проблему».

Сьогодні вже зрозуміло: росія довго і ретельно готувалася до війни на винищення України. І при цьому всі методи вважає прийнятними для досягнення своїх цілей. Так само, як і використання будь-яких видів зброї, навіть найжорстокіших, таких як СНПК.

Начальник Департаменту протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту, Офісу Генерального прокурора Юрій Белоусов вважає, що є всі підстави говорити про СНПК як про злочин проти людяності: *«Чим злочин проти людяності відрізняється від воєнного злочину? Системністю і поширеністю. Якщо б ішлося про один-два випадки, то це поодинокі воєнні злочини. У нас маємо поширене явище, з ознаками системності. Тобто, потенційно можна говорити про сексуальне насильство як про злочин проти людяності».*

Подібної думки дотримується Михайло Спасов, Представник Уповноваженого Верховної Ради України з міжнародного співробітництва та європейської інтеграції (у 2023–2024 роках — Представник Уповноваженого Верховної Ради України з рівних прав і свобод, прав національних меншин, політичних та релігійних поглядів): *«Від колег з Офісу Генерального прокурора ми дізнаємося знеособлені історії про чоловіків, яким підводять електричний струм до геніталій, роблять примусову кастрацію, про жінок, яким на молочні залози кріплять електроди, — це не про сексуальний потяг, це про знущання над особистістю, унеможливлення її подальшої репродуктивної функції, що також засвідчує геноцидні настрої стосовно української нації».*

Російську збройну агресію проти України називають найбільшим воєнним конфліктом із часів Другої світової. Чимало експертів при цьому сходяться на думці, що йдеться про боротьбу цивілізацій. Одна з країн — Україна — увесь час своєї історії тяжіла до європейської демократії, де панує сила права. Інша — росія — й досі сповідує принципи та підходи колишніх здичавілих завойовників, які визнають виключно право сили. Ці їхні принципи анітрохи не змінилися впродовж багатьох століть. «Нехай нас бояться!» — кажуть вони. І не розуміють, що світ уже змінився. Світ не боїться.

І Україна змінилася. І Україна не боїться.

«КОЛЕКТИВНИЙ ЧИКАТИЛО»

12 серпня 1949 року на Дипломатичній конференції ООН було ухвалено чотири важливі документи в галузі міжнародного гуманітарного права. Йдеться про так звані Женевські конвенції — багатосторонні угоди, які стосуються законів і звичаїв війни. Вони цитуються в багатьох міжнародних документах, їхній текст міститься в різноманітних довідниках, вони легко доступні за пошуком в інтернеті. Тобто, йдеться про юридичні акти, які передбачають загальне поширення, опрацювання та дотримання.

Один із цих документів — Конвенція про захист цивільного населення під час війни — захищає права людей, які перебувають на окупованій території, передбачає гуманне поводження з ними. Щось на кшталт адаптації юридичною мовою божих заповідей — «не вбивай», «не чужолож», «не побажай жінки ближнього

твого», «не пожадай нічого того, що є власністю ближнього твого» тощо.

На жаль, жодне міжнародне право не може заборонити проведення воєн та воєнних конфліктів, не може перешкодити одній державі нападати на іншу, окупувати її території, нищити та красти її майно й різноманітну власність її громадян. Але його принципи забороняють воєнні дії проти цивільного населення, хворих, поранених та військовополонених.

До Женевських конвенцій приєдналося понад 190 країн світу. Та міжнародне право — не для росіян. Бо варто згадати, що 16 жовтня 2019 року президент рф володимир путін підписав федеральний закон про відкликання ратифікації додаткового протоколу до Женевської конвенції щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів.

Уже на той момент росія вчиняла злочини проти цивільного населення на окупованих в 2014 році українських територіях, зокрема і сексуальне насильство, факти щодо якого розслідувалися правоохоронними органами, а також документувалися громадськими організаціями.

Але чи можна бути готовими до нічим не виправданого російського терору, до психологічного та фізичного знищення великої кількості беззбройних українців та українок?! Випадки СНПК, на жаль, стали поширеним явищем.

Інколи виникають запитання на кшталт того, чи можна вважати випадком СНПК ситуацію, коли під час війни людина добровільно погоджується на статеві стосунки з агресорами. Як постраждалій особі довести, що це був примус? Але такій особі не завжди потрібно аналізувати свої відчуття та доводити почуття. Відповідь

проста: не можна говорити про добровільність у обставинах, коли агресор має зброю.

Для всіх нас, безумовно, важливо розуміти, чому росіяни вдаються до сексуального насильства щодо українців і українців. Бо розуміння причин явища, а в даному випадку — воєнного злочину допомагає формувати заходи з ефективного реагування та надання допомоги.

З іншого боку, потрібно оприлюднювати реальні мотиви тих, хто скоює масовані злочинні дії проти цивільного населення на окупованих територіях України, щоб розвіяти ілюзії світу та тих наших співгромадян, які досі вірять у «хороших росіян», їхню миролюбність і доброту. А також щоб показати світові, що собою являє так звана «російська цивілізація», котра всю свою історію розвивалася за рахунок захоплення чужих земель і ресурсів.

Тому, спілкуючись із українськими та міжнародними експертами на тему СНПК, ми просили їх відповісти на запитання: «Чому, на вашу думку, росіяни вдаються до сексуального насильства в умовах війни?», — а також шукали відповіді на нього в наукових і публіцистичних працях. Висновок один: СНПК для росіян — це зброя у війні проти українців.

«Війна — це концентроване насильство. Якщо ж говорити саме про росіян, то тут додаються ще декілька факторів. По-перше, ці люди живуть у державі, яка відверто зневажає міжнародне право та права людини, зокрема в рф з 2017 року законодавчо декриміналізоване покарання за домашнє насильство. Законом рф визначено, що кримінальне покарання застосовується лише після другого або наступних випадків домашнього насильства; за перший випадок передбачається штраф від 5 до 30 тисяч рублів. Як тут не згадати їхній вислів “б’є — значить любить”.

По-друге, що можна очікувати від засуджених у самій рф ґвалтівників та вбивць, яким кремль виписав індульгенцію на насильство та відправив в Україну вбивати українців? До того ж російська пропаганда активно підбурює до ненависті та геноциду проти українців. На цьому окремо наголошувалося в доповідях ООН, зокрема Незалежної комісії з розслідування». (Сергій Кислиця, Постійний представник України при ООН (квітень 2024 року))

«Насамперед ідеться про зброю, яку російські агресори використовують для підкорення окупованих громад. З одного боку, вони застосовують у цій війні сучасні технології, а з іншого — методи Середньовіччя. Досвід показує, що ці методи, на жаль, працюють на користь агресора: люди замикаються в собі, вони бояться. Тим паче, що йдеться не про поодинокі випадки, а про досить масштабоване явище. Поки ми не створимо систему, щоб говорити про це і боротися з цим, ми не зможемо повноцінно протистояти цій зброї». (Наталія Карбовська, директорка зі стратегічного розвитку МБФ «Український Жіночий Фонд» (травень 2023 року))

«Аналіз уже задокументованих поліцією випадків сексуального насильства, вчинених російськими військовими в Україні, на нашу думку, думку слідства, має всі ознаки геноциду.

Про те, що сексуальне насильство свідомо застосовується як зброя війни, свідчать випадки, коли командири армії рф віддавали накази своїм підлеглим ґвалтувати українок. Приміром, на Київщині командир віддав наказ своїм підлеглим ґвалтувати місцевих мешканок. Він та двоє підлеглих ходили по селу та шукали “підходящих”. Було зґвалтовано двох жінок. Чоловік однієї з потерпілих хотів заступитися за свою дружину. Його вбили. Зґвалтована жінка та її 15-річний син 3 дні перебували в будинку

з тілом мертвого чоловіка. Потім його закопали на городі.

Світ має знати та розуміти, що росія як країна-агресор використовує насильство проти мирних людей — вбивства, тортури, залякування — як військову стратегію. Частиною цієї стратегії є й сексуальне насильство». (Катерина Павліченко, заступниця міністра внутрішніх справ України (грудень 2023 року))

«Тисячі воєнних злочинів, які вчиняють російські окупанти та їхні пособники, — це безпрецедентні, зухвалі та жорстокі факти порушення прав людини. Ворог використовує насильство проти цивільного населення як стратегію ведення війни. Це звична тактика росіян, і доказом цього є перебіг інших конфліктів та воєн, раніше розпочатих рф. На мою думку, це один із методів психологічного впливу на цивільне населення, спосіб його залякування та зламу волі для неможливості здійснення спротиву». (Іван Вигівський, Голова Національної поліції України, генерал поліції третього рангу (січень 2024 року))

«СНПК використовується російськими окупантами як метод ведення війни, як безпосередній вплив на українське цивільне населення з метою його залякування та досягнення певних воєнних цілей. В жодному випадку вони не прагнуть сексуального задоволення, головне — принизити, катувати, підкорити волю.

Агресори вчиняють СНПК і щодо військовополонених. Тому так само, як і цивільні, вони є вразливою категорією населення.

У переважній більшості до такого насильства вдаються військові, однак воно може вчинятися й представниками інших воєнізованих формувань рф і представниками органів влади агресора на тимчасово окупованих територіях. Тому, говорячи про особу, яка коїть такі дії, важливо розуміти, що головним є контекст війни. Тому, якщо

наси́льство здійснила цивільна особа, але воно пов'язане з воєнними діями, наприклад, з тимчасовою окупацією, то, звісно, його потрібно ідентифікувати та кваліфікувати як сексуальне насильство в умовах конфлікту». (Марина Легенька, віцепрезидентка ГО «Ла Страда-Україна», (серпень 2023 року))

«Коли це відбувається (СНПК — авт.), треба зважати на багато факторів. Чи дійсно СНПК здійснюється за наказом офіцерів і командування? Це визначити дуже важко. Так само, як і те, що ці злочини скоєні без наказу, з власної волі винуватців.

Але коли ми говоримо, наприклад, про Бучу, то чула випадок, коли там була сумнозвісна бригада, яка потім вийшла. А згодом у Москві її військові отримували нагороди за свої дії. Тобто, їх нагородили за те, що вони заподіяли в Бучі. Ти розумієш, що їхнє керівництво заплющувало очі на те, що тут відбувалося, і, навпаки, потурало. Тож дуже легко сказати, хто відповідальний за це. Коли ми чуємо про випадки звалтування як маленьких дітей, так і жінок літнього віку, про які вже тут сексуальні домагання йдеться? Мова про те, щоб заподіяти якнайбільшої шкоди. Це те, що я називаю “масовим знищенням”. (Естер Дінгеманс, виконавча директорка Глобального фонду тих, хто пережив насильство (жовтень 2023 року))

«Повномасштабне вторгнення рф на територію України продемонструвало всьому світові воєнні злочини, які росія вчиняла і продовжує вчиняти по відношенню до українців та українок. Одним із таких воєнних злочинів стало сексуальне насильство. Є такий вислів, одночасно дуже страшний і цинічний, що звалтування — це найдешевша зброя на війні. І сьогодні ми всі розуміємо, що застосування сексуального насильства у різних його проявах є тактикою ведення війни для рф. Окупаційні війська

використовують його для приниження людей, знищення духу та гідності, для заподіяння моральних і фізичних травм, для придушення опору населення». (Марина Бардіна, народна депутатка України IX скликання, заступниця голови парламентського Комітету з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва (листопад 2023 року))

«Це не про жодне сексуальне задоволення. Навіть самі постраждали кажуть: та то на знищення! Знищити людину, стерти емоційно. Для них це нормальне самоствердження: думають, що, знищивши іншого, вони стануть крутішими, кращими». (Ірина Діденко, начальниця (2022–2023 рр.) Управління процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з сексуальним насильством, Офісу Генерального прокурора (вересень 2023 року))

«На таке запитання завжди складно відповідати. Тому що причини — в голові у тих, хто вчиняє СНПК, або тих, хто дозволяє цьому статися. У будь-якій війні сексуальне насильство є стратегією, яка може використовуватися для терору. На жаль, це легкий метод війни для залякування та жаху. Коли ми дізналися про історії з Бучі, у багатьох людей з'явився страх. Насильство скоюється групою проти окремих осіб, щоб показати, що група має силу. Це ніби засіб контролю. Якщо вони хочуть контролювати, а ви їх не слухаєте, вони будуть це застосовувати.

Коли ми говоримо про СНПК щодо полонених, то це є також одним із засобів тортур. Це принижує, дегуманізує людей, особливо чоловіків». (Катрін Коппенс, виконавча директорка Фонду доктора Деніса Муквеге (січень 2024 року))

«...я знаю, що сексуальне насильство під час війни є зброєю війни, зброєю контролю, зброєю примусу, зброєю залякування і зброєю знищення. Тому, думаю, доречно працювати над тим, щоб більш стало визначення сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, було змінено на сексуалізоване насильство. Бо з сексом як таким цей вид насильства не має нічого спільного». (Олена Суслова, засновниця та старша аналітикиня Інформаційно-консультативного жіночого центру (лютий 2024 року))

«Вони морально ущербні люди. Вони виховані в тоталітарній державі, у злиднях та страху. Вдаючись до жорстокості, намагаються показати свою перевагу над кимось, у даному випадку — над українцями.

Під час окупації Херсону, коли мене вчергове зупинили на блокпосту, до мене підійшов молодий російський хлопець, віком десь 22–23 роки, і каже: “Слухай, ти теж молодий, а у тебе така хороша машина, де ти її взяв?”. Я відповів: “Працюю, заробляю, можу собі її дозволити”. А він далі: “А нам казали, що у вас суцільні злидні, що ви бомжуєте. Коли ми заїжджали до Херсону з Криму, то були сильно здивовані, що у ваших селах є асфальт і газ. Для нас це був шок”. (Андрій, член ініціативної групи громадської організації «Випускники» (лютий 2024 року))

«Таке ставлення росіяни демонструють не лише до українців. Згадайте, як вони поводитися з жителями Ічкерії, коли пішли на них війною. І до цього і потому були й інші країни. І так було всю їхню історію. У Сирії вони стерли з лиця землі двомільйонне місто Алеппо. А це одне з найстаріших міст на планеті». (Олексій Сівак, член ініціативної групи громадської організації «Випускники» (лютий 2024 року))

«Ми стикалися з їхніми злочинами на нашій території, починаючи з 2014 року. У них одна мета — знищення

українців, української державності. Я говоритиму зараз просто як громадянин України, який бачить дії росіян упродовж останнього десятиріччя. Для них СНПК — це така сама зброя, як ракети, які вони запускають по наших містах, як убивства мирного населення для посилення страху, відчаю. В розумінні росії української нації не існує». (Михайло Спасов, Представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (квітень 2024 року))

Негативну роль у жорстокому поводженні з українцями та українками відіграли й розтиражовані російською пропагандою імперські наративи, які ґрунтуються на думках про власну привілейованість, винятковість і вседозволеність по відношенню до представників інших народів. Особливо тих, які свого часу входили до російської імперії та СРСР. Провідні російські пропагандисти відкрито заявляють з телеекранів: «Ми — імперська нація».

Пропаганда здатна чинити справжні «дива». Бо ж не випадково багато росіян і досі переконані, що це саме Україна розпочала нинішню війну та напала на їхню країну. Дехто щиро вважає, що війна розпочалася не з 2014 року (коли було окуповано АР Крим і частини Донецької та Луганської областей) і навіть не 24 лютого 2022 року (коли розпочалося широкомасштабне вторгнення рф в Україну), а лише в серпні 2024 року, коли Збройні Сили України провели успішну операцію в російській Курській області.

Добре відпрацьована система пропаганди як частина державної політики спроможна не лише замінити інформацію, але навіть мінімізувати потребу в ній і в бажанні аналізувати суспільні процеси, які відбуваються в світі. Переважна більшість російського населення до сьогодні не має можливості оцінити реальну картину

розвитку інших держав, добробуту їхніх громадян. Як і зрозуміти, чому рівень життя росіян кардинально відрізняється від життя їхніх сусідів.

У перші місяці широкомасштабної агресії, коли Збройні Сили України вже почали звільняти деякі окуповані російською армією території нашої країни, інформаційний простір переповнився повідомленнями про масовість мародерства з боку росіян в оселях українців. Вони забирали все: побутову техніку та автомобілі, меблі та одяг, предмети гігієни та їжу. Навіть унітази! І хизувалися тим, що здобули «трофеї» — мовляв, це закономірно під час війни.

Російське суспільство такі дії підтримувало. Ніхто в росії відкрито не засудив злочини своїх співвітчизників проти українців. Натомість наше суспільство — дивувалося, почувало огиду та відразу. І сміялося! Ми мали всі підстави сміятися з їхньої нищості.

«Я був вражений, які ми дуже різні, наскільки маємо різний рівень цивілізаційного розвитку (з росіянами — авт.). Ми судимо про росіян з телепередач про москву та петербург, але ж росія — це взагалі не те. У неї інша, ніж в Україні, культура, історія інша. І пропаганда, яка багато років дегуманізовувала росіян, налаштовувала їх на зверхне ставлення до українців, які, на їхню думку, виявилися не вдячними та кинулися в обійми Заходу. Вони ненавидять український народ, бо й самі відчувають нашу інакшість. Думаю, що багато в чому звірства в Бучі були пов'язані з тим, що росіяни побачили набагато вищий рівень життя, ніж у них. І цю ненависть вони почали виплескувати на українців.

Нас вражає, коли дружини російських окупантів радять їм *звалтувати* українок. Коли їхні солдати та офіцери розмовляють по телефону з матерями і використовують

суцільну нецензурицину. У нас такого нема. Ну, можливо, десь у геть неблагополучних сім'ях трапляється щось подібне, але масштаби говорять про інший рівень культури. У росіян насильство є невід'ємною частиною життя. Не вивчав цього питання спеціально, але думаю, що рівень сексуального насильства в росії теж у рази вищий». (Юрій Белоусов, начальник Департаменту протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту, Офісу Генерального прокурора (вересень 2023 року))

«Ми маємо справу з несформованою нацією, яка перебуває, зокрема під впливом середньовічних устоїв. Згадайте 1918 рік, коли вони прийшли сюди під Київ, згадайте 1939 рік, коли вони прийшли в Західну Україну, — чим усе це закінчилося? Терором та репресіями.

Такі дії притаманні російському шовінізму і російському менталітету. Сьогодні вони теж використовують СНПК як зброю війни для того, щоб залякати наше населення на окупованих територіях. Але ми розуміємо, що наше завдання — зробити все, щоб кожен, хто таке вчиняє, був покараний. І щоб навіть їхні нащадки про це пам'ятали і більше такого навіть у думках не допускали». (Василь Луцик, голова Національної соціальної сервісної служби України (грудень 2023 року))

Відповідаючи на запитання «Чому?», не потрібно забувати і про традиційні підходи та звичаї у стосунках між російськими чоловіками та жінками, які вибудовуються на патріархальних устоях, на знеціненні прав і свобод жінок.

У 2017 році держдума росії ухвалила закон про декриміналізацію окремих видів домашнього насильства. Згідно із ним, одноразові побої, які завдані членам родини, переводилися з розряду кримінальних злочинів до адміністративних правопорушень. У цьому питанні

російські депутати виявили особливу одностайність: закон підтримали 380 із них і лише троє проголосували проти. Толерування насильства пояснювалося прагненням зміцнити «традиційні сімейні цінності».

Як тут не згадати російського ідеолога «руського міра» Олександра Дугіна з його викривленими підходами до прав людини і прав жінок, з його закликами відкинути західну цивілізацію, західний лібералізм, гендерну рівність і увійти до патріархального століття. І таку ідею «руського міра» російський військовий приносить на українську землю. І вимагає себе любити, тримаючи в руках зброю.

Можна не сумніватися, що коли російське суспільство виховується на зневажливому ставленні до власних жінок, воно не виявлятиме поваги до жінок на чужих територіях.

Українське суспільство завжди виховувалося та розвивалося на інших традиціях. Забезпечення гендерної рівності стало частиною державної політики в нашій країні. Ще 2001 року Україна ухвалила Закон «Про попередження насильства в сім'ї», 2005-го — Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». 7 грудня 2017 року було прийнято Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Законом від 6 грудня 2017 року були внесені зміни до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів, які визнають системне насильство в сім'ї злочином. Навіть під час широкомасштабної російської агресії проти нашої країни, 20 червня 2022 року, Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами.

Уже ці факти засвідчують, що ми давно обрали різні вектори цивілізаційного розвитку. Так, домашнє насильство і СНПК — не тотожні речі, сексуальне насильство, пов'язане з війною, не є частиною ґендерно зумовленого насильства чи його різновидом. Але зрілість українського суспільства полягає в тому, що всі ці види злочинів воно не толерує. Реакція українців і українок на насильство за ознакою статі, на СНПК, скоєне російськими агресорами, співзвучна з реакцією міжнародної громадськості.

«Якщо говорити про СНПК в Україні, то його масштаби були несподіваними для багатьох країн світу, зокрема членів НАТО. Але їхнє сприйняття та оцінка явища були односторонніми: воно не має права на існування, так само, як і те, що його зумовлює». (Олена Суслова (лютий 2024 року))

Ми знову утверджуємося в думці про війну різних світоглядів, різних культур і традицій. Насильство щодо жінок, насильство в сім'ях є базовою рисою духовних скреп росіян, «руського міра». Жорстокість — це невід'ємна складова російської імперської ментальності та її носіїв, якими стало фактично все населення рф. І звідси надзвичайні прояви жорстокості з боку цього російського «колективного Чикатила» (одного із найвідоміших серійних убивць, який діяв, зокрема, на території Ростовської області рф, скоїв 53 доведених злочини з 1978 до 1990 року) не виправдані жодними воєнними потребами.

«Я вважаю, що ці зґвалтування — це комплекс заздрості, оцієї дебільної ментальності росіян. Гвалтують у більшості не москвичі та пітерці. А ця вся російська глибинка, просякнута жорстокістю до жінок.

В росії інший менталітет, там жінка не користується такою повагою, як в Україні. Українська жінка

вшанована в сім'ї та в суспільстві. Вона вбрана в коралі, які родині чимало коштують, у вишиванки, це теж не дешевий одяг. Наша жінка завжди на постаменті. В росії це цілком інакше. Бо він приходить п'яний і ніколи не питає, чи жінка погоджується. І такі стосунки він переносить на наших жінок. А ми звикли жити в поважній українській обстановці, в європейському просторі, ми не були готові до цієї орди, яка вломилася в наше життя. Українка може відверто сказати в обличчя те, що вона думає, то вона це росіянину каже і наражає себе на небезпеку. І я такого багато чую.

А взагалі це просто дика якась навала, для них насильство — це частина їхнього життя. І ми ніколи до кінця не зрозуміємо, якими очима вони дивляться. Окупант бачить у дворі молоду жінку і стару. Молода від'їжджає. Він повертається і бачить лише літню — під 80 років. І його нічого не зупиняє — він її їввалтує. Ця жінка в нашій організації». (Ірина Довгань, керівниця ГО "СЕМА-Україна" (жовтень 2023 року))

«Чимало методів Середньовіччя прослідковується в різних країнах, особливо коли ми говоримо про акти насильства, які чиняться саме чоловіками проти жіночого населення. Якщо завойовуються, значить, ви вже не люди, ви наша власність. Дуже багато подібного в Іраку відбувалося з ІДІЛ, коли вони захоплювали жіноче населення, робили невольницькі ринки, обертали жінок і дівчат на рабинь. На вулицях можна було побачити цих нещасних, бійці ІДІЛ могли помацати їх, підняти їхній одяг, призначити свою ціну. Мене це засмучує, бо я бачу, що люди так і не переросли страшні часи Середньовіччя.

З іншого боку, є світова спільнота, яка вважає, що такі речі не повинні минати безслідно. Сьогодні її увага прикута до росії. Ми розуміємо — є звичаї, є правила ведення

війни, які російська федерація, що підтверджено вже багатьма фактами, порушує. І за це вона повинна нести відповідальність. Це хороший сигнал і надія, що все-таки винуватців буде притягнуто до відповідальності». (Естер Дінгеманс (жовтень 2023 року))

«Вони слабші за нас і це знають. Звісно, можна тупати ногами, коли в твоїх руках зброя, а поруч беззбройна людина — дитина, жінка чи чоловік. Можна бити їх прикладами, вдавати, що ти їх розстрілюєш, або насправді розстрілювати. Але все це йде від слабкості. Їм навіть нема про що з нами говорити — настільки ми різні.

У 2014 році, коли до нас тільки зайшли військові без розпізнавальних знаків, я написала пост у Фейсбуці, що орки ходять нашим містом. Який у слідчого мізок, якщо він це речення відправив на експертизу? Експерт із таким же маленьким мозком написав, що це екстремістське висловлювання. А потім їхній начальник із таким же маленьким мозком кричав на мене до нестями, запитуючи: “Хто такі орки?”.

Я спочатку злякалася. Думала, Боже, що воно таке, що зараз буде? І тут його запитання: “Хто такі орки?”. Я просто кусала собі губи, щоб не розсміятися, розуміла — якщо почну реготати, він мене жорстоко битиме. Тому просто відповіла: “Це — казкові персонажі”.

То хто ж із нас сильніший? Звісно, що ми». (Людмила Гусейнова (жовтень 2023 року))

Що спонукало російських військових вдаватися до сексуального насильства в Україні — питання, яке сьогодні активно обговорюється та досліджується. Скоєні діяння є надто страшними, щоб підпадати під просте та однозначне пояснення. Але потрібно шукати відповіді, щоб поставити переконливу крапку.

Не лише в цьому питанні — в самому явищі СНПК, яке українське суспільство, як і весь цивілізований світ, категорично не сприймає та не виправдовує.

Дотепер росія залишається членом Ради Безпеки ООН, вона має суттєві повноваження та використовує їх для формування сучасного світопорядку «під себе», для впливу на інші країни та суспільства, які не завжди можуть дати об'єктивну оцінку її діям, зокрема під час війни проти України. До певної міри на позиціях таких держав позначається економічний вплив рф, постачання нею дешевих енергоресурсів та інші чинники. Створений впродовж багатьох десятиліть імідж росії як «великої», «справедливої» та «розвиненої» залишається дієвим для них і до сьогодні.

Але весь світ має знати, якою є росія насправді, — країною злочинців, убивць, ґвалтівників, мародерів. Яка ніколи не зважатиме на інтереси своїх партнерів і при першій нагоді знехтує ними заради власних — імперських.

Її злочини мають бути викриті та покарані.

«Ці злочини не мають терміну давності і попри те, що в осяжному майбутньому я не бачу росію демократичною та притомною країною, але абсолютно переконаний, що потяг правосуддя наздожене всіх російських злочинців у тунелі російського беззаконня. Сьогодні Україна та наші партнери докладають неймовірних зусиль, щоб цей потяг став швидкісним. Покарання буде невідворотним». (Сергій Кислиця (квітень 2024 року))

ЛАТЕНТНИЙ ЗЛОЧИН

Сьогодні ідентифікована лише невелика частина злочинів СНПК, скоєних росіянами на окупованих ними

територіях України, або по відношенню до українських громадян, які примусово вивезені на територію росії. Існують різні оцінки, але можна припускати, що на кожну постраждалу особу, яка вже заявила про себе, буде понад 10 постраждалих, які взагалі не зверталися по жодну допомогу.

Чому виникає цифра «10»? Тут варто згадати дослідження, яке в 2013 році проводила громадська організація «Ла Страда-Україна». Воно стосувалося зовсім не СНПК (в 2013 році про нього в Україні фактично не знали), а домашнього насильства. І саме воно показало, що на кожен зафіксований правоохоронними органами випадок домашнього насильства припадає щонайменше 10 незафіксованих. А СНПК є більш прихованим, латентним злочином, ніж домашнє насильство.

Ірина Діденко вважає, що більш повною картина стане після деокупації всіх українських земель: *«Ми розслідували випадки СНПК з 2014 року. Але треба розуміти дуже важливу річ: реально ефективним розслідування з 2014 року буде після деокупації всієї території України. Лише тоді ми дізнаємося про всі злочини. Масштаби можуть дуже відрізнятися насправді».*

Про деякі випадки постраждалі повідомлять не одразу. Може так статися, що вони будуть готові до цього лише за кілька місяців, років і навіть десятиліть.

А про деякі не повідомлять взагалі ніколи.

Вцілілі постараються викреслити їх із пам'яті, ніби цього взагалі не було.

Хоча фахівці переконують: забути про ці травматичні події таким «невилікуваним» постраждалим не вдасться. Їхні наслідки довіку даватимуться взнаки.

Сексуальне насильство, пов'язане з війною, справді є латентним злочином. Тобто, прихованим, який дуже

важко виявити. У більшості випадків постраждали не поспішають заявляти про те, що з ними сталося, а нерідко навіть заперечують ймовірність того, що вони зазнали СНПК.

Чи просто звичайній людині розповісти про те, що з неї жорстоко познувалися? Мабуть, це все-таки цілком риторичне запитання.

Наталія Карбовська, директорка зі стратегічного розвитку Українського Жіночого Фонду, згадує, що про конкретний випадок такого насильства вперше дізналася не з офіційної інформації, не з соціальних мереж і не з телебачення: *«Нам подзвонила колега з партнерської організації та повідомила, що до неї звернулася сусідка людини, яка зазнала наруги з боку російських військових під час окупації Київської області. Потерпіла боялася говорити про це, і сусідка шукала можливості їй допомогти»*. Особливість сексуального насильства, пов'язаного з війною, полягає в тому, що самі постраждалі переважно не хочуть ділитися болісною для них інформацією про випадок СНПК. Цю думку поділяють й інші експерти та експертки.

Ніна Ломпарт, проектна координаторка Фонду ООН у галузі народонаселення (UNFPA), зазначає: *«Про сексуальне насильство, пов'язане з війною, люди переважно не говорять на перших консультаціях. Про це можуть розповідати через 2 тижні, через 2 роки, через 20 років. Тому будь-які показники кількості звернень географічно, періодично наразі не відображають жодних тенденцій. Можливо отримати відповіді за кілька років, можливо, за кілька десятків років. Ми маємо звернення, але не можемо говорити про кількісні показники»*.

Хайме Надаль, Представник UNFPA в Україні в 2019–2023 роках, коментує: *«Тема насильства, пов'язаного*

з війною, сама по собі складна. Так само складною є й тема сексуального насильства. Коли вони поєднуються, то перетворюються на екстремально важку проблему і для постраждалих, і для суспільства, і для роботи з потерпілими.

На жаль, досі жінки продовжують себе звинувачувати, бояться стигматизації суспільства, це зупиняє їх у намірах звертатися до фахівців. Я мав багато розмов із психологами Центрів допомоги врятованим. Вони говорили, що жінки та чоловіки, постраждали від СНПК, не одразу починали розповідати свої історії. Часом це відбувалося лише під час 10-го чи 11-го сеансу терапії. Бо спершу їм потрібен певний рівень довіри, індивідуальна допомога, комфорт, впевненість у тому, що все відбувається конфіденційно і вони можуть не боятися». (Представник UNFPA в Україні (2019–2023 рр.) Хайме Надаль (липень 2023 р.))

За свідченням заступника Представника UNFPA в Україні Павла Замостьяна, а також директорки Департаменту Національних гарячих ліній та соціальної допомоги ГО «Ла Страда-Україна» Альони Кривуляк, постраждали, які звертаються по допомогу, часом говорять не від себе, а від третьої особи — лише так вони готові ділитися інформацією про випадки сексуального насильства, спричиненого війною. «Постраждалі від СНПК не будуть одразу готовими спілкуватися, як ми кажемо, обличчям до обличчя — персонально», — пояснює Павло Замостьян.

Альона Кривуляк згадує, як на Національну гарячу лінію з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації надійшли дзвінки від двох чоловіків: «Один із них прямо повідомив про пережиту ситуацію, а другий, який повернувся з окупації, спочатку більше говорив про отримання гуманітарної допомоги та оформлення соціальних виплат. Але дуже великий

акцент робив на необхідності медичної допомоги, зокрема конфіденційної. Під час подальшого спілкування з'ясувалося, що він зазнав звалтування з боку російських окупантів». На гарячу лінію надходили повідомлення і від членів сім'ї: діти-підлітки розповідали про своїх батьків або, навпаки, батьки говорили про своїх дітей, які зазнали сексуальної наруги від російських окупантів.

Радниця Віцепрем'єр-міністерки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Олена Сотник звертає увагу ще на одну особливість: «На відміну, наприклад, від жертв катування, де нам не треба просити розказати про отримані травми — ми просто їх бачимо і можемо допомогти, з постраждалими від СНПК фізичні травми неочевидні, а психологічні важко виявити без допомоги спеціаліста. Тому історія з сексуальним насильством — прихована, неочевидна». Вона також вважає, що ми не знаємо навіть десятої частини кейсів.

Естер Дінгеманс зазначає: «Люди, які потерпіли від таких ситуацій, узагалі схильні приховувати, що з ними сталося таке лихо. Дехто може почати говорити років так через 10 після настання миру. Наприклад, у Косово офіційно про випадки звалтувань і сексуального насильства сповістило лише 1450 осіб. Тоді як, за нашими розрахунками, потерпілих має бути близько 20 тисяч.

Є країни, такі, як, наприклад, Конго, де офіційно відомі від 200 до 500 випадків сексуального насильства. Але реальні цифри варіюються сотнями випадків. Мені здається, що в Україні все-таки ця кількість буде набагато більшою — тисячі випадків».

Фахівці, які надають допомогу постраждалим від СНПК, застерігають: не слід примушувати таких осіб до надто рішучих дій. Якщо потерпілі не хочуть розповідати про свій біль — не тисніть на них. Якщо не прагнуть

допомоги — не наполягайте. Якщо не поспішають контактувати з правоохоронцями та звинувачувати своїх кривдників — вони мають на це право. Людина повинна бути свідомою щодо власних наступних кроків і готовою їх зробити.

Катрін Коппенс коментує: *«Потрібно поважати вибір постраждалих. Якщо вони не хочуть звертатися до поліції, це нормально. Якщо вони не хочуть давати свідчення, це нормально. Якщо постраждалі не хочуть говорити про свій досвід, це нормально. Ніколи не має бути тиску на них, приміром, якщо правоохоронці хочуть передати справу до суду або журналісти прагнуть написати про неї в ЗМІ. Ми не підтримуємо те, що може потенційно нашкодити постраждалим. Лише постраждалоцентристський підхід допоможе зраненим людям повернути довіру до інших та до життя».*

Такою є міжнародна практика, якої неухильно дотримується Україна. Вона також передбачає встановлення довірливих стосунків між постраждалою особою та фахівцем, який надає їй допомогу. Нерідко постраждалі можуть самостійно обирати спеціаліста або спеціалістку, з яким/якою в подальшому контактуватимуть. Головне питання — як вибудувати довіру між особою, яка зазнала СНПК і потребує підтримки, та державою, суспільством, щоб люди не боялися говорити.

Водночас постраждала особа має знати й таке: один із головних принципів системи допомоги, яка напрацьована в Україні, — це конфіденційність. Жодна інформація про жінок, чоловіків, хлопців чи дівчат, котрі зазнали сексуального насильства в результаті війни, якою вони діляться зі спеціалістами, з правоохоронними органами, не буде оприлюднена без їхньої згоди, не буде використана проти їхніх інтересів: *«...конфіденційність передбачена.*

Ми навіть рекомендуємо такі заходи безпеки для постраждалих людей. Вона може для розгляду справи обрати собі нове ім'я та прізвище — ніби нову сторінку в житті. І скрізь по кримінальному провадженню йдуть ці змінені анкетні дані». (Ірина Діденко, Офіс Генерального прокурора). Цей підхід виглядає на практиці наступним чином:

«...ми публікуємо повідомлення про підозри на офіційному сайті. І там зобов'язані вказати всі анкетні дані, зокрема потерпілої особи. І, відповідно, щоб цього уникнути, щоб не було розголошення якихось її даних, ми одразу їх змінюємо в кримінальному провадженні. Це ефективно насправді. Траплялося, мені дзвонили правозахисники: ми побачили на сайті у вас повідомлення про підозру, а там конкретне ім'я, прізвище людини, яка піддавалася цьому жорстокому поводженню. Її ж можна знайти! А я відповідала: все нормально, ніхто не знайде, ми все змінили».

За словами Ірини Діденко, їй нерідко пишуть ті з постраждалих, хто зайшов у кримінальний процес, і дякують за підтримку, кажуть, що їм стало легше. «І жодної поганої історії після заходу в кримінальний процес у нас не було».

«НЕ МЕНІ — НЕХАЙ ЇМ БУДЕ СОРОМНО! АЖ ДО П'ЯТОГО ПОКОЛІННЯ!»

Ця глава попередньо мала робочу назву «Сором і стигма». Бо саме ці питання належать до причин, які змушують постраждалих мовчати про пережите сексуальне насильство, зумовлене війною. Але під час подальшої роботи ми все більше міцніли в переконанні: не варто підтримувати розпач та культивувати думки про винуватість у людей, котрі нічим не завинили — ні перед

собою, ні перед рідними та близькими, своєю громадою. Навпаки — такі думки потрібно викорінювати, доводити їхню хибність і безпідставність.

Чому постраждалим від СНПК потрібно позбутися сорому, а суспільству — не стигматувати постраждалих? Бо це не їхній сором, не вони його мають переживати. Війна з росією змінила багато наших підходів до складних проблем, нині ми пропонуємо геть інші оцінки різноманітних подій та явищ. І переосмислюємо те, на що маємо спиратися, а від чого відмовлятися.

Сьогодні українська громада вчиться долати стигму та сором, пов'язані з СНПК.

Тема сексуального насильства залишається апріорі табуйованою. І цьому є чимало пояснень. Її пов'язують із порушенням сексуальної автономії та недоторканності, з отриманими образами, власним безсиллям і нездатністю чинити опір у критичний момент, із пережитими страхами та відчаєм. Одним із видів СНПК є публічне оголення постраждалої особи, що не просто принижує її гідність, але в багатьох культурах вважається ще й відвертою ганьбою.

Мустафа Ельканзі, заступник Представника Фонду ООН у галузі народонаселення (UNFPA) в Україні зазначає: *«Разом із травмою це насильство супроводжується соромом, самозвинуваченнями тощо. Про це важко говорити, ділитися цим досвідом. Але СНПК водночас потребує особливого підходу в наданні допомоги, який враховує всі ці ризики — і сором, і самозвинувачення»*.

Дилема щодо подолання сорому та страху нерозуміння з боку оточення притаманна і жінкам, і чоловікам, які зазнали СНПК. Федір Дунебабін згадує про подібну позицію серед постраждалих-чоловіків, які кажуть: *«...ми б не хотіли, щоб нам видавали якийсь папірець, де*

буде написано “постраждалих від СНПК”. Куди ми підемо з такими довідками — в поліклініку?

Це питання потрібно ще серйозно продумати, обговорити з експертами та народними депутатами, можливо, створити робочу групу, щоб вирішити, як зробити поняття статусу (постраждалих від СНПК — авт.) не стигматизуючим. Бо багато постраждалих можуть не звертатися по допомогу саме з цієї причини».

Сексуальне насильство в умовах війни — це ворожа зброя, яка передбачає «миттєве ураження».

«Ми розуміємо, що кожна людина по-своєму переживає події, що трапилися з нею. Наприклад, комунікувати з чоловіками, які постраждали від з’валтувань з боку російських окупантів, завжди в психологічному плані дуже важко, тому що чоловіки в повідомленнях про такі злочини ще більш закриті, ніж жінки. Їх своя специфіка в консультуванні дітей: вони теж дуже важко переживають травмуючі події. Якщо це діти-підлітки, то вони нерідко налаштовані на те, щоб ненавидіти себе за пережиту наругу та завдавати собі шкоди. Навіть готові розглядати суїцид як вирішення цієї проблеми. Тому так, усі ці фактори слід враховувати», — поділилася думкою Альона Кривуляк.

Іван Вигівський наголошує: «Під час збройного конфлікту сексуальне насильство часто є публічним злочином. Публічність посилює відчуття ганьби та сорому. Як наслідок, потерпілі часто вважають себе символом приниження громади, а свідки (родичі, знайомі) відчують провину, бо не змогли захистити своїх близьких».

Родичі постраждалих так само зазнають травматизації від того, що сталося з їхніми близькими. Дехто з них міг бути свідком злочину СНПК, інші дізналися про те, що сталося, і не змогли сприйняти таку інформацію,

підтримати дружину, матір, сестру. Трапляються випадки, коли діти уникають спілкування зі зґвалтованою матір'ю, причому не тому, що засуджують її, а через те, що просто не можуть впоратися з почутим і побаченим.

Страшна річ: мати чи батько, котрі завжди були для родини символами захисту та порятунку, раптом самі виявляються сплюндрованими й знеславленими! Як тут не втратити віру в добро?

Такі ситуації, коли родина вважає себе зганьбленою через постраждалих кривних, загалом характерна для багатьох країн, де сексуальне насильство використовується сторонами у війні.

Катрін Коппенс каже: *«Торттури в будь-який спосіб жахливі, але елемент сорому і стигми робить СНПК набагато складнішим як для індивіда, так і для сім'ї. У деяких ситуаціях чоловіки відмовляються від своїх дружин, якщо ті зазнали сексуального насильства. Саме тому ми дуже часто також працюємо і з родинами постраждалих, щоб вони їх продовжували підтримувати».*

Трапляються взагалі досить неординарні ситуації з постраждалими від СНПК. Приміром, жінці здається просто неможливим повідомити правоохоронним органам, що її зґвалтували, бо непокоїться щодо наслідків: якщо розпочнеться розслідування, інформація дійде до її чоловіка, а він зараз на фронті захищає рідну землю.

Більшості постраждалих здається, що суспільство не на їхньому боці. Вони бояться пліток, осуду, викривленої громадської думки. Але й суспільство так само нерідко не може сформуванати свого однозначного ставлення до випадків СНПК: воно співчуває постраждалим, але не відкидає при цьому їхньої винуватості.

Христина Кіт, керівниця Асоціації жінок-юристок України «ЮрФем», зазначає: *«Безперечно, потрібно*

працювати і з українським суспільством. Гарантії неповторення залежать і від нашої з вами здатності розуміти, що толерувати будь-яке насильство, зокрема й сексуальне, просто неможливо. Суспільство не повинно потурати віктимблеймінгу — це термін, який означає звинувачення самої постраждалої особи. Мовляв, він/вона самі винні, що не виїхали, не втекли, не сховалися, тож і зазнали СНПК. На жаль, такий підхід ще має місце серед наших співгромадян і співгромадянок. І ми маємо провести велику роботу з виховання відповідної культури, свідомості, сексуальної освіти, щоб полатати ці стереотипи, стигматизацію, які на сьогодні нерідко стримують потерпілих від того, щоб розповідати свої історії. Тож через це досі ми маємо незначну кількість ідентифікованих випадків».

Термін «стигматизація» досить часто використовується, коли згадують про СНПК. «Стигма» — це знак, пляма, негативна відмітка, зокрема це клеймо власника на тілі раба в Стародавній Греції. Стигматизована людина почувається вигнанцем у суспільстві.

В Україні, як і в багатьох інших країнах, велику вагу має думка громади, яка формувалася впродовж тривалого часу і — на старих традиціях та поглядах. Переважно це стосується малих населених пунктів, де сильно розвинені міждодинні зв'язки, де кожен про кожного все знає. Олена Сотник, радниця Віцепрем'єр-міністра з європейської та євроатлантичної інтеграції, каже: «Враховуючи особливості українського менталітету, постраждалим, особливо в селах та маленьких містечках, просто соромно розповідати про наругу, якої зазнали».

Декому через таку причину навіть доводиться переїжджати з рідних місць у інші регіони. Постраждала жінка боїться, що сусіди, колеги по роботі, знайомі можуть дорікнути: багато патякала зайвого, вбиралася

«з викликом», сперечалася з агресором, провокувала його тощо. А постраждалий-чоловік думає про те, що раніше всі його вважали сильним, а тепер зиркають у його бік із жалістю та розчаруванням. Чи справді оточення так усе оцінює — це ще питання. Але без належної суспільної підтримки травма постраждалих посилюється.

Заступниця міністра внутрішніх справ Катерина Павліченко коментує: *«Стигматизація постраждалих від сексуального насильства відображає негативний спадок патріархальних традицій, які тривалий час існували в нашому суспільстві».*

«СНПК — це дуже сенситивний та латентний злочин. Він сильно впливає на морально-психологічну оцінку самої постраждалої особи. Тому нам треба, в першу чергу, працювати інформаційно, щоб люди не бачили стигми в тому, що вони потерпілі. Це не їхня вина, це різновид війни російського агресора проти нашого мирного населення. Саме інформаційні кампанії мають сформувати розуміння цього явища та того, як варто йому протидіяти», — каже Василь Луцик, а Катрін Коппенс продовжує: «Так, у багатьох суспільствах звинувачують постраждалих. Тому працювати потрібно не лише з конкретним потерпілим чи потерпілою, потрібно змінювати розуміння та оцінки в суспільстві. Щоб спільнота чітко сказала: те, що з вами трапилося, це жахливо, але це не ваша вина! Ми будемо вам допомагати! І цей аспект надзвичайно важливий».

Сором зазвичай відчують постраждалі від гендерно зумовленого насильства, зокрема домашнього. І це не випадково: принижень і знущань вони зазнають від рідних і близьких людей. Тому — парадокс: такі постраждалі часто захищають своїх кривдників

від відповідальності, забирають заяви, соромляться говорити про ці злочини, бо їх вчинили — свої. Як результат — домашнє насильство продовжується в «замкненому колі».

Але ситуація з СНПК є геть іншою. Таке насильство скоюють вороги під час війни та окупації. І саме тому ми вже зазначали, що СНПК — то не різновид ґендерно зумовленого насильства, хоча і тісно пов'язаний з ним. Це зброя, мерзенна та ганебна, яку окупанти застосовують для знищення душі та тіла тих людей, жінок і чоловіків, які не хочуть їм коритися. Які з презирством дивляться у вічі кривдникам. Які захищають свою землю, свій дім, свою родину, своїх дітей. Чи можна соромитися того, що, будучи беззбройними, не зуміли протистояти «найдешевшій» зброї загарбників?

Людмила Гусейнова висловила з цього приводу цілком однозначно: *«Мені нема чого соромитися! Те, що вони робили зі мною, і те, що вони роблять з іншими жінками і чоловіками, — це не наш сором. Це має бути їхнім соромом — аж до п'ятого покоління!»*.

Чимало експертів наполягають на тому, що саме відкрите обговорення теми СНПК, інформаційні кампанії, що розповідають про особливості цього злочину, закликають не толерувати насильство, зокрема й сексуальне, допомагають долати суспільні стереотипи та стигму, забобони й упередження. Постраждала особа почувається більш захищеною та такою, котру не засуджують, а підтримують.

Це добре зрозуміли в громадській організації «Не-емія», яка спільно з Фондом ООН у галузі народонаселення та «SEMA-Україна» проводить реабілітаційні програми для жінок, які пережили СНПК. Вони складаються з чотирьох тижневих модулів. Під час спілкування

з учасницями програми одна з них зауважила, що навіть коли пройшла лише половину курсу, вже зрозуміла, що не має боятися і соромитись, що може говорити про свій досвід відкрито і публічно. І зробила це — була запрошена на телеканал СТБ. Жінка пишається своїм вчинком, він дуже визначний для неї, для відновлення її самооцінки. Водночас її приклад дуже вагомий і для інших жінок і чоловіків, які зазнали СНПК. Дуже важливо вірити в свою правоту і не боятися. Часто процес одужання пов'язаний з подоланням сорому та здатністю зробити правильні оцінки того, що сталося.

Цей приклад свідчить про важливість надання якісної та комплексної допомоги, фахових реабілітаційних програм, які відповідають потребам і інтересам постраждалих. Він свідчить і про те, що такі окремі реабілітаційні програми потрібні й чоловікам і навіть родинам. І відповідні програми вже розробляються, зокрема, громадською організацією «Блакитний птах».

Україна всерйоз працює над тим, щоб притягнути росію до відповідальності за скоєні її військовими воєнні злочини. А відповідальна політика та юриспруденція мають ґрунтуватися на фактах. І що більше буде фактів, то більшою буде ймовірність притягнення рф до відповідальності.

Чому ми маємо дозволяти їм уникати покарання за скоєне?

Цю відповідальність усвідомили ті, хто пережив СНПК і об'єднався в громадські організації «Випускники» та «СЕМА-Україна». Вони постійно наголошують: наші свідчення є нашою зброєю проти росії!

Бо останнє слово буде за нами.

НЕ ЛИШЕ ЗГВАЛТУВАННЯ

Серед причин, через які постраждали не заявляють про випадки сексуального насильства, пов'язаного з війною, є й досить банальне незнання того, в чому може виражатися цей злочин. Переважна більшість людей вважає, що в разі сексуального насильства йдеться виключно про згвалтування. І якщо якусь конкретну жінку російські окупанти неодноразово змушували оголюватися в пунктах перевірки, причому саме в присутності чоловіків, — вона може обурюватися, сваритися, але не усвідомлювати, що з нею сталося СНПК.

Мовляв, якої там шкоди вона зазнала, — одяглася та про все забула! Може, про те й забула, але відтак має психологічні проблеми в самооцінці, в інтимних стосунках, у спілкуванні з іншими людьми тощо.

Насправді дуже багато постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з війною, не вміють ідентифікувати або самоідентифікувати ці злочини.

Між тим, сексуальне насильство, скоєне проти особи під час збройної агресії російської федерації проти України, включає згвалтування, примусову вагітність, примусову стерилізацію, примусовий аборт, примусову проституцію, сексуальну експлуатацію, примус до статевого акту з третьою особою, примус до споглядання статевого акту, сексуальне рабство, примусове обрізання, кастрацію, каліцтво геніталій, примус до оголення чи будь-яку іншу форму сексуального насильства відповідної тяжкості.

Повний перелік видів сексуального насильства, зумовленого війною, наведений у законопроекті «Про облік осіб, життя та здоров'ю яких завдано шкоди внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти

України», який уже пройшов перше читання у Верховній Раді України.

За словами заступниці міністерки соціальної політики України Уляни Токаревої, в законопроекті подано чітке визначення того, що включає СНПК, *«максимально наближене до тих визначень, які діють у законах інших країн»*.

На замовчування злочинів сексуального насильства, скоєного росіянами, може впливати і той фактор, що поряд із цим видом злочину постраждалі пережили й інші, які, на їхню думку, видаються їм більш значущими та важкими.

Ірина Діденко, представниця Офісу Генерального прокурора, зазначає: *«Я згадую один із перших випадків СНПК, це був Бородянський район (Київська область — авт.). Ми прийшли до жінки, вона стояла і тримала в руках аркуш паперу. Жінка постраждала від СНПК, але в заяві йшлося не про це, в заяві написано, що її чоловіка вбили, тому що він її захищав від сексуального насильства російських солдат. Вона сказала: “Я вас дуже прошу зареєструвати провадження, почати слідство і зробити ексгумацію, тому що я його закопала в себе на городі”. І ми провели ексгумацію, потім неурядові організації допомогли захоронити по-людськи тіло, бо в жінки ні копійки не було, росіяни її пограбували. І лише потім говорили про СНПК»*.

Напевне, важко досягнути горе постраждалої, яка побибалася через загиблого чоловіка та зовсім не думала про себе!

Павло Замостьян коментує: *«Звичайно, люди можуть бути просто раді з того, що вижили. І коли виживаються з тих жахливих умов, мають інші першочергові потреби, не звертають увагу на психологічну травму»*.

І ще один важливий момент: багато постраждалих від СНПК і досі проживають на територіях поблизу зони активних бойових дій. Їхнє село чи містечко було деокуповане Збройними Силами України, але війська агресора продовжують гатити по ньому ракетами та снарядами, тож мешканці бояться, що окупанти можуть наблизитися знову. А відтак і «розквитатися» з ними за те, що співпрацювали з українськими правоохоронцями, свідчили проти ворогів. Інколи на окупованих територіях залишаються родичі постраждалих, тож вони бояться нашкодити їм своїми свідченнями.

Ірина Діденко додає: *«Складність у тому, що багато з постраждалих досі живуть на прифронтових територіях, де стріляють, де у них часто нема вже ні будинка, ні навіть засобів до існування, їжі тощо. Їхня найбільша проблема — це вижити, бути в безпеці, і лише тоді свідчити».*

Естер Дінгеманс каже про це так: *«В Україні ще багато тимчасово окупованих територій, прифронтової місцевості. Люди, які там мешкають, бояться співпрацювати з українськими урядовими структурами. І кількість того, про що не сповіщається, набагато перевищує кількість уже відомих нам випадків».*

Нерідко постраждали від СНПК не хочуть розповідати про цей випадок, щоб не повертатися спогадами в свій непростий досвід, не завдавати собі повторної травмизації. Сподіваються, що припорошена часом історія втратить гостроту чи взагалі забудеться. А необережне слово фахівця, до якого звернулися по допомогу, може відродити притлумлений біль.

«Люди, які пережили сексуальне насильство на війні, не готові одразу спілкуватися з правоохоронцями. Цьому є декілька пояснень, одне з ключових — страх бути

засудженими в очах суспільства та повторно пережити ці події. З іншого боку, дуже важливий безпековий фактор, коли людина перебуває в окупації або там залишаються її близькі, вона може боятися говорити відкрито. І не менш важливо, коли людина може не мати достатнього психологічного ресурсу на спілкування з правоохоронцями, бо на першому плані можуть перебувати проблеми, пов'язані зі здоров'ям, потреба знайти безпечне житло, кошти на утримання себе та родини», — узагальнює в інтерв'ю народна депутатка Марина Бардіна.

Христини Кіт додає: «Глобальний фонд тих, хто пережив насильство, впродовж 2014–2015 років проводив дослідження серед українців і українок, які потерпіли від сексуального насильства в результаті воєнних дій. І респонденти зазначали, що готові свідчити, якщо їхні діти матимуть гарантії, що ніколи не страждатимуть від подібних злочинів. І така гарантія неповторення зокрема залежить від державних механізмів, які створюватимуться для забезпечення безпеки, превенції, посилення Збройних Сил України. Це також залежить від міжнародних інституцій. Ми говоримо про те, що країни НАТО, Євросоюзу, інші країни мають зробити все, щоб більше таких міждержавних збройних конфліктів не відбувалося».

ДІТИ ВІЙНИ

Одна з найжахливіших особливостей російської агресії проти України полягає в тому, що постраждалим від сексуального насильства, пов'язаного з війною, є не лише доросле населення — жінки та чоловіки, але й діти. Правоохоронці зазначають, що станом на жовтень 2024 року стосовно неповнолітніх уже зафіксовано

16 фактів сексуального насильства. Хоча таких випадків в рази більше, бо дитина — свідок насильства, відповідно до міжнародних стандартів, теж має визнаватися постраждалою від нього.

Є якісь речі, які просто важко осягнути! Тим паче — в ХХІ столітті!

Пригадуємо, у перший місяць війни зустріли на Заході України родину знайомих, яким вдалося вирватися з Бучі. Мама, батько та двійко дівчат — 11 та 13 років. Під час бесіди про бойові дії на Київщині стараємося стриматися й не наговорити зайвого — все-таки поряд діти! Але їхній татко, в якого постійно трусяться руки і який стискає олівець, щоб ми не бачили того тремтіння, в цілковитому розпачі зауважує: *«Та чим ви їх ще налякаєте, коли вони ТАКЕ бачили!»*.

Естер Дінгеманс згадує, як у той час приїхала до Києва: це було на початку квітня 2022 року, на під'їзді до столиці скрізь — пустка, руйнування, стільки всього було сплюндровано!

«Потім представники армії почали сповіщати про бранців війни, яких повертали з російського полону, про шокуючі історії, які з ними там сталися, — каже вона. — Багато неурядових організацій отримували телефонні дзвінки від людей, які кричали: “Допоможіть!”. І ми почали разом з представниками та представницями урядових структур, громадянського суспільства ходити по цих уражених спільнотах, проводити співбесіди. І почуті страшні історії про звірства просто не могли залишити нас байдужими».

Катрін Коппенс на запитання «Наскільки поширене явище СНПК серед дітей?» дає так відповідь: *«На мою думку, це залежить від контексту країни. СНПК дуже сильно впливає на дітей у кількох аспектах.*

Перший — діти можуть самі бути постраждалими від сексуального та гендерно зумовленого насильства. Другий — вони можуть стати вимушеними свідками, коли для здійснення терору СНПК може скоюватися над жінками чи чоловіками в присутності їхніх сімей чи спільнот. Якщо дитина бачить, що її матір чи сестру кривдять у сексуальному плані, це також травмує.

Є й третій момент. Буває, що мати, яка постраждала від СНПК, не може функціонувати, як раніше. Вона віддаляється від родини, переживає депресію і більше не піклується про дітей. У такий спосіб діти також можуть стати постраждалими.

І останній, але дуже важливий аспект. У багатьох країнах ми спостерігаємо, що в результаті сексуального насильства жінки вагітніють і народжують дітей. І залежно від того, наскільки суспільство вміє з цим впоратися, це може бути дуже травматичним для дитини.

Діти справді є серед постраждалих від СНПК і, зокрема в Конго й інших країнах, ми вважаємо їх цільовою групою населення, яка потребує відповідної підтримки та допомоги».

В Україні можемо говорити про всі згадані категорії дітей, постраждалих від СНПК. Вони надто рано стали дорослими.

Нагадаємо, що наймолодшій ідентифікованій постраждалій від цього виду злочину лише 4 роки.

І зараз ідеться не лише про екстремальну ситуацію, не лише про особистісну чи родинну трагедію, а й про справжні виклики для держави, з якими вона раніше не стикалася.

Як допомогти дитині, яка особисто зазнала СНПК? Як підтримати неповнолітню особу, яка стала свідком

сексуального насильства в умовах війни? Як розмовляти з дитиною, яка ще не усвідомлює, що з нею сталося?

В Україні виникла гостра потреба в підготовці фахівців, які мають працювати з такими дітьми-постраждалими, зокрема й тими, які зазнали СНПК.

«У Центрах допомоги врятованим є психологи, які вміють працювати з дітками. Тому також послуги за згоди батьків ми можемо надавати й маленьким клієнтам. Кількість осіб, молодших за 18 років, становить 5–7%», — зазначає Ніна Ломпарт.

Павло Замостьян наголошує на запитях, з якими до Фонду ООН в галузі народонаселення звертаються з регіонів України: *«Практики підказують нам, що треба робити. Наприклад, зараз з Дніпра попросили додаткових психологів, тому що з'явилися нові клієнти. Їм потрібен окремий психолог для роботи з дітьми, який би супроводжував їх під час слідства. Ми намагаємося все це оперативно вирішувати».*

Чи є в Україні діти, народжені в результаті сексуального насильства, спричиненого війною? Так. Їхні мами проходять реабілітаційні програми, зокрема в організації «Еліос», тримаючи малечу на руках. Але про конкретні цифри не йдеться, навряд чи взагалі про них колись згадуватимуть. Має місце явище як таке — з постраждалими та травматичними наслідками.

Найбільше таких дітей може виявитися саме на тих територіях, які тривалий час залишалися під російською окупацією і де на сьогодні важко виявити та зафіксувати випадки СНПК.

Естер Дінгеманс каже: *«Життя таких дітей — це дуже складна річ. Наприклад, у Конго їх називають “дітьми змії” або “гадюки”. А в Нігерії — “дітьми Боко Харам” за назвою терористичної організації, яка вчинила сексуальні*

напади на жінок. І серце розривається, коли дивишся на цих дітей. Зазвичай матері не люблять їх ще до їхнього народження і не хочуть, щоб вони з'являлися на світ. І тому є дуже хороші проєкти, коли психологи починають працювати із жінками на етапі вагітності, щоб встановити правильний зв'язок між матір'ю та дитиною. Психологи допомагають напрацювати наратив про те, що мати розказуватиме своїй дитині, коли та народиться. І це приносить дуже позитивні зрушення, ми бачимо, що ці діти зростають хорошими і розумними, добре навчаються в школі і їхнє психологічне життя складається, як у інших людей».

Подібні практики є дуже важливими для нашої країни, адже власний досвід у цих питаннях ми лише напрацьовуємо. Не хочеться вірити, що таких дітей можуть скривдити в Україні, де сьогодні дуже потужною є взаємодопомога та взаємодопомога серед різних верств та категорій населення. Наразі ми не маємо законодавчих норм, які передбачають спеціальний захист для дітей, народжених в результаті СНПК, певні пільги та преференції для них, зокрема медичні. Або, як у деяких інших країнах, можливість пільгової вищої освіти тощо.

Чи вважається постраждалою особою дитина, яка народилася внаслідок СНПК? Чи має вона, таким чином, право на певні пільги та передбачені законом компенсації?

Марина Легенька зазначає: «Постраждалою вважається особа, зокрема дитина, яка безпосередньо зазнала наруги або стала її свідком. Відповідно до українського законодавства, дитина, яка народилася внаслідок зґвалтування, не є постраждалою особою».

Українське законодавство і справді станом на сьогодні не визнає таку дитину постраждалою від СНПК. Але нові законопроекти, які нині розглядаються у Верховній

Раді, передбачають включення такої позиції — вона потребує законодавчого врегулювання. Тим паче що міжнародне законодавство ґрунтується саме на таких підходах.

Не менш важливим для України є і формування громадської думки, спрямованої на емпатію щодо таких дітей та їхню підтримку.

Катерина Черепаха, президентка ГО «Ла Страда-Україна», коментує: *«Наразі питання щодо дітей, народжених в результаті СНПК, в Україні ще недостатньо опрацьоване, на чому наголошують різні громадські організації, і не лише вони. Якщо дивитися на досвід інших країн, є різні ініціативи в цій сфері. Здебільшого вони стосуються вже дорослих дітей, які знають про те, в результаті чого вони з'явилися на світ. За кордоном різні ініціативи започатковують самі діти — це як групи взаємопідтримки. Але деякі можуть і не знати про історію свого народження».*

Естер Дінгеманс додає: *«Відкритість щодо таких питань — це вже початок подолання цієї проблеми. Я була на великій зустрічі, організованій Першою Леді України, і вона прямо говорила міжнародній спільноті, що, можливо, в Україні вже з'являються на світ діти, які є результатом оцих сексуальних злочинів. Мені здається, що це просто колосальне зрушення, коли лідерка на високому рівні порушує такі питання. Тому ми очікуємо, що в житті таких дітей буде більше хорошого, щоб вони не страждали від того, що сталося не з їхньої вини».*

НЕ МОВЧИ!

Широкомасштабна російська агресія стала випробуванням не лише для тих, хто зі зброєю захищає землю

під час активних бойових дій, — вона зачепила все українське населення.

Комусь, хто зазнав матеріальних втрат, лихоліття підказало філософські підходи до буття. Мовляв, головне — zostалися живими, решту можна відродити в наступні роки.

Люди, які залишили рідні місця, разом із малечею виїхали у далекі краї, опанували мистецтво «виживання на колесах»: як знайти роботу, як отримати найнеобхідніше, облаштувати нове житло, в якому супермаркеті найнижчі ціни та додаткові знижки, де вивчити іноземну мову чи вдосконалити українську — якщо від народження спілкувався російською, а тепер цілковито відмовляєшся від такої практики.

Нові «лайфхаки» придумують і ті, хто, попри обстріли та інші негаразди, залишається вдома. У березні 2022 року в маленькому містечку Бучач на Тернопільщині місцеві господині кинулися розкуповувати кришки для півлітрових банок (слоїків). Це було дивно: сезон овочів іще не настав, із чого вони робитимуть закрутки? Жінки пояснили: консервуватимуть м'ясо. Бо раптом зникне електроенергія та не працюватимуть холодильники, чи взагалі доведеться вирушати кудись у дорогу, — неперероблена свіжина навряд чи стане їм у пригоді.

Так само в окупованому росіянами Іванкові, що в Київській області, де три тижні не було зв'язку та світла, вимкнули холодильники і не було води, жінки перетушковували їжу і закатували в банки, щоб прогодувати родини.

Ліхтарики, свічки, запальнички, зарядні пристрої, набори необхідних ліків, пакетики з харчами швидкого приготування — всі слідкують, щоб найнеобхідніше завжди лежало під рукою. А потім — генератори, зарядні станції, стрічки, що світяться, сонячні ліхтарики і батареї. По всій

країні державою створені пункти незламності, де можна підзарядити телефон, почитати при світлі, випити чаю, зігрітися холодної пори чи освіжитися влітку. Такими пунктами стають магазини та торговельні точки, куди сходяться місцеві жителі, бібліотеки й ЦНАПи.

Ми змінюємося та вдосконалюємося впродовж усього життя. Але екстремальні події пришвидшують процеси нашої адаптації до нових умов та перетворення.

І процеси відродження відбуваються по завершенні складних іспитів. Останній з перерахованих «лайфхаків» дуже важливий для осіб, які зазнали СНПК.

Катрін Коппенс розповідала, що серед пацієнток у госпіталі, де Деніс Муквеге працював фаховим гінекологом, були пацієнтки, які зазнали сексуального насильства.

«Після надання підтримки окремим постраждалим доктор Муквеге та його команда лікарні Panzi (Демократична Республіка Конго) зрозуміли, що для того, щоб процес зцілення постраждалих відбувався не так болісно, ці особи повинні мати змогу згуртуватися, зустрітися разом, відкрито обговорити те, що з ними трапилося, поділитися досвідом позитивних напрацювань, які допомагають їм вибудовувати подальше життя. Таке об'єднання робить їх сильнішими», — пояснила вона.

У своєму гурті постраждалим не доводиться пояснювати власні страхи та переповідати деталі шокуючих історій, переживати сором чи стигму, несприйняття чи нерозуміння. Вони всі мають однаковий негативний досвід, і через цю «однаковість» їм простіше знайти таку необхідну підтримку одне одного. Багатьом із них у такому гуртуванні легше знайти роботу, справу, на якій готові зосередитись. З досвідом роботи лікарні Panzi у вересні 2024 року ознайомила українська мультидисциплінарна команда. І відгуки учасників і учасниць дуже позитивні.

Ірина Діденко вже розповідала про кількох жінок, які мешкали на одній сільській вулиці на Київщині і під час одного з «рейдів» окупантів зазнали СНПК.

«Але я хотіла сказати про інше, — зауважує вона. — Коли жителі однієї цієї вулиці зрозуміли, що вони всі постраждали, то почали про це говорити. Це їх об'єднало, вони всі засвідчили. І вони між собою зараз спілкуються і допомагають одне одному. За великим рахунком, потрібно, щоб усі, хто постраждав, зрозуміли, що вони не винні, що мають звернутися та отримати допомогу. В першу чергу, психологічну».

Ірина Довгань та Людмила Гусейнова були серед тих, хто розпочинав громадські активності серед постраждалих жінок. Вони об'єдналися в ГО «SEMA-Україна».

Ірина розповіла, що під час поїздки до Гааги познайомилася з представницею Фонду доктора Деніса Муквеге, тривалий час із нею листувалася. Та жінка заохотила розшукати в Україні й інших постраждалих від СНПК.

«На початках нас було десь 17. Яку мали мету? У Фонді Муквеге нам сказали: як це так — ви досі не дали свідчення в своїй країні? Ніхто з цих жінок, які зазнали СНПК, не дав свідчення, що вони таке пережили. Ми мусимо цього добитися. Такою є політика Фонду — примусити державу визнати, що є такі постраждалі, і взяти їх під опіку».

Станом на жовтень 2024 року в ГО «SEMA-Україна» вже близько 60 членкинь. Людмила Гусейнова долучилася до «SEMA-Україна» після повернення з російського полону. Для неї найголовніше — звільнення тих жінок, які залишилися у в'язниці: *«Деяких я знала особисто, про інших просто чула. Я розуміла, як їм там важко. Ірина сказала, що з організацією мені буде легше добиватися цього, з'явиться більше можливостей на будь-яких майданчиках говорити про цих ув'язнених. І я побачила жінок, які також були*

в полоні, з деокупованих територій. Вони теж пережили те, що і я, тому вирішили, що будемо разом і у нас багато чого вийде».

Олексій Сівак та Андрій, які взялися за створення громадської організації «Випускники», щоб згуртувати чоловіків–постраждалих, теж мають власні мотиви для таких дій. Вони підкреслюють, що вже пройшли певні етапи адаптації та отримання допомоги, знають, що вирішення багатьох питань забирає час і надмірні зусилля. Вони мають досвід і готові ним ділитися. Андрій розповів, що у Фонді доктора Деніса Муквеге йому запропонували не просто підтримку, а конкретну справу: зайнятися адвокацією потреб інших постраждалих. *«Я погодився»,* — сказав він. Займаючись громадською роботою, чоловіки відпрацьовують особливості спілкування з іншими постраждалими, здобувають досвід і лідерські якості. Серед своїх завдань бачать можливість допомогти зробити перші кроки тим, хто потребує допомоги й має бажання відстоювати свої права.

Виявленням постраждалих від СНПК займаються державні структури та громадські організації. Насамперед — для надання необхідної допомоги, для захисту та підтримки. Яким чином вони це роблять?

«Залежно від території є різні групи, з якими ми комунікуємо. В першу чергу встановлюємо контакти з лідерами громад, навіть неформальними, які за час окупації залишалися патріотами та дбали про людей.

Коли деокупуємо території, то, згідно з міжнародними стандартами, першими заходять ЗСУ, потім — Національна поліція для встановлення порядку, а відтак мають долучатися соціальні працівники. Бо це те, чого першочергово потребує все населення. Тож не випадково ми спілкуємося з тими соціальними працівниками, які

безпосередньо розпочали роботу після деокупації, оскільки вони мають повну картину того, що відбулося в громаді. Але якщо таких соцпрацівників нема, ми просимо громадські організації посилити цю роботу і з їхньою допомогою виявляємо таких постраждалих», — коментує Василь Луцик.

Наталія Карбовська каже: «Мій власний досвід спілкування з людьми, які першими допомагали постраждалим, почався з Київської області. Зараз багато чуємо про Херсонську область. Тамтешні громадські організації повідомляють, що є чимало випадків, коли катувань зазнали й чоловіки, що окупанти вдаються не лише до звалтувань, але й до інших форм сексуального насильства. При цьому люди настільки травмовані, що їм важко говорити про свій біль з офіційними установами, державними службовцями та навіть із правоохоронцями. Інша річ — неформальне спілкування з громадськими організаціями. Така наша допомога постраждалим зрештою сприяє й подальшій роботі щодо фіксації злочинів російських агресорів».

Мовчати чи говорити про пережитий випадок СНПК — особистий вибір постраждалої особи. І на такому її праві наполягають всі, хто сьогодні працює в цій царині, — урядовці, представники міжнародних та громадських організацій, юристи, соціальні працівники, народні депутати. Кожна людина має власні переконання, принципи і — свій поріг допустимих дій.

Але експерти підкреслюють, що заохочувати постраждалих «не мовчати» все-таки варто.

«Ми не хапаємо за руку постраждалих, які звернулися до нас по допомогу, і не кажемо їм: “Ви повинні піти до правоохоронних органів і повідомити, що з вами сталося”. Однак усі наші консультанти і консультантки розповідають про можливість і важливість такого звернення, про те, де і яку підтримку особа може отримати в цьому процесі

тощо. Це важливо, щоб вона могла ухвалити виважене, а головне — поінформоване рішення», — каже Катерина Черпаха.

Постраждала особа може отримати відповідний статус, що дозволить їй не лише користуватися медичною, правовою, психологічною та іншими видами допомоги, яка є безоплатною та конфіденційною, але й розраховувати на фінансову підтримку, зокрема на невідкладні проміжні репарації тощо. Про це сьогодні важливо активно розповідати, адже така інформація може стати вирішальною для постраждалої чи постраждалого, щоб розповісти про свою історію.

І зрештою, свідчення постраждалих від СНПК допомагають здійсненню правосуддя та покарання винних.

Що має стимулювати постраждалих звертатися по допомогу, ідентифіковуватися, а також співпрацювати з правоохоронцями?

Марина Легенька вбачає різні причини для таких дій: *«Кожна постраждала людина може мати власні стимули для співпраці з органами кримінальної юстиції. Питання в тому, наскільки вона готова пройти весь цей шлях. Бо, попри зменшення кількості допитів, для постраждалих це все-таки є стресом і великим навантаженням, а також становить ризики повторної травматизації.*

Що стимулює? Одних постраждалих можуть стимулювати репарації, матеріальна компенсація за те, що з ними відбулося. Коли вони розуміють, що отримати певні відшкодування можливо лише після того, як вони розпочнуть співпрацю з органами правосуддя і цей випадок буде належним чином задокументований, то можуть наважитися на такий крок.

Інших стимулює бажання притягнути винуватих осіб до відповідальності, зокрема на міжнародній арені,

домогтися справедливості чи помститися кривднику. Кожен випадок — це окрема ситуація».

Нерідко постраждалих стимулюють саме ті структури та окремі особи, які першими з ними контактують після випадку СНПК або надають їм кваліфіковану допомогу, яка окреслює подальші дії та рішення.

«Національна поліція одразу залучила до цієї роботи громадські організації (Асоціацію жінок-юристок України “ЮрФем”, Центр прав людини ZMINA, ГО “Українська Правова Консультативна Група”, ГО «Ла Страда-Україна» та інші) з метою роз’яснення діяльності такої групи та можливого обміну інформацією про відомі факти сексуального насильства у разі їхнього виявлення. Ця комунікація дала гарні результати, оскільки іноді постраждалі вирішують не звертатися до правоохоронних органів, а йдуть саме до ГО за підтримкою. Але навіть у таких випадках ми розуміли, що наші партнери докладуть максимум зусиль, щоб постраждали ухвалили рішення повідомити про злочин та співпрацювати з нами», — коментує Іван Вигівський.

Серед інших стимулів до співпраці з владою можна назвати і ефективно працюючу судову систему.

«Інша проблема стосується реальних вироків, які виноситимуться нашими судами стосовно винуватців, котрі вчинили СНПК. Коли громадяни бачитимуть, що зло може бути покаране, вони більш відкрито звертатимуться по допомогу та відчуватимуть, що держава їх захистить», — каже Василь Луцик.

«Дуже часто постраждалі від СНПК не хочуть розповідати свою історію, не говорять про те, що з ними трапилося. Тому я б сказала, що один із найбільших викликів у цій роботі — це побудова довіри для того, щоб постраждалі відчували впевненість, що вони можуть розказати про

свій досвід та здобути правосуддя. Тому я наголошую на необхідності впровадження закону про репарації. Тоді постраждали бачитимуть, що розповівши про те, що з ними сталося, вони можуть отримати реальну підтримку», — зазначає Сабін Гюнеш Фрейзер, Представниця ООН Жінки в Україні (січень 2024 року).

«Не мовчи!» — так перекладається з мови суахілі назва «SEMA». Ясна річ, її обрали не випадково.

Для багатьох постраждалих рішучість говорити про те, що сталося, — це перший крок до відновлення, повернення до нормального життя. І певності у тому, що вони більше ніколи не дозволять, щоб із ними сталися подібні випадки.

Ірина Довгань каже: *«Якщо ми мовчатимемо, то нічого не буде взагалі. А ми зараз не можемо собі дозволити мовчати. Україна не може дозволити собі мовчати.*

Уряд у співпраці з різними міжнародними структурами — з ООН, Фондом Муквеге, Глобальним фондом тих, хто пережив насильство, та іншими почав займатися проблемою СНПК. Нас багато запрошували на різні події. І ми почали говорити. Нас запитують або не запитують, а ми говоримо. Ми навчилися говорити. Ми нарешті сформулювали свої думки. І ще ми переконалися, що європейські країни нас хочуть підтримати. Вони дуже емпатійні, і ми робимо все, щоб наша країна до них підтяглася. Але хочеться, щоб це відбувалося швидше».

Уміння «не мовчати» — ознака відкритого суспільства.

Не мовчати, якщо коїться зло, якщо кривдять слабших, якщо перекладають свою вину на інших, якщо хтось може зазнати лиха, якщо хтось уже пережив біду і не здатен подолати чужу байдужість до власної біди.

Не мовчати — це перетворити свій біль на силу.

Сьогодні в Україні формується відкрите суспільство. А воно передбачає уважне ставлення до кожної людини, до її проблем. Так, різним постраждалим потрібно допомагати по-різному, це індивідуально, але при цьому ми не маємо бути черствими. Співпереживання та підтримка — це те, що робить нас людьми і відрізняє від російських загарбників, які радіють чужому горю.

ЧАСТИНА II.

МЕНЕДЖМЕНТ ВОЄННОЇ ПОРИ

8 липня 2024 року російські агресори вдарили крилатою ракетою Х-101 по дитячій лікарні «Охмадит» у Києві. Тут лікуються діти з усієї України — завезено найсучасніше обладнання, медики мають високу кваліфікацію, тому беруться за найскладніші випадки. Важкохворі дітлахи отримують у лікарні надію на одужання, і часто це стає реальністю. Руйнація корпусів після вибуху — це справжня біда.

За годину після вибуху до медичного центру вже не можна було під'їхати. Кияни везли гуманітарку — воду, фрукти, інші речі, про які просили тамтешні медики. Доставлені продукти вивантажували на відстані, а потім через живий ланцюжок — із рук у руки — передавали на місце призначення. Соціальні мережі закликали зупинитися, мовляв, уже всього вдосталь. Але кияни продовжували і продовжували напаковувати автівки харчами, ліками та дитячими іграшками, бо відчували загальну причетність і спільну необхідність допомогти. А невдовзі почали спільно розбирати завали на місці вибуху.

Після початку війни в 2014 році українці завжди відгукуються на заклик про допомогу.

Одна жінка написала у Фейсбуці, що її син тяжко поранений під Авдіївкою. Все кинула та помчала на схід країни до шпиталю. У коментарях спільнота, знайомі та незнайомі люди, радять їй лікарів у Дніпрі, які добре знаються на необхідному для сина лікуванні, підказують інші медичні заклади, де є потрібна для діагностики апаратура. Всі просять повідомити номер картки, щоб переказати гроші, бо родині постраждалих вони зараз не будуть зайвими.

Чоловік іншої активної користувачки Фейсбуку зазнав контузії під Соледаром, довго не приходив до тями. Раніше був успішним спортсменом, а тепер має проблеми

з ногами, ходить із ціпком. Коментарі теж рясніють позиціями про допомогу: пишуть масажисти, лікарі нетрадиційної медицини та навіть спортсмени, яким доводилося долати травми. І також пропонують фінансову підтримку.

Всі діляться «лайфхаками», як працювати та вирішувати побутові справи в умовах відсутності світла, яке подають із перебоями через руйнування росією енергооб'єктів України. Домовляються про гуртове збирання дронів — хтось має 3D-принтер, інший знає, де придбати необхідні матеріали, а решта охоче ділиться грошима, щоб усе те зробити.

Небіж однієї знайомої складає дрони в себе в гаражі — номер його картки теж гуляє інтернетом.

А ще всі українці «донатять» на ЗСУ.

Бо Перемога — це спільна справа.

Сучасну українську націю особливо вирізняє здатність до самоорганізації. Але найвищий результат за таких умов досягається, коли громадянська активність підкріплюється високопрофесійним менеджментом на всіх рівнях державного управління.

Під час одного з публічних заходів Віцепрем'єр-міністерка з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Ольга Стефанішина зауважила, що в Україні під час широкомасштабної російської агресії жодного дня не втрачалась керованість державою. Працює центральна влада, на підконтрольних державі територіях свою діяльність виконують органи місцевого самоврядування. Офіційні українські делегації представляють на міжнародному рівні програми, спрямовані на перспективний розвиток.

Уже втілюються проекти з відбудови деокупованих територій. В Ірпені, Гостомелі, Бучі, інших містах та

селах зводяться нові багатоповерхівки, школи, дитячі садки — навзамін тим, які зруйнувала російська армія. А в Бородянці архітектурне бюро на початку 2024 року презентувало ідею поновлення школи мистецтв. Попередній будинок простояв понад 50 років і був знищений сучасними російськими варварами. Тепер фахівці з будівництва пропонують найкращі можливості, щоб наповнити нову споруду світлом і натхненням — за усіма модерновими підходами¹⁸.

Міністерство охорони здоров'я наприкінці травня 2024 року повідомило, що Україна вже повністю відновила 512 медичних закладів, які були зруйновані з початку повномасштабного вторгнення росії, а ще 357 — частково.

Державний комітет статистики відзвітував: у I кварталі 2024 року ВВП зріс на 6,5% порівняно з відповідним періодом 2023 року.

Жінки дедалі частіше освоюють професії, котрі в мирний час стереотипно вважалися виключно «чоловічими». Вони керують потужною сільськогосподарською технікою в аграрному секторі та машинами на будівництві, займаються перевезеннями, стають водійками громадського транспорту у містах та підтримують багато інших новацій. Курси водійок автобусів і вантажівок виявилися настільки популярними та затребуваними, що на них було відкрито другий і третій набори.

У країні виник новий термін: «тиловий фронт». І нам не треба доводити, що від нашої праці на мирних територіях залежить швидкість, із якою всі українські землі стануть мирними.

¹⁸ Хмарочос, 1 лютого 2024 р., <https://hmarochos.kiev.ua/2024/02/01/yak-mozhe-vyglyadaty-shkola-mystecztv-u-borodyanczi-na-mischi-popelyshha-foto/>

УРЯДОВИЙ «ХАБ»

Упродовж року, готуючи інтерв'ю, а відтак працюючи над книгою, ми мусили зусібіч дослідити проблему сексуального насильства, пов'язаного з війною росії проти України. Мали живе спілкування з фахівцями та фахівчинями, які займаються цією темою в органах державної влади, а також міжнародних і громадських організаціях. Бо хто краще за них може розповісти про перебіг підготовки тих чи інших проєктів та ініціатив, про налагодження контактів з постраждалими та найважливіші питання, що обговорювали з ними, про досвід, який уже має Україна та яким готова ділитися з іншими країнами та регіонами, бо вони такого досвіду не мають? Цікаві поради надають практичні спеціалісти, які нині навчають кваліфіковано ідентифікувати постраждалих від СНПК, вести їхні справи та допомагати відновленню.

І дуже значущим було спілкування з тими, хто вистояв і відродився після отриманих травм. Сьогодні багато з таких людей стають справжніми лідерами і лідерками, громадськими активістами та активістками. Вони додають свого вміння та напрацювань у спільну важливу справу, з чого вимальовується й головний висновок: загальний успіх забезпечує вдала співпраця, взаєморозуміння та бажання працювати на позитивний результат.

Всі, хто працює в сфері реагування на СНПК в Україні, розуміють характер роботи своїх партнерів. Тож легко підказують: із цим питанням краще зверніться до такого от експерта, він опановував його ази в Швейцарії чи Хорватії, а от із цією фахівчиною вже можна обговорити нюанси нових законопроєктів або принципів збереження конфіденційної інформації. Якщо хочете

дізнатися про гуманітарну допомогу — це насамперед до громадських організацій чи міжнародних благодійних фондів.

Але практично всі визнавали: у центрі роботи щодо подолання наслідків СНПК та надання допомоги постраждалим перебувають представники українського уряду, які тісно співпрацюють з громадськими та міжнародними організаціями.

Насамперед згадували Ольгу Стефанішину та її Офіс, а також Апарат Урядової уповноваженої з питань гендерної політики. Мовляв, це вони генерують ідеї в згаданій царині, визначають плани й окреслюють пріоритети, налагоджують контакти та взаємну підтримку багатьох партнерів і знають, де можна розраховувати на допомогу, якщо виникне така потреба. Їх навіть образно назвали своєрідним «хабом», де збираються й опрацьовуються всі питання й де розробляється державна політика в цій сфері.

Нові виклики — відповідний стиль роботи.

Оперативні рішення з цього питання з'явилися вже навесні 2022 року.

Ольга Стефанішина зазначає: *«Одразу після оприлюднення перших фактів скоєння росіянами таких злочинів (СНПК — авт.) спільно з міжнародними партнерами ми започаткували єдиний механізм реагування на насильство. Важливим кроком стало підписання рамкової угоди про співробітництво між урядом України й ООН щодо запобігання та протидії сексуальному насильству в умовах війни та розробка Імплементацийного плану для її реалізації. Україна створила всеохопний координаційний механізм для боротьби з сексуальним насильством. Серед наших ключових напрямків роботи: ефективне розслідування та документування злочинів; надання комплексної*

допомоги постраждалим, у тому числі репарації; підвищення компетенції фахівців та інформування суспільства».

Системна робота з реагування на випадки СНПК та протидії цьому явищу справді розпочалася дуже оперативно навесні 2022 року з розробки доктринальних документів. Уже 3 травня 2022 року між урядом України та системою ООН була підписана спільно розроблена Рамкова програма про співробітництво в сфері запобігання та протидії сексуальному насильству в умовах війни. Від української сторони її підписала Ольга Стефанішина, а від ООН — Спеціальна представниця Генерального секретаря ООН з питань сексуального насильства в умовах конфліктів Праміла Паттен. Це був серйозний крок підтримки на користь України.

Рамкова програма окреслила напрямки роботи, що мають допомогти подолати виклики та наслідки СНПК не лише на рівні державної політики, але й у випадках конкретних постраждалих, які чекають на таку підтримку. Програма зокрема передбачає:

- розробку/зміцнення національних політик та програм щодо запобігання та протидії СНПК;
- зменшення ризиків торгівлі людьми в умовах конфлікту з метою сексуальної експлуатації/проституції;
- захист внутрішньо переміщених осіб від сексуального насильства;
- захист осіб, які вимушено виїхали за кордон, та отримання постраждалими від сексуального насильства за кордоном комплексних послуг у межах чинних міжнародних угод;
- захист військовополонених чоловіків і жінок, що утримуються в місцях позбавлення волі, відповідно до норм міжнародного гуманітарного права;

- зміцнення національної системи охорони здоров'я та надання соціальних послуг постраждалим від СНПК;
- зміцнення верховенства права, підтримку та розбудову потенціалу сектору правосуддя, законодавчу реформу;
- моніторинг, аналіз та звітування щодо СНПК;
- збір доказів та підготовку справ постраждалих до розгляду в національних або міжнародних судових установах;
- зміцнення потенціалу сектору безпеки та оборони щодо запобігання сексуальному насильству;
- залучення та підтримку організацій громадянського суспільства;
- підвищення обізнаності про засоби правового захисту;
- підвищення глобальної обізнаності про становище та потреби постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом в Україні, а також постраждалих від торгівлі людьми за кордоном.

Визначено також деякі інші суттєві питання. Найвагомішим було те, що українська держава за підтримки міжнародної спільноти заявила про готовність до активного реагування на СНПК, недопущення його скоєння українською стороною, допомоги постраждалим і покарання винних.

Рамкова програма також стала сигналом для всіх міжнародних партнерів уряду України. Її використовують наші донори, коли планують, на які цілі спрямувати кошти. Вона є координаційним документом і для громадських організацій, залучених до її виконання.

Вкрай потрібним виявився й інший оперативний крок: 25 травня 2022 року для координації роботи державних структур, міжнародних та громадських

організацій була створена Міжвідомча робоча група (МРГ) з питань протидії сексуальному насильству, пов'язаному зі збройною агресією росії проти України, та надання допомоги постраждалим, яку очолила Урядова уповноважена з питань гендерної політики. Це посприяло відпрацюванню взаємодії всіх суб'єктів надання допомоги постраждалим як на національному, так і на місцевому рівнях. Вся інформація та всі рішення з питань СНПК зосереджувалися в єдиному «урядовому хабі».

За напрямками Рамкової програми було створено 5 підгруп для розробки і виконання Імплементацийного плану: 1 — протидія торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації, 2 — надання комплексної допомоги постраждалим від СНПК, 3 — правосуддя та притягнення до відповідальності, 4 — посилення спроможності сектору безпеки та оборони у запобіганні та протидії СНПК, 5 — репарації та компенсації.

Таким чином був започаткований потужний механізм, спрямований на вирішення конкретних питань СНПК. Були розроблені навчальні програми, підготовлені методичні та методологічні матеріали (пам'ятки, аналітичні довідки, поради тощо), проведені курси навчання для працівників поліції, органів прокуратури, СБУ, соціальних служб. Відповідні тренінги та навчання пройшли слідчі, адвокати, надавачі послуг Центрів допомоги врятованим, журналісти, представники громадських організацій та інші особи, які займаються проблемою СНПК. Оперативно була розпочата робота над програмою невідкладних проміжних репарацій для постраждалих від сексуального насильства, зумовленого війною, та необхідні в такому випадку інформаційні кампанії.

Такі дії зумовили особливості допомоги постраждалим від СНПК та протидії цьому явищу в Україні: наша країна почала займатися цими питаннями ще під час активної фази російсько-української війни і не відкладала їх на повоєнний період.

Катрін Коппенс говорить: *«У квітні 2022 року ми з колегами приїхали до України, де мали зустріч, організовану Урядовою уповноваженою з питань гендерної політики Катериною Левченко, з представниками міністерств, урядових структур та громадських організацій, щоб обговорити наші подальші дії. На той момент українські органи влади дійсно показали політичну волю та готовність працювати для допомоги постраждалим від СНПК.*

Також було дуже сильне бажання з боку органів влади розслідувати випадки СНПК, збирати свідчення, докази, документувати, щоб мати змогу довести той жах, який був спричинений російською армією».

На особливість українського підходу до вирішення складного питання СНПК звертає увагу й Федір Дунєбабін: *«Ми маємо справу з унікальною ситуацією. У деяких країнах світу також можемо спостерігати досить швидке та ефективне реагування на СНПК, але переважно в цьому задіяні міжнародні інструменти гуманітарного реагування. А в Україні це, перш за все, робота уряду та його співпраця із громадськими й міжнародними організаціями, причому ініціатива надходила саме від Кабінету Міністрів. Що важливо: до виконання цієї роботи активно долучалися не окремі структури, а уряд загалом. Йому вдалося акумулювати для цього значні матеріальні та кадрові ресурси, налагодити взаємодію між різними підрозділами, які відповідають за таку роботу, організувати підготовку кваліфікованих кадрів, напрацювати стандарти послуг, які надаються постраждалим від*

СНПК, з урахуванням міжнародного досвіду, в стислі терміни розробити систему проміжних невідкладних репарацій. Дії уряду набули командного характеру, вони чіткі, зрозумілі та прогнозовані як для самих постраждалих, так і для міжнародних донорів. Не знаю жодної країни, де б влада ще під час активної фази конфлікту таким чином дбала про захист прав постраждалих, зокрема від СНПК. Подібний досвід роботи має хіба що Колумбія, але там воєнний внутрішній конфлікт триває вже понад 40 років. Але ж вони почали займатися такою роботою не від самого початку цього конфлікту».

Естер Дінгеманс вважає, що такий український досвід вартий наслідування: «У жодній країні світу я не стикалася з тим, щоб держава брала на себе відповідальність допомогти постраждалим ще під час війни. Якщо таке відбувається, то в цьому питанні можна досягти великих зрушень. І такі підходи варті поширення в усьому світі».

У різних країнах, які зіткнулися з проблемою СНПК, по-різному втілюється ідея підтримки та реабілітації постраждалих. Інколи СНПК взагалі не розглядають як серйозну проблему та вважають, що нею мають займатися не державні структури, а громадські організації гуманітарного напрямку. В Україні, на переконання Естер Дінгеманс, це виглядає по-іншому:

«Такі питання чомусь розглядають наприкінці порядку денного, а тут виявляється навпаки — вони виходять на перші позиції. Після початку повномасштабної війни люди, які постраждали від СНПК в 2014–2015 роках, почали публічно привертати увагу до цього. А з іншого боку, з'явилися люди, які реально готові займатися вирішенням цих питань. Обидві сторони загострюють увагу світової спільноти на тому, що зараз відбувається в Україні».

Подібні думки має й Сабін Гюнеш Фрейзер: *«На жаль, у деяких країнах люди вважають, що СНПК — це те, чого не уникнути, це просто наслідок війни, з цим нічого не можна зробити. Може, взагалі винна жінка, може, вона провокувала його. Але в Україні чітко розуміють, що СНПК — воєнний злочин. І що постраждали від нього повинні отримати доступ до правосуддя».*

Павло Замостьян наголошує: *«Успіхом України є те, що саме уряд почав звертати на це увагу одразу, як проблема стала очевидною».*

Ще раз варто підкреслити: в нашій країні питання протидії СНПК та створення потужної системи допомоги постраждалим від нього набули державного значення ще на початках повномасштабної російської агресії. І це був крок, який зумовлює успішність такої роботи.

ЦЕНТРИ ДОПОМОГИ ВРЯТОВАНИМ

Упродовж 2022–2024 років в Україні втілювалася ціла низка успішних проєктів для подолання наслідків воєнних злочинів рф, зокрема сексуального насильства, зумовленого війною. Найчастіше вони розпочиналися як невідкладне реагування на виклики, спричинені діями російських окупантів, але невдовзі почали розвиватися, вдосконалюватися, щоб із тактичних перетворитися на стратегічні.

Один із таких успішних проєктів — Центри допомоги врятованим (ЦДВ). Спрямування їхньої роботи стає очевидним уже з самої назви: ці державні установи надають комплексну допомогу постраждалим від злочинів російських окупантів, зокрема від СНПК.

Ольга Стефанішина, ініціаторка їхнього створення, пояснює: до 24 лютого 2022 року Україна мала мережу запобігання та протидії домашньому та гендерно зумовленому насильству. Були створені притулки та кризові кімнати, працювали гарячі лінії допомоги тощо. *«Усі ці сервіси та служби продовжили працювати й після широкомасштабної агресії та перелаштували свою роботу, зокрема на допомогу тим, хто зазнав насильства під час війни».* Але в умовах війни наявних на той час сервісів було недостатньо.

«Необхідно було створити таке місце, де постраждала людина відчувала б максимальну довіру, підтримку і, зрештою, отримавши допомогу, захотіла розказати про пережити. Так і з'явилася ідея створення Центрів допомоги врятованим», — пояснює Ольга Стефанішина тодішні рішення.

Реалізувати цей задум допоміг один із ключових партнерів українського уряду — Фонд ООН у галузі народонаселення (UNFPA). Якщо відкрити їхній сайт за пошуком «Центри допомоги врятованим» (<https://ukraine.unfpa.org/uk/SRC>), то можна прочитати чудове гасло: «Сильним також потрібна підтримка».

У липні 2023 року тодішній Представник UNFPA в Україні Хайме Надаль так охарактеризував Центри допомоги врятованим: *«Це унікальний сервіс, аналогів якому ні в Україні, ні в світі до цього не було».* Більше деталей знаходимо в словах Павла Замостьяна: *«Багато неурядових, міжнародних організацій почали надавати допомогу постраждалим, зокрема і від сексуального насильства, пов'язаного з війною. Але потрібен був координуючий центр. Бо слід зазначити, що величезного позитивного міжнародного досвіду такої роботи немає, тому що про сексуальні злочини внаслідок війни зазвичай говорять уже по тому, як війна закінчилася. І реакція настає запізно, коли вже багато чого втрачено».*

Успіхом України є те, що саме уряд почав звертати на це увагу одразу, як проблема стала очевидною. Він ініціював створення Центрів допомоги, куди могли б звернутися всі, хто вважає себе врятованим, постраждалим. Ці Центри, надаючи послуги, могли б дуже обережно виявляти потерпілих від СНПК, інших видів насильства і надавати їм допомогу або скеровувати по неї до “Аврори” чи до інших сервісів. Можна сказати, що це — своєрідні хаби допомоги».

У реалізації цього проекту координуюча та лідерська функції належать Ользі Стефанішиній. Водночас він повністю фінансується за рахунок гуманітарних коштів, які нам довіряють донори — уряди Австрії, Бельгії, Іспанії, Великої Британії, Швеції, та реалізується в співпраці з місцевими органами влади й громадськими організаціями.

Не можна не згадати про Велику Британію, говорячи про допомогу постраждалим від СНПК. Ще навесні 2022 року тодішня очільниця МЗС цієї країни Ліз Трасс повідомила у Твіттер (нині — соціальна мережа X): *«Велика Британія оголосила про виділення 10 млн фунтів стерлінгів українським організаціям, у тому числі тим, що допомагають жінкам та дівчатам, які постраждали від сексуального насильства в умовах конфлікту».* Далі вона додала: *«Те, що ми побачили на вулицях Ірпня, Бучі, — цих сцен ми ніколи не забудемо. Ми побачили різанину, свідчення звалтувань і сексуального насильства, а також невибіркові вбивства мирного населення. Ми забезпечимо, щоб злочинці були притягнуті до відповідальності за ці варварські злочини»¹⁹.*

Однією з особливостей створення Центрів допомоги врятованим є надзвичайна оперативність. Важко навіть

¹⁹ Армія Inform, 5 квітня 2022 р., <https://armyinform.com.ua/2022/04/05/uryad-velykoyi-brytaniyi-uhvalyv-rishennya-vydilyty-10-miljoniv-funtiv-ukrayinskym-organizacziyam-yaki-nadayut-pidtrymku-zhertvam-seksualnogo-nasylstva-na-tli-vijny/>

уявити, але від окреслення ідеї до її втілення минуло зовсім небагато часу. До того ж варто зауважити: часу, коли на українських територіях тривали масштабні бойові дії.

Ніна Ломпарт згадує: *«Ця мережа з'явилася в червні 2022 року. Перший Центр ми розгорнули в Запоріжжі. Це була реакція на окупацію Маріуполя та дотичних до міста населених пунктів, які полишали українські громадяни.*

Центр було запущено за три тижні. Оперативність — це той ключовий підхід, яким ми послуговуємося і дотепер у роботі Центрів, котрі були відкриті потому. Ми намагаємося так само оперативно реагувати на всі події, які відбуваються в містах, де розташовані Центри. Активно надаємо допомогу, якщо в містах трапляються обстріли. Нещодавній приклад нашої роботи — в Херсоні (після підриву Каховської ГЕС — авт.). Буквально за два дні ми доставили необхідні набори допомоги для місцевих жителів. Тому ми серед тих, хто виїжджає на місця обстрілів, надає допомогу безпосередньо на місці події».

Центри допомоги врятованим досить швидко набули популярності, стали затребуваними.

Павло Замостьян каже: *«Модель Центрів спрацювала, пішли люди, ми їх розмістили. У Запоріжжі Центр почав працювати в гуманітарному хабі, куди потрапляли всі внутрішньо переміщені особи, які приїжджали в місто на евакуаційних автобусах чи самотійно перетинали лінію зіткнення. Вони потрапляли в цей хаб, і в цьому була ідея: тут люди отримують гуманітарну допомогу, інші послуги, а поряд свої сервіси пропонує Центр допомоги врятованим. Пізніше, на жаль, наше місце розташування довелося перенести через питання безпеки — Запоріжжя почали обстрілювати інтенсивніше».*

Центри допомоги врятованим відкривалися в тих містах, які приймали найбільшу кількість внутрішньо переміщених осіб. Відповідно, вони з'явилися в Дніпрі, Львові, Києві. Наступними стали Полтава, Кропивницький, Одеса. У західній частині країни зорієнтувалися на Мукачеве, через яке теж проходить багато людей, котрі переміщуються за кордон, на Чернівці.

Ніна Ломпарт також пояснила, що кожен із Центрів має специфіку в роботі — ті, які працюють у центральній частині України, відрізняються від тих, що розташовані на заході, або від регіонів, наближених до сходу чи півдня: *«Ці особливості диктуються тими потребами, з якими люди звертаються до Центрів. У Запоріжжі та Дніпрі ВПО потрібна оперативна психологічна допомога. Якщо говорити про Львів чи Мукачеве, то запити стосуються більше тимчасового облаштування чи житла. Відповідно, це відображається на тих послугах, які хоче отримати наш потенційний клієнт і на яких зосереджуються наші працівники.*

Спочатку людина, яка полишила своє місце проживання, думає про безпеку, а вже на наступних етапах почне дбати про соціальне облаштування. Тож ми дуже чітко спостерігаємо, як внутрішньо переміщений українець рухається, наприклад, зі східної частини країни до західної. Його потребою десь біля Запоріжжя, Дніпра буде кризове обговорення допомоги від психолога, а вже ближче до Львова, до заходу — це стратегічні питання про забезпечення свого майбутнього життя».

Наразі в Україні працюють 15 Центрів допомоги врятованим. Із них 3 — мобільні.

Мобільний ЦДВ у Херсоні з'явився в січні 2023 року. Він продовжує працювати, хоча з 1 липня 2024 року тут почав надавати послуги ще й стаціонарний Центр.

Щоправда, адреса стаціонарного ЦДВ у Херсоні не розголошується публічно з міркувань безпеки, адже місто постійно перебуває під ворожими обстрілами росії, яка нерідко спрямовує ракети саме на заклади гуманітарного спрямування. Адресу можна дізнатися за номером телефону, який є у відкритому доступі.

«На сьогодні ми покриваємо практично всі частини України. Ми не говоримо наразі про всі обласні центри, бо такої потреби не фіксуємо. Але якщо побачимо, що в цьому є необхідність, то продовжимо рухатися далі по карті України», — каже Ніна Ломпарт. ЦДВ перебувають у постійній комунікації з усіма дотичними структурами, тісно співпрацюють із ними, дослухаються до людей, які розповідають про місцеві потреби. *«І далі ми рухалися за тими потребами, які визначали та бачили».* Це підтверджує Михайло Спасов: *«Офіс Уповноваженого налагоджує співпрацю між Центрами допомоги врятованим і нашими громадськими приймальнями в регіонах. Бо саме до громадських приймалень Уповноваженого в регіонах найчастіше звертаються постраждалі особи».*

Про те, як розвивалися Центри допомоги врятованим, свідчить статистика. У липні 2023 року Хайме Надаль підбив підсумки річної роботи ЦДВ: за цей час Центри вже надали допомогу 16 тис. потерпілим, у 85% випадків це були внутрішньо переміщені особи.

«Абсолютна більшість наших клієнтів — це внутрішньо переміщені особи, — уточнила Ніна Ломпарт. — Проте цей показник зазнає певних змін. Якщо у 2022 році вони становили 95–98%, то тепер їх поменшало. Тому зараз маємо майже 85% звернень від ВПО і 15% — від мешканців громад, де розташовані наші сервіси». Переважну кількість звернень ЦДВ отримують від жінок: *«Цей показник*

коливається в межах 75%, проте чоловіки також до нас звертаються. Їх, відповідно, 25%».

Станом на 1 серпня 2024 року Центри допомоги врятованим надали послуги 43 187 бенефіціарам. Ідеться про стаціонарні Центри. 10% із них — внутрішньо переміщені особи. 79% — жінки, 21% — чоловіки. Найбільша кількість бенефіціарів припадає на Запоріжжя — 8 474, наступним серед найзатребуваніших є ЦДВ у Харкові (5 183 бенефіціари), відтак у Львові (4 791) та Дніпрі (4 247). 5% бенефіціарів отримали послуги онлайн.

Чим займаються Центри допомоги врятованим? ЦДВ надають кваліфіковану, оперативну та безкоштовну соціально-психологічну допомогу постраждалим від злочинів з боку російських окупантів, зокрема від СІПК. Насамперед вони орієнтуються на підтримку внутрішньо переміщених осіб, які виїхали із зони бойових дій та окупованих територій, залишили власні домівки, втратили майно, бізнес, здоров'я. Але водночас Центри допомагають і тим місцевим мешканцям, які також потерпають через збройну агресію росії проти України та шукають можливості отримати необхідну для них підтримку.

Зокрема фахівці, які тут працюють, завжди готові розповісти постраждалим, де та яким чином ті можуть отримати медичну та гуманітарну допомогу, до яких інстанцій звернутися для оформлення державних виплат, де саме та на яких умовах отримати тимчасовий прихисток.

Юристи системи безоплатної правової допомоги можуть надати постраждалим юридичні консультації, психологи — перші поради для того, щоб опанувати складний психоемоційний стан тим, хто зазнав насильства з боку російських окупантів, зокрема сексуального. Для останньої категорії постраждалих

у Центрах передбачений цілий комплекс спеціалізованої допомоги.

У ЦДВ особливо наголошують на принципах своєї роботи: вони надають допомогу безкоштовно та конфіденційно. А ще — безумовно, тобто, постраждалій особі для того, щоб отримати бажану для неї підтримку, не потрібно подавати стоси якихось документів, довідок, світлих, інших доказів, які засвідчують, що вона справді зазнала насильства.

«Відповідно, наш принцип безумовності позначається на взаємодії з поліцією та правоохоронними органами. Ми не фіксуємо ці злочини, ми не передаємо цю інформацію, — каже Ніна Ломпарт. — Водночас співпраця з правоохоронними органами у нас налагоджена щодо тих постраждалих, які готові до цього. Якщо ми отримуємо від людини, яка звертається до Центру допомоги врятованим, запит на те, що вона хоче написати заяву, звернутися до суду, ми їй забезпечуємо це».

«Якщо говорити про кейси сексуального насильства, то на липень 2023 року маємо 108 таких випадків. Йдеться про людей, які наважилися попросити про допомогу.

Але 108 звернень — це значно менше за реальну статистику. Ми не можемо називати точних цифр, наскільки більше є конкретних кейсів, наразі ми просто розуміємо, що їх чимало. Наш підхід — дати сервіси тим, хто вижив, хто врятувався, щоб постраждалі отримали соціальну, психологічну допомогу. Коли вони почуватимуться вільно, то зможуть розповісти про свій досвід», — додає Хайме Надаль.

На таких підходах у роботі ЦДВ наголошує і Павло Замостьян: *«Центри створювалися як відповідь на виклик насильства, спричиненого війною. І для того, щоб максимально заохотити постраждалих до усвідомлення,*

що вони потребують допомоги, і надати їм цю допомогу. А далі — розслідування злочину, покарання злочинців, компенсації. Це вже потім. Це все довготривале, але на даний час людина має перебувати не в стані травми.

Головне завдання — з'ясувати проблему, з якою людина зіткнулася через війну. Зазвичай вона має психологічний характер. Але буває і розгубленість: людина не знає, як зорієнтуватися, з чого почати. І тут фахівці Центрів можуть допомогти — роз'яснити, як діяти далі, коректно поцікавитися, що сталося з людиною». Люди часто повертаються до Центрів по допомогу: «Вони не завжди розкриваються під час першого контакту. Іноді для цього потрібна друга, третя, четверта консультація. Часом люди говорять не про себе, а від третьої особи. Але врешті-решт психологи знають, як допомогти людині розповісти свої історії, історії своїх дітей або батьків. Дехто приходить цілеспрямовано. Були випадки, коли говорили: “Я хочу спілкуватися з правоохоронними органами”. Психолог теж супроводжував під час цієї бесіди і організовував, щоб вона була менш травматичною». Кожен проходить свій шлях до зцілення, і фахівці підкреслюють: головне — розпочати його. «Ми дуже активно наполягаємо на пріоритетності інтересів постраждалих. Віримо, що після кваліфікованої допомоги людина може жити нормальним життям, не стати жертвою, а стати постраждалою, але жити нормально після цього. Адаптуватися і жити».

Чи достатньо Центрам фахових працівників для такої роботи? Як вирішуються питання їхньої підготовки, озвучує Хайме Надаль: «50 наших фахівців із різних Центрів допомоги врятованим пройшли спеціалізовані тренінги для постраждалих від сексуального насильства. Це навчання з різних аспектів надання допомоги, її стандартів, наприклад, з ідентифікації, роботи з травмою, балансу

між терапією та психологічною підтримкою, кризових інтервенцій тощо. Дуже важливо навчити спеціалістів терапії, що не травмує, бо часто постраждали через неякісну допомогу можуть травмуватися повторно.

Ми надаємо необхідні знання щодо цього юристам, соціальним працівникам, прокурорам, представникам урядових організацій. Також у Києві була Нобелівська лауреатка, іракська правозахисниця Надя Мурад, яка зустрічалася з фахівцями Центрів допомоги врятованим, ділилася своїм досвідом і вивчала наш, як ми тут, в Україні, надаємо допомогу».

Під час написання цієї книги були використані не лише попередньо підготовлені інтерв'ю, але й різноманітні матеріали з інтернету. Їх багато, вони є в широкому доступі, ними легко користуватися. Головне — правильно сформулювати запит, поставити запитання, яке цікавить.

Інформаційно насиченими щодо відомостей про Центри допомоги врятованим є, зокрема, сайти UNFPA (<https://ukraine.unfpa.org/uk/SRC>) та Урядового контакт-ного центру (<https://1547.ukc.gov.ua/dovidkova-informatsiya/tsentry-dopomogy-vryatovanym/>). Доступ до них можуть мати різноманітні користувачі — постраждалі від СНПК, навіть ті, хто зараз перебуває за межами України чи на тимчасово окупованих територіях.

Водночас ми свідомі того, що наше життя різноманітне, і не всі можуть мати доступ до інтернету. Також не вся потрібна комусь інформація може довго зберігатися у віртуальному просторі. Але книжкове видання має практично необмежений термін користування інформацією. Можливо, комусь вона стане в пригоді. Можливо, не сьогодні — трохи пізніше. Але буде потрібною.

Український досвід у цих питаннях і справді гідний поширення. Тим паче, що він постійно вдосконалюється та доповнюється подальшою роботою ЦДВ.

10 квітня 2024 року у містечку Бородянка на Київщині, мешканці якого зазнали жорстоких знущань від військовослужбовців рф під час тимчасової окупації, відбулася цікава презентація: в роботу офіційно запустили три мобільні Центри допомоги врятованим — вони є частиною мережі стаціонарних Центрів. Воєнна агресія росії триває, але така підтримка міжнародних партнерів дозволяє переконалися, що ми не залишилися сам-на-сам зі своїми проблемами та болем.

«Наша мета — розширити географію роботи Центрів та допомогти тим, кому складно самотужки дістатися стаціонарних Центрів. Мобільні центри дозволять нам наростити наші зусилля для комплексної допомоги українцям», — прокоментувала відкриття мобільних ЦДВ Ольга Стефанішина²⁰.

Мобільні Центри створені завдяки фінансовій допомозі урядів Іспанії та Бельгії²¹. *«Народ Іспанії солідарний з відважним народом України, який протистоїть жахливій збройній агресії. Травми, які завдає війна, — не загоюються миттєво. Тому кваліфікована психологічна підтримка має велике значення. Для нас почесно бути частиною вкрай важливої ініціативи із запуску мобільних Центрів допомоги врятованим, які матимуть змогу допомагати ще більшій кількості українців, зокрема і у важкодоступних регіонах», — зазначив на презентації Надзвичайний і Повноважний*

²⁰ Урядовий портал, 10 квітня 2024 р., <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukraini-zapustyly-mobilni-tsentry-dopomohy-vriatovanym-dlia-pidtrymky-ukraintsiv-iaki-postrazhdaly-vid-viiny>

²¹ Те саме джерело.

Посол Королівства Іспанія в Україні Рікардо Лопес-Аранда Хагу²².

Своєю чергою Надзвичайний та Повноважний Посол Королівства Бельгія в Україні Петер Ван де Велде підкреслив: *«Для уряду Бельгії дуже важливо підтримувати українців під час війни, зокрема тих, хто пройшов полон та тортури, тих, хто був змушений покинути рідний дім, тікаючи від війни, тих, хто пережив сексуальне насильство, пов'язане з війною. Ми пишаємося підтримкою мережі Центрів допомоги врятованим, які надають таку необхідну допомогу українцям у найскрутніші часи війни»*²³.

З квітня 2024 року і станом на вересень 2024 року мобільні Центри допомоги врятованим уже здійснили 107 виїздів та надали допомогу майже 2 тисячам українців та українок.

Наприкінці квітня 2024 року Центр допомоги врятованим у Києві відвідала Герцогиня Единбурзька Софі, щоб висловити підтримку постраждалим від війни українцям, зокрема тим, хто зазнав сексуального насильства, зумовленого війною, поспілкуватися з відвідувачами, а також спеціалістками Центру щодо викликів, з якими вони щоденно стикаються²⁴. З 2019 року вона активно підтримує ініціативи уряду Великої Британії щодо допомоги постраждалим від сексуального насильства, зумовленого конфліктом, та поширення обізнаності щодо таких випадків.

Такі зустрічі показують, що інформація про роботу українських ЦДВ уже розходитьсь світом.

²² Те саме джерело.

²³ Те саме джерело.

²⁴ UNFPA, 30 квітня 2024 р., https://ukraine.unfpa.org/uk/The_Duchess_of_Edinburgh_to_SRC_UKR

Збройна агресія росії проти України триває вже понад десять з половиною років і ніхто не може спрогнозувати, коли в цій страшній війні буде поставлено крапку.

Чи працюватимуть Центри допомоги врятованим в Україні в майбутньому, зокрема по завершенні збройної агресії?

Павло Замостьян переконаний, що йдеться про довготривалу роботу, розраховану й на повоєнні роки: *«Ми очікуємо, що буде більше звільнених територій. Тамтешні українські мешканці стикаються з тими самими викликами війни. Тому може бути нова хвиля постраждалих, зокрема від СНПК. І ми відкриватимемо нові Центри. Спочатку мобільні, а далі будемо бачити... Можливо, з'являться нові завдання, наприклад робота із сім'ями ветеранів щодо превенції насильства та надання допомоги саме сім'ям. Тому що сім'ї потрібно буде допомогти реінтегрувати ветерана в суспільство».*

Про тривалу співпрацю говорить і Мустафа Ельканзі: *«Зараз ми спостерігаємо зростання кількості звернень, кількості постраждалих. Тому мусимо розбудовувати свої сервіси, гарячі лінії, онлайн-сервіси. Це потребує більших інвестицій не лише фінансових, але й зусиль із нашого боку, з боку уряду. Ми дуже тісно працюємо з українською владою, щоб імплементувати наші сервіси всередину державної системи надання допомоги, щоб вони мали довготермінове продовження.*

Інколи потрібні роки, щоб звернутися по допомогу. І UNFPA планує стільки, скільки потрібно, продовжувати підтримувати постраждалих, щоб відновити їхній внутрішній баланс, їхній емоційний та фізичний стан».

МОБІЛЬНІ БРИГАДИ ПРАЦЮЮТЬ ПО «ГАРЯЧИХ СЛІДАХ»

Зазвичай розслідування воєнних злочинів і притягнення до відповідальності осіб, винних у них, відбувається вже по завершенні активних бойових дій. Нюрнберзький процес розпочався у листопаді 1945 року, а його рішення було винесене майже через рік — у жовтні 1946 року.

Україна і в цих питаннях змінила усталені підходи: роботу щодо документування випадків воєнних злочинів, ідентифікації тих військовослужбовців рф, хто їх скоїв, а також давав накази знущатися з мирних українських громадян, не відкладали у «довгу шухляду» й розпочали практично одразу, щойно українські правоохоронці отримали доступ до деокупованих територій.

Юрій Белоусов пояснив: *«Нас нерідко питають: чому ви розслідуєте під час війни? У нас нема іншого виходу. Масово вчиняються злочини, наприклад, Буча. Коли це почало відкриватися — багато закатованих людей, тіла на вулицях... Ми мали все зафіксувати».*

Багато експертів припускають, що російсько-українська війна — максимально «зафіксована». Сучасні технології дають можливість отримувати фото- та відеофіксації скоєних росіянами злочинів, визначати особу кривдників та всі їхні дані, спілкуватися з постраждалими чи свідками, гарантуючи цілковиту конфіденційність.

Так, у українських правоохоронців сьогодні значно збільшало роботи. Вони не лише слідкують за дотриманням правопорядку в країні, але й займаються документуванням скоєних російськими окупантами злочинів, допомагають постраждалим. Про їхні титанічні зусилля свідчить статистика: за даними Офісу Генерального

прокурора, станом на 29 жовтня 2024 року українські прокурори вже зареєстрували 146 781 воєнний злочин і злочин агресії, вчинені в період повномасштабного вторгнення рф.

«Невідворотність покарання — це головне, чого ми прагнули», — так коротко схарактеризував свої відчуття після повідомлень про масові випадки СНПК в Бучі та інших тимчасово окупованих містечках Київської області Іван Вигівський.

Відповідна робота правоохоронців була організована дуже швидко: в Україні з'явилися мобільні групи, які оперативно виїхали до звільнених від російських агресорів міст і сіл. Їхня діяльність теж стала українською новацією періоду війни.

«Розуміючи особливість підходу до процесу фіксації таких видів злочинів, за ініціативи МВС та НПУ була створена спеціальна поліцейська мобільна група для виявлення кримінальних правопорушень проти статеві свободи та недоторканності осіб, вчинених військовослужбовцями російської федерації. До речі, так сталося, що саме моя помічниця Ольга Юськевич очолила першу таку групу, яка розпочала свою діяльність на деокупованій Київщині», — пояснив очільник Нацполіції.

Про мобільні групи розповіла і заступниця міністра внутрішніх справ України Катерина Павліченко: *«До складу мобільних груп входять: поліцейські, які раніше реагували на випадки ґендерно зумовленого насильства, слідчі, ювенальні поліцейські, прокурори та психологи. Крім того, до роботи мобільних груп на деокупованих територіях залучаються працівники соціальних служб та закладів охорони здоров'я».*

І це не випадково. Психологи та працівники соцслужб, долучені до роботи з поліцейськими, можуть

зорієнтувати постраждалу особу на отримання комплексної реабілітаційної допомоги. Наприклад, повідомити їй про безкоштовні медичні та юридичні послуги, які надаються в таких випадках, про соціальні виплати, отримання проміжних репарацій та компенсацій, співпрацю з психотерапевтами тощо. Правоохоронці в мобільних групах також серед перших документують злочини військових рф, зокрема СШП.

На кінець 2023 року було створено 8 мобільних груп у 8 областях: на Донеччині, Київщині, Сумщині, Чернігівщині, Миколаївщині, Запоріжжі, Харківщині та Херсонщині. Від початку роботи групи відпрацювали близько 540 населених пунктів. Кожен із них — то свої історії. І — своя специфіка. Загалом на звільнених територіях люди активно зверталися до правоохоронців з приводу злочинів, скоєних російськими окупантами. Наприклад, розповідали про загиблих, про факти катувань і обстріли, про пошкоджене чи вкрадене майно. *«А от звернень відносно СШП було мінімум — люди не бажали про це говорити, намагались уникати цієї теми. Більшість постраждалих замовчують те, що з ними трапилося, оскільки отримали важку психологічну травму та бояться осуду оточення»,* — зазначив Іван Вигівський.

Нерідко про постраждалих розповідали рідні, близькі, друзі, сусіди. Вони також могли допомогти переконати особу, яка зазнала сексуального насильства, пов'язаного з війною, звернутися по допомогу, почати спілкування з правоохоронцями. Головне — знайти правильні слова, тональність, щоб підійти до цієї розмови.

Голова Нацполіції пояснив особливість такої взаємодії: *«Через надзвичайно особистісний та чутливий характер сексуального насильства процес спілкування може*

бути складним як для постраждалої особи, так і для представників правоохоронних органів. Питання про сексуальне насильство мають приватний характер, що робить їх важкими для обговорення, часто викликає почуття сорому. Довіра постраждалої особи до поліцейських як представників правоохоронних органів ґрунтуватиметься саме на першому контакті або будь-якому попередньому позитивному чи негативному досвіді, який ця людина, можливо, мала раніше».

На його думку, дуже важливо встановити психологічний контакт між поліцейським та постраждалою від СНПК особою. «Дві третини складу групи — це жінки-поліцейські. Так передбачено з метою налагодження ефективної комунікації з потерпілими, якими є здебільшого жінки або діти. Вони зазвичай не бажають розповідати про те, що трапилось, чоловіку-поліцейському».

Детальніше про підготовку фахівців мобільних груп розповіла Катерина Павліченко: «Так, поліцейські, які працюють у цих мобільних групах, проходять спеціальну підготовку. Ще у 2022 році спільно з міжнародними партнерами МВС ініціювало відповідні тренінги саме для тих співробітників поліції, які працюють з постраждалими від СНПК. Зазначу, що це не лише правоохоронці, які входять до складу мобільних груп, а й інші категорії поліцейських, які стикаються з такими постраждалими чи свідками. Також ми проводимо підготовку викладачів відомчих вишів, щоб вони передавали свої знання курсантам».

За її інформацією, до кінця 2023 року вдалося підготувати близько пів тисячі співробітників системи Нацполіції: «Для МВС важливо, щоб усі вони зрозуміли, як правильно розслідувати злочини, пов'язані з сексуальним насильством унаслідок війни, як працювати з постраждалими, як надавати їм допомогу. Особливу увагу у підготовці

ми приділяємо представникам слідчого та превентивного блоку Нацполіції, а також ювенальної превенції. Українські та іноземні психологи, експерти з правоохоронних питань передають їм важливі знання та навички спілкування й поводження з постраждалою особою».

У роботі з постраждалими від СНПК правоохоронці орієнтуються на Кодекс Мурад. Він був написаний нобелівською лауреаткою Надею Мурад, яка теж зазнала наруги під час конфлікту, та нещодавно перекладений українською мовою. Кодекс містить базові принципи: принцип «Не зашкодь!», принцип «Стоп!», принцип інформованої згоди і принцип конфіденційності.

Як мобільні групи встановлюють контакт з постраждалими, як правоохоронці збирають і документують інформацію про злочини СНПК?

Серед першочергових заходів — спілкування з місцевою владою, громадою, з представниками комунальних підприємств (медичних закладів, шкіл, служб соціального захисту), які зазвичай найкраще обізнані з проблемами територій та історіями місцевих жителів. Від них нерідко отримують інформацію про постраждалих, їхні настрої та почуття, готовність співпрацювати з владою для покарання своїх кривдників. Часто допомогу в налагодженні контактів з потерпілими особами надають локальні громадські організації, які вже мають повідомлення про випадки СНПК і які володіють певним досвідом роботи з такою категорією постраждалих.

«З перших днів широкомасштабного вторгнення росії в Україну Інформаційно-консультативний жіночий центр активізував роботу зі Службою безпеки України. Тому що саме ця державна установа відповідає за розслідування воєнних злочинів. Нашою метою було допомогти слідчим

СБУ в комунікації з постраждалими, а постраждалим — допомогти не боятися цієї структури й зробити ті кроки, які сприятимуть їм у подоланні наслідків СНПК.

Завдяки співпраці зі слідчими СБУ наша громадська організація підготувала перші листівки з практичними порадами, щоб посадовці, які займалися цими питаннями, могли користуватися ними», — коментує Олена Суслова.

Підготовлені матеріали й сьогодні залишаються актуальними та мають практичну користь. Такими інформаційними порадниками можуть користуватися й інші структури, які надають допомогу постраждалим від СНПК та організовують роботу щодо документування воєнних злочинів рф. Їх можна знайти в інтернеті і за назвою — «Методичні рекомендації щодо поводження із постраждалими від сексуального насильства внаслідок воєнної агресії рф в Україні під час проведення стабілізаційних заходів та слідчих дій», і за посиланням — <https://mvs.gov.ua/upload/1/4/9/3/9/1/metodicni-rekomendaciyi.pdf>. Це — одна з перших фахових публікацій в Україні, що дають відповіді на низку важливих запитань, розуміння яких допомагає забезпечити ефективну протидію викликам, з якими стикнулися українки та українці з 2014 року, від початку війни росії проти України.

Перше з таких питань — це забезпечення інтересів і потреб постраждалих, або, іншими словами, — забезпечення постраждалоцентристського підходу. Важливість його дотримання не викликає сумнівів. І методичні рекомендації, пропонуючи, зокрема, алгоритм дій при контактах із постраждалими від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, визначають його так: «Від безпеки і конфіденційності постраждалих осіб через готовність контактуючих осіб до зменшення

страждань, доступу до ресурсів та доступу до правосуддя».

Друге важливе питання і важлива тема — готовність контактних осіб до спілкування з постраждалими і розкриття характеристик й індикаторів готовності до такої комунікації.

Третє — це питання необхідності набуття персоналом сектору безпеки і оборони відповідних навичок для фахової комунікації з постраждалими, на що безпосередньо і спрямовані рекомендації, які мають високу практичну орієнтованість, що базується на персональному досвіді авторок із документування злочинів СНПК з початку російської агресії проти України»²⁵.

Про співпрацю з громадськими організаціями в питаннях протидії СНПК та допомоги постраждалим згадує й Іван Вигівський: *«Національна поліція одразу залучила до цієї роботи громадські організації (Асоціацію жінок-юристок України “ЮрФем”, Центр прав людини ZMINA, ГО “Українська Правова Консультативна Група”, ГО “Ла Страда-Україна” та інші) з метою роз’яснення діяльності такої групи та можливого обміну інформацією про відомі факти сексуального насильства у разі їхнього виявлення. Ця комунікація дала гарні результати, оскільки іноді постраждалі вирішують не звертатися до правоохоронних органів, а йдуть саме до ГО за підтримкою. Але навіть у таких випадках ми розуміли, що наші партнери докладають максимум зусиль, щоб постраждалі ухвалили рішення повідомити про злочин та співпрацювати з нами»*.

Під час контактування з постраждалими від СНПК

²⁵ Методичні рекомендації щодо поводження із постраждалими від сексуального насильства внаслідок воєнної агресії РФ в Україні під час проведення стабілізаційних заходів та слідчих дій. Київ, 2023. — с. 3. — <https://mvs.gov.ua/upload/1/4/9/3/9/1/metodicni-rekomendaciyi.pdf>

правоохоронці стараються виконувати всі необхідні слідчі та процесуальні дії за участі постраждалих у якомога стисліші терміни, щоб уникнути їхньої повторної травматизації.

Дбають правоохоронці і про забезпечення конфіденційності під час контактів із постраждалими, бо для останніх це є дуже вагомий аргумент. Якщо інформація, оприлюднювати яку вони не дозволяли, попри це, з'явиться в широкому доступі, можна забути про їхню довіру, про всі моменти співпраці, котрі вже були напрацьовані.

«Під час досудового розслідування за необхідності до потерпілих (свідків) можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законодавством, наприклад: забезпечення конфіденційності відомостей про особу, закритий судовий розгляд, проведення слідчих дій або здійснення судового розгляду в режимі відеоконференції, фізична охорона тощо», — коментує Іван Вигівський.

Які свідчення збирають правоохоронці? Іван Вигівський пояснює: *«Що стосується доказової бази, це, в першу чергу, свідчення потерпілих. Також — покази свідків та вся наявна інформація, яка може бути зібрана в ході слідчих дій, кримінального аналізу, — відеоаналітика, сліди, результати судово-медичних експертиз тощо... Відповідні відомості невідкладно вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Водночас співпраця з потерпілими у таких випадках здійснюється з особливою обережністю, щоб не нашкодити особам, які перебувають під тимчасовою окупацією».*

Катерина Павліченко додає: *«Виявлені поліцейськими факти вчинення окупантами злочинів сексуального характеру одразу реєструються та вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань».*

Очільник Нацполіції Іван Вигівський також підкреслює, що злочини СНПК кваліфікуються як воєнні й не мають терміну давності. Таким чином, постраждалі можуть повідомляти про них навіть із плином часу — українські правоохоронці готові до такої тривалої роботи.

ПРОКУРОРИ, ЯКІ ЗАХИЩАЮТЬ ІНТЕРЕСИ ПОСТРАЖДАЛИХ

Співпраця з представниками Офісу Генерального прокурора — Юрієм Белоусовим та Іриною Діденко, а після її переходу на іншу роботу — з Анною Сосонською, а також керівницею новоствореного підрозділу з надання допомоги постраждалим від воєнних злочинів Веронікою Плотніковою є регулярною та плідною.

І завжди вона є професійною, логічною, але водночас людяною. Таким було і спілкування. Про особливості роботи, зумовлені війною. Про ставлення до постраждалих і до їхніх кривдників, які зі зброєю прийшли на нашу землю. Про новації, котрі з'явилися в Генпрокуратурі після початку широкомасштабної агресії рф. Ці зміни були на часі, і їх розпочали дуже правильно.

«Україна в певному розумінні унікальна, — повторює Юрій Белоусов. — Таких масштабів війни не було з часів Другої світової. Водночас у цих умовах країна зберегла систему правосуддя, яка продовжила виконувати свої функції. Просто реальність настільки змінилася, що нам теж довелося змінюватися й учитися по ходу. У нас не було запитань, документувати воєнні злочини росіян чи ні, однозначно — документувати, більше йшлося про те, як це робити. Це зовсім інші види злочинів, це міжнародне гуманітарне право, інші стандарти розслідування.

Тому ми і документували, і при цьому вчилися, і розробляли стандарти, і залучали міжнародну експертизу. І продовжуємо робити свою роботу. І в цьому якраз, можливо, перевага України, якщо можна так говорити, що ми збираємо свіжі докази. Бо багато в яких юрисдикціях міжнародні злочини починали розслідувати лише через 10 років. Безумовно, доказова база у них зовсім інша. Україна має можливість збирати доказову базу негайно. І в цьому плані, напевне, нам документувати простіше, хоча, знов-таки, з урахуванням масштабів обсяг роботи величезний».

В Офісі Генерального прокурора був створений новий підрозділ — Управління процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з сексуальним насильством. Ірина Діденко оцінила характер нової роботи так: *«Специфіка в тому, що йдеться про особливу категорію злочинів, вони є дуже чутливими і потрібно застосовувати нові підходи до роботи, в першу чергу, з постраждалими людьми, берегти, захищати, підтримувати їх. Важливо діяти за міжнародним протоколом, із дотриманням Кодексу Мурад».*

Поява нового Управління не лише скерувала роботу Генпрокуратури в напрямку, яким раніше не доводилося займатися. Вона спричинила й суттєві зміни — оновлення підходів цієї державної структури до теперішніх викликів, запитів, потреб часу.

Юрій Белоусов каже: *«Новостворене управління стало своєрідним локомотивом змін. Прокурор зазвичай — представник сторони обвинувачення, його головне завдання — притягнути винного до відповідальності. Проблема в тому, що особа, яка постраждала від злочину, часто*

переставала бути цікавою для системи кримінальної юстиції після того, як надала інформацію. Тепер намітився абсолютно інший підхід, коли прокурори виступають в інтересах потерпілого. Безумовно, функція щодо притягнення винного до відповідальності нікуди не поділася, прокурор не перестає бути обвинувачем, бо ніхто інакше не зможе довести винуватість. Але з'являється друга мета — не лише покарати, але й відновити, наскільки це можливо, права потерпілого».

Воєнні злочини російські агресори насамперед вчиняли проти мирних українських громадян на окупованих рф територіях нашої країни. Зазвичай робили це жорстоко, масово та без жодних докорів сумління. Десять — за наказами командирів, в інших місцях — за власної ініціативи. Про подробиці страшних тортур, знущань і вбивств стало відомо здебільшого вже після деокупації тих захоплених територій.

«У переважній більшості до такого насильства вдаються військові, однак воно може вчинятися й представниками інших воєнізованих формувань рф, і представниками органів влади агресора на тимчасово окупованих територіях. Тому, говорячи про особу, яка коїть такі дії, важливо розуміти, що головним є контекст війни. Тому, якщо насильство здійснила цивільна особа, але воно пов'язане з воєнними діями, наприклад, з тимчасовою окупацією, то, звісно, його потрібно ідентифікувати та кваліфікувати як сексуальне насильство в умовах конфлікту», — коментує Марина Легенька.

За словами Івана Вигівського, «обов'язковою ознакою вказаного кримінального правопорушення є його вчинення в умовах збройного конфлікту, зокрема й після його припинення (наприклад, в частині поведінки з військовополоненими). При цьому ведення міжнародного збройного

конфлікту передбачає військову присутність країни-агресора на тимчасово окупованій території, що виключає здатність особи в таких умовах виражати вільну згоду на здійснення з нею дій сексуального характеру».

Злочини СНПК є також злочинами проти людяності та такими, які засвідчують прояви геноциду до українського населення з боку росії. Юрій Белоусов каже: *«Чим злочин проти людяності відрізняється від воєнного злочину? Системністю і поширеністю. Якщо б йшлося про один-два випадки, то це поодинокі воєнні злочини. У нас маємо поширене явище, з ознаками системності. Тобто, потенційно можна говорити про сексуальне насильство як про злочин проти людяності».*

За його оцінкою, сексуальне насильство в умовах війни може мати ознаки геноциду, але це не означає, що такими були всі випадки СНПК. Необхідно вивчити кожен із них: чому саме була обрана ця людина, що говорилося при зґвалтуванні, з якою метою. *«Якщо простежуються ознаки геноциду в цих злочинах, то в сукупності з іншими — з убивствами, з катуваннями, з позбавленням волі, з депортацією дітей вони можуть утворити злочин геноциду»*, — резюмував Юрій Белоусов.

Воєнні злочини, зокрема випадки СНПК, потребують і особливих підходів до їхнього розслідування. Чимало труднощів виникає через те, що така робота проводиться під час війни. Населення деокупованих територій, де працюють прокурори та слідчі, знесилене й налякане, у багатьох виникають питання з житлом, здоров'ям, роботою, безпекою. Думки про відновлення справедливості постраждали відсувають на другий, а, може, й на десятий план. До того ж нерідко відверто бояться повернення агресорів: звільнені міста та села часто розташовані поблизу лінії фронту.

Працюючи в таких умовах, прокурорам доводиться змінювати не лише підходи до розслідування, але й сам стиль роботи. Наприклад, постраждалі, з якими вони працюють, могли зателефонувати їм та попросити допомоги з гуманітаркою чи ліками, знайти їм комфортніше помешкання чи (таке теж траплялося!) підгузки для немовлят. Представники органів правосуддя для звичайних людей — це уособлення влади, яка має захищати та підтримувати: шукати транспорт для евакуації зі зруйнованого росіянами українського населеного пункту чи прості засоби гігієни.

І прокурори зв'язувалися з громадськими організаціями, які працюють із такими питаннями, — вони доставляли все необхідне.

«Є громадські організації, які допомагають людям виїжджати з населених пунктів під бойовими діями, надають безкоштовне житло терміном до одного року, виводять на психологів, ну, вирішують усе на світі», — каже Ірина Діденко. За певний час вона та її колеги вже налагодили досить непогані зв'язки з таким недержавним сектором.

Важливим є й уникнення повторної травматизації постраждалих осіб під час розслідування: менше нагадувань про пережиті тортури, більше — позитивної комунікації. Хто з постраждалою людиною знайшов контакт, той прокурор з нею і працює, пояснює представниця Офісу Генпрокурора. І додає:

«Раніше ми визнавали особу потерпілою у кримінальному провадженні, тепер такого нема. Людині просто дається пам'ятка про права потерпілого, це автоматично означає, що вона потерпіла. Щоб вона краще це зрозуміла, ми навіть розробили такі листи, де інформуємо, що в кримінальному провадженні номер такий-то від такого числа

особа є постраждалою, щоправда, не пишемо, від чого, щоб повторно не згадувати історію. З назви моєї посади вже зрозуміло, які категорії злочинів ми розслідуємо. Наприкінці повідомляємо про контактного прокурора конкретно в цій справі. Звертайтеся з будь-яких питань».

Такі зміни зумовили й наступний крок — він був цілком логічним для нової політики відомства, зорієнтованої на потреби постраждалих.

Згодом виникла ідея створення окремого підрозділу в Офісі Генпрокурора, який займатиметься підтримкою постраждалих. Нещодавно розпочав роботу Координаційний центр допомоги потерпілим та свідкам воєнних злочинів, першою категорією серед них будуть якраз ті, хто зазнав СНПК. Центр очолює Вероніка Плотнікова.

Важливою є і реабілітація постраждалих. Складний стан багатьох таких людей є зрозумілим: отримані психологічні травми настільки глибокі, що можуть залишитися з ними назавжди. Але людину можна навчити жити повноцінно навіть з цією травмою. Головне — вчасно про це подбати.

«Наше завдання — виявити людину, яка постраждала, і скоординувати навколо неї цілу мережу державних і недержавних структур, — каже Юрій Белоусов. — Якщо хочете, тут гуманістичні і водночас — прагматичні підходи. Якщо постраждалих людей не підтримати, ми їх втратимо. Багато з них просто випадають із життя: їх не цікавить робота, родина, розвиток — нічого. Нерідко все завершується зростанням злочинності, вживанням наркотичних речовин, збільшенням суїцидальних настроїв. Прокуратура серед перших актуалізує цю проблему. Але добре, що її усвідомлюють і соціальні служби, і системи освіти, охорони здоров'я».

Досвіду розслідування злочинів СНПК Україні доводиться набувати практично щодня. Певні практики з розслідування воєнних злочинів Україна мала ще з 2014 року, коли росія захопила АР Крим і частини Донецької та Луганської областей. Юрій Белоусов назвав воєнні злочини «новою для нас сферою злочинності». Вже тоді ці питання розглядалися в органах кримінальної юстиції, але *«був дуже вузький фокус, дуже мало фахівців, які цією темою займалися. А тут ми отримали цілу навалу таких злочинів»*, — розтлумачив він ситуацію. Масштаби вражали — навряд чи нашій країні вдалося б самотужки швидко налагодити ефективну систему роботи з цими питаннями. Тому Юрій Белоусов не приховує: *«Наші міжнародні партнери, які розслідували міжнародні злочини в африканських країнах, в колишній Югославії та інших, дуже нам допомогли. Дуже. У нас створена група радників із США, Великої Британії, з Євросоюзу для розслідування найтяжчих злочинів, які працюють із нами вже другий рік. Вони дуже допомогли нам своїми стандартами. І підтримали нас технічно, безумовно»*.

Не менш дієвою є співпраця з громадськими організаціями. Начальник Департаменту згадує: *«Неурядові організації також є дуже важливим суб'єктом. Бо ми насправді маємо спільну глобальну мету — встановити справедливість і задокументувати все, що тут відбувається. І вони часто є джерелом інформації, важливої для нас. Вони нерідко бувають першими на місці, першими знають, хто постраждав, можуть знайти людину, яку ми могли не встановити. Така синергія, співпраця лише допомагає нашій роботі»*.

Ірина Діденко переконана, що співпраця Офісу Генерального прокурора з міжнародними експертами — це також хороший спосіб продемонструвати роботу

сучасної системи української кримінальної юстиції: *«Водночас така співпраця демонструє нашу прозору підзвітність — є нормальне кримінальне провадження, нам нема за що боятися, ми маємо докази, а не щось собі придумуємо, як у російській федерації. Росіяни ж нікого до себе не пускають, не показують своїх кримінальних проваджень, як у “кращі часи” Радянського Союзу. Жінка, яка утримувалася в російській федерації, привезла з собою їхнє “обвинительное заключение”. То ви б почитали, що там написано! Звинувачували за те, що вона доводила постом у Фейсбуці, що Україна — це незалежна держава. І за це вона сиділа багато років».*

Представниця Офісу Генерального прокурора наводить ще одну особливість розслідувань злочинів СНПК, скоєних російськими військовими в Україні. Нерідко постраждалі особи та свідки таких злочинів перебувають за межами нашої країни, отримати їхні офіційні свідчення непросто.

І тут теж допомагає міжнародна співпраця. Ірина Діденко посиалася на широку інформаційну кампанію в сусідніх дружніх країнах: були заклики, щоб люди зверталися, повідомляли про свої історії. *«І є кілька постраждалих, які за кордоном зараз перебувають, це, звичайно, трохи ускладнює розслідування, тому що у нас, на жаль, немає механізму, щоб допитати людину дистанційно. Поки що це відбувається в рамках міжнародного правового доручення, а це дуже багато часу забирає, це страшенна бюрократія. Але ми працюватимемо над змінами законодавства, щоб людина мала доступ до національного правосуддя, де б вона не перебувала»,* — пояснила вона.

Офісом Генерального прокурора розроблена і впроваджується Стратегія розслідування випадків СНПК,

в якій визначається шлях розвитку та окреслюється система взаємодії.

Втілення цієї Стратегії передбачатиме й інші кроки — від напрацювання необхідних законодавчих змін до психологічної допомоги самим прокурорам. І це вагомі завдання на майбутнє.

«Ми постаємо перед необхідністю трансформуватися, — оцінює ситуацію Юрій Белоусов. — Я завжди наводжу порівняння із ЗСУ: на початках відкритого вторгнення у нашого війська не було б можливості стримати цю навалу, якби воно не змінило своїх підходів до ведення бойових дій. Зараз те саме в системі кримінальної юстиції відбувається. Якщо ми не змінимося, не змінимо наших підходів, то вона просто ляже під валом великого обсягу злочинів. І саме напрямок розслідування міжнародних, воєнних злочинів одним із перших випробовує нові підходи. Не тому, що нам більше нема чим займатися. Просто розуміємо, що якщо ми від паперів не перейдемо в «цифру», то не зможемо опрацювати мільйони матеріалів у наших провадженнях. Ми не зможемо ідентифікувати цих злочинців. Але впровадження зараз нових підходів дозволить системі кримінальної юстиції по завершенні війни вийти на інший рівень, адже вони почнуть поширюватися на інші види злочинів.

Тому навіть у цій складній ситуації треба бачити можливість для України. Одна із них — змінитися та перейти на інший рівень розвитку».

Ще одна новація в роботі щодо розслідування злочинів СНПК в Україні — такі справи можуть розглядатися в Міжнародному кримінальному суді та інших міжнародних структурах. Цікавимосся у наших співрозмовників, із чим це пов'язано.

Вони пояснюють, що на початках широкомасштабної агресії росії склалася дещо помилкова суспільна думка

про роль міжнародних судових інстанцій у розслідуванні воєнних злочинів рф. Напевне, була розгубленість, був шок від того, що відбувалося, траплялася й зневіра у власних силах. Багатьом здавалося, що «міжнародні арбітри» швидше зуміють відновити справедливість стосовно всіх постраждалих, зокрема і від СНПК, вчиненого військовими рф, подбати про репарації та подальшу безпеку.

«Насправді 99,9% всіх злочинців будуть засуджені нашими судами», — зазначив Юрій Белоусов.

Зрештою цей процес уже відбувається, національні судові інстанції працюють над справами СНПК та виносять вироки. Під час пресконференції з питань реагування на сексуальне насильство, пов'язане з війною, яка відбулася в Києві 19 червня 2024 року, заступниця Генерального прокурора України Вікторія Літвінова навести такі факти: *«Нам вдалось ідентифікувати й повідомити про підозру 49 окупантам, до суду вже направлено акти щодо 29 осіб — п'ять злочинців уже отримали вирок, двоє в українських судах»*²⁶.

Але Міжнародний кримінальний суд нам потрібен, *«його призначення — робити те, чого не може робити країна. МКС не буде розглядати один випадок сексуального насильства, не буде засуджувати якогось солдата. Він буде засуджувати вище військове та політичне керівництво за ту політику, за ті конкретні масштабні злочини, які вчиняє росія. І тому докази масштабного скоєння СНПК можуть підтверджувати частину цієї політики», — підкреслює Юрій Белоусов.* Не варто забувати, що Міжнародний кримінальний суд — це арбітр, який визнаний в усьому

²⁶ Подорожчій Live, 20 червня 2024 р., <https://podrobnosti.ua/2483100-seksualne-nasilstvo-v-umovah-vjni-jaku-dopomogu-mozhut-otrimati-zhertvi.html>

світі, працює за найвищими стандартами верховенства права і справедливості. *«Якщо він встановить порушення, то вже ніхто в світі не ставитиме їх під сумнів. Можливо, окрім росіян»*, — додає начальник Департаменту Офісу Генпрокурора.

Водночас він привертає увагу до ще одного аспекту міжнародної співпраці: *«Україна апробує зараз модель, якої насправді теж ніхто в світі не апробував. Ми прагнемо максимально залучити інші країни, щоб вони у своїх національних судах розслідували справи воєнних злочинів росіян в Україні. Уже понад 24 країни почали власні розслідування. Зокрема Велика Британія, США, скандинавські країни, балтійські країни, Польща, Словаччина, Румунія, Іспанія, Італія, Німеччина, Франція та інші. Вони кажуть, що готові таким чином допомагати нам, а ми відповідаємо, що так само можемо допомогти їм. Якщо ви будете готові йти в свої національні суди, ми вам віддамо всі докази, які у нас є. Це збільшить довіру до того, що тут відбувається. Весь світ довірятиме»*.

Всі міжнародні судові інстанції, які виноситимуть рішення стосовно воєнних злочинів РФ в Україні, — це додатковий тиск світової громадськості на країну-агресора, який допоможе її покарати та встановити справедливість.

Це також одне з головних завдань української системи правосуддя.

Розподіл зафіксованих випадків СНПК за областями станом на початок листопада 2024 року виглядає так: Херсонська — 103, Донецька — 77, Київська — 59, Харківська — 37, Запорізька — 22, Миколаївська — 10, Чернігівська — 8, Луганська — 6, Сумська — 3, АР Крим — 1.

За виявленими фактами сексуального насильства на окупованих територіях селищ Київської, Чернігівської, Херсонської та Миколаївської областей повідомлено

про підозру 59 військовослужбовцям рф (з них один — за злочин минулих років).

Скеровано до суду 27 обвинувальних актів щодо 36 осіб, п'ятьох осіб засуджено до 12 років і двох — до 10 років і 11 років²⁷.

ПЕРЕХОДИМО НА ЦИФРУ: ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМА «АВРОРА» ТА ПЛАТФОРМА ДОПОМОГИ ВРЯТОВАНИМ

Жінки та чоловіки, які зазнали сексуального насильства, спричиненого війною, потребують особливої уваги та високого рівня професійної підтримки з боку фахівців. Це визнають практично всі спеціалісти, які працюють з тими з них, хто звернувся по допомогу. Зазвичай такі постраждалі не поспішають озвучувати свої історії, розповідати ті чи інші подробиці. Багато з них хвилюються через те, чи зможуть співрозмовники все правильно трактувати, чи не буде осуду в їхніх очах.

Чимало постраждалих від СНПК не готові до спілкування віч-на-віч навіть із тими, хто прагне надати їм професійну підтримку, хто знається на тому, як уникнути при цьому зайвих переживань і болісних емоцій.

Є й інші проблеми, які можуть завадити постраждалим вчасно звернутися по допомогу. Декому для цього необхідно здійснити цілу подорож: наприклад, виїхати з села, де вони мешкають, і дістатися обласного центру, в якому працюють ЦДВ. До того ж нерідко ще потрібно пояснити мету поїздки близьким людям або сусідам, хоча доти свою історію постраждалі тримали в секреті. А є такі, хто

²⁷ Офіс Генерального прокурора, <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/seksualne-nasilstvo-pov-yazane-z-konfliktom>

вже отримували допомогу в одному місті, але переїхали до іншого, тож тепер не певні, чи мають налагоджувати контакти з іншими надавачами сервісів, розповідати їм свої історії, зазнавати повторної травматизації. Така купа ускладнень може знеохотити людину стосовно тих рішучих дій, на які вона була готова наважитися.

Платформа «Аврора» стала серйозним інструментом реагування на складні виклики гібридної війни росії проти України.

У давньоримській міфології Аврора — богиня ранкової зорі, яка приносить людям денне світло. Ніч змінюється на яскравий день, і це дуже символічно, додає оптимізму.

Павло Замостьян коментує: *«31 травня 2022 року за сприяння Офісу Віцепрем'єр-міністерки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, Урядової уповноваженої з питань гендерної політики та за підтримки Уряду Великої Британії ми відкрили онлайн-платформу "Аврора". Спочатку робили це на наших наявних ресурсах, це був тимчасовий варіант. Але потому наш давній партнер із бізнесу, провідна українська компанія SoftServe, яка працює у Львові та є однією з найбільших IT-компаній у світі, допомогла нам створити її технічну частину, тепер платформа працює повноцінно».*

«Аврора» має на меті забезпечити доступ постраждалих від насильства до якісної дистанційної психотерапевтичної допомоги у будь-якому куточку України, включно з тимчасово окупованими територіями та за кордоном. На платформі постраждалі можуть отримувати комплексну підтримку психотерапевтів для подолання травматичного досвіду, відновлення емоційної рівноваги і внутрішнього ресурсу для відбудови життя. Крім того, вони можуть звернутись за

консультацією до медичних фахівців для вирішення нагальних питань збереження здоров'я, зокрема репродуктивного, а також отримати професійну допомогу юристів²⁸.

Платформа «Аврора» робить акцент на психотерапевтичній підтримці, по яку можуть звернутися постраждалі від насильства, зокрема від сексуального насильства, спричиненого війною. І це не випадково. Більшість постраждалих уже переживає серйозні психологічні травми, а дехто може зіткнутися з певними розладами згодом, коли здаватиметься, що все минулося, забулося та загоїлося. Впоратися з такими проблемами без допомоги спеціалістів відповідного напрямку вкрай важко. І час у даному випадку не лікує, а навпаки — задавнює та ускладнює проблеми, переводить їх у розряд важковирішуваних. Особливо через те, що постраждала особа може й не розуміти причин багатьох негараздів, не пов'язувати їх з наслідками СНПК, тому й не знатиме, як позбутися важкого негативу.

З досвіду Асоціації жінок-юристок України «ЮрФем», постраждалі через стан здоров'я не можуть продовжувати навчання чи роботу. Або людина не може працевлаштовуватися. В житті такої особи це стає серйозною перешкодою.

Через травму після СНПК можуть виникати й інші проблеми. Та нерідко лише фахівець може визначити їхню першопричину та підвести до необхідної реабілітації. Але біда в тому, що багато постраждалих не розуміють, яку допомогу можуть надати психотерапевти та в чому її важливість. Дехто навіть припускає, що до

²⁸ UNFPA, Психотерапевтична підтримка для постраждалих від насильства, в тому числі сексуального насильства, пов'язаного з війною, 31 травня 2022 р., <https://ukraine.unfpa.org/uk/aurora>

згаданих фахівців мають звертатися лише психічно хворі люди: мовляв, якщо я піду до такого лікаря, всі вважатимуть мене також «чокнутим». До того ж постраждалі можуть просто не уявляти, де і як шукати таких лікарів, які можуть реально допомогти.

Онлайн-платформа «Аврора» каже: звертайтеся до нас, ми зможемо разом впоратися з тими питаннями, щодо яких у постраждалих нема досвіду.

Одна з переваг «Аврори», як уже зазначалося, — її допомога надходить до постраждалої особи через інтернет-мережу чи завдяки телефонному зв'язку, тобто дистанційно. Інша — контактування з фахівцями можна розпочати доволі оперативно, лише здійснивши певні процедури. До того ж — у зручний для користувача сервісу час, наприклад, коли діти пішли до школи, рідні — на роботу, тож постраждала особа може вільно вести спілкування й не боятися, що її одкровення почує той, кому вони не призначалися.

Важливо зважити й на те, що на онлайн-платформі можна отримати до 15 безкоштовних сеансів психотерапії — це справді чимала підтримка. Тож «Аврора» — унікальний сервіс. Постраждалі особи можуть «не виходячи з дому» отримати ті послуги, які зазвичай надають у спеціалізованих закладах чи лікарнях.

Всі послуги надаються конфіденційно та анонімно з дотриманням високих професійних етичних стандартів. Користувачі платформи можуть обрати фахівця чи фахівчиню, який/яка забезпечуватиме тривалий супровід для уникнення повторної травматизації постраждалих і посилення ефективності наданої допомоги²⁹.

²⁹ UNFPA, Психотерапевтична підтримка для постраждалих від насильства, в тому числі сексуального насильства, пов'язаного з війною, 31 травня 2022 р., <https://ukraine.unfpa.org/uk/aurora>

Безпосередньо до контактування зі спеціалістами можна перейти вже на сайті платформи «Аврора» — <https://avrora-help.org.ua/home>. Тут не лише розповідається про характер і специфіку допомоги постраждалим, але й подаються відомості про психотерапевтів і психотерапевток, з якими можна працювати, тут розміщені їхні світлини та розповіді про досвід роботи тощо. Постраждалі таким чином можуть вільніше зорієнтуватися, в яке товариство вони потрапили та чого сподіватися від контактування зі спеціалістами.

Фахівці, які надають допомогу на онлайн-платформі «Аврора», практикують терапію EMDR. Це інноваційне лікування наслідків психічної травми, запроваджене однією з американських психотерапевток, воно ефективно працює та дає позитивні результати. І тут ідеться про дуже важливий момент: онлайн-платформа допомоги орієнтується на сучасні методи, які відповідають світовим стандартам. Серед інших спеціалістів на «Аврорі» працюють і дитячі психологи.

Впродовж останніх років, коли світом ширилася пандемія COVID-19, і тепер, коли Україна зазнала повномасштабної агресії з боку росії, ми справді звикли до дистанційного спілкування: робота, навчання, консультації — все на відстані. Платформа «Аврора» досить логічно вписується в такі нові формати. Тим паче, що сьогодні в Україні взагалі відбувається дуже активний перехід на «цифру» — ми більшість питань уже прагнемо вирішити в мережі, а не в реальному житті. Швидко, без зайвих зусиль, але з потрібним результатом.

Деякі постраждалі, які користувалися послугами «Аврори», розповідали про те, що їх дуже влаштовувало знеособлене спілкування, яке вони за будь-якого

бажання могли зупинити одним натисканням кнопки на комп'ютері чи дотиком до екрану гаджету.

Яким чином постраждала особа може розпочати спілкування з фахівцями психотерапевтичної платформи «Аврора»? *«Людина скеровується до фахівців після певного тесту, який має визначити, якої саме допомоги вона потребує. Потому вона отримує можливість спілкуватися з психотерапевтом сам-на-сам, не змінюючи його впродовж усього курсу реабілітації. Це дуже важливо, тому що постраждалий чи постраждала один раз розповідає свою історію, не має її повторювати іншим спеціалістам і тим самим знову травмувати себе»,* — зазначає Павло Замостьян. За його інформацією, станом на літо 2023 року на платформу «Аврора» надійшло близько 300 запитів на допомогу. *«Із них її на постійній основі отримують 192 клієнти, більшість із них жінки — 180 осіб. І десь близько 25% припадає на випадки різних форм сексуального насильства».*

На головній сторінці сайту «Аврори»³⁰ одразу натрапляєш на запитання: *«Зіткнулися з насильством, зокрема, сексуальним, що пов'язане з війною?»*. А знизу заохочення: *«Зверніться по допомогу»*. Тож розмову можна розпочати просто одразу.

«Аврора» працює і справді додає світла. «Попри те, що цей сервіс новий, він досить запитаний у суспільстві. Наразі маємо 424 кейси. Чверть із них стосуються сексуального насильства, пов'язаного з війною. Оскільки прийом відбувається онлайн, це забезпечує високий рівень анонімності. Більше того, ним можуть скористатися люди з окупованих територій, які не мають можливості отримати необхідну допомогу, — там або сервісів нема, чи люди бояться до них звертатися. І тому хоч звернень не так багато,

³⁰ <https://avrorahelp.org.ua/home>

ми розуміємо, що “Аврора” є вкрай необхідною», — Хайме Нададь.

Цифрові технології в Україні працюють і активно розвиваються. Ці інструменти освоює дедалі більша кількість населення. І це не випадково — ми адаптуємося до нових умов і можливостей. До того ж інколи скористатися онлайн-простором буває набагато безпечніше, ніж навколишніми територіями в реальному житті. А також набагато простіше та швидше.

Спираючись на цифрові технології, в Україні також створили Платформу допомоги врятованим (<https://www.help-platform.in.ua/>). Це ще один хаб або вузол зв'язку, де зосереджена вся інформація про інструменти допомоги постраждалим від злочинів військовослужбовців РФ, зокрема від сексуального насильства, пов'язаного з війною, повідомлення про можливості, якими потерпілі можуть скористатися вже на даний момент, про численні урядові та неурядові структури й міжнародні організації, котрі таку підтримку надають на постійній основі.

Створення Платформи — також вдало реалізована ініціатива української влади, підтримана міжнародними партнерами. Робота Платформи координується Офісом Віцепрем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції за сприяння Урядової уповноваженої з питань гендерної політики та за підтримки Фонду ООН у галузі народонаселення (UNFPA) в Україні.

Ольга Стефанішина пояснила нагальні причини, які зумовили появу Платформи: *«Коли постраждали з тимчасово окупованих та деокупованих регіонів опиняються у відносній безпеці, вони часто не знають, як і куди звернутися за фаховою безоплатною допомогою.*

Інформація про доступні сервіси розрізнена. Відтак ми побачили потребу створити єдиний майданчик, що спростить пошук необхідних перевірених служб допомоги. Так і з'явилася Платформа допомоги врятованим. Вона містить ключові урядові гарячі лінії, адреси Центрів допомоги врятованим, контакти сервісів психологічної, соціальної та правової підтримки. Що важливо: всі служби, розміщені на Платформі, є перевіреніми, конфіденційними та безплатними. Сайт також містить інформацію, яка допоможе громадянам розпізнати негативні стани, спричинені насильством, алгоритм дій для тих, хто став жертвою насильства, або поради для родичів та близьких постраждалих. Фахівці, які працюють з постраждалими, можуть знайти поради по роботі на базі найкращих міжнародних стандартів і протоколів».

Платформа допомоги врятованим стане в пригоді не лише самим постраждалим від СНПК, а і їхньому оточенню, бо налаштована на розширення обізнаності близьких та рідних про особливості контактування та підтримки травмованих людей, про те, як із ними розмовляти, як допомогти їхній адаптації до звичайного життя. Вона є корисною і для тих, хто займається питаннями допомоги постраждалим і хоче зробити це найбільш кваліфіковано.

Платформа містить: номери ключових урядових гарячих ліній з гуманітарних та соціальних питань, а також стосовно боротьби з насильством та порушенням прав людини; адреси всіх Центрів допомоги врятованим; контакти ключових сервісів адресної психологічної, соціальної та правової підтримки (онлайн-платформа «Аврора», мобільні бригади соціально-психологічної допомоги, Безплатна правова

допомога, «ЮрФем» — правова підтримка); відповіді на поширені запитання та поради фахівців. Вона розповідає про нові ініціативи та програми, інформаційні кампанії, які розширюють знання про проблему СНПК, її можливі наслідки та шляхи подолання.

«Поява Платформи — це ще одна цеглина у фундаменті ефективного механізму реагування на випадки насильства, — зауважує Ольга Стефанішина. — Кожен користувач або користувачка Платформи з її допомогою однозначно отримає необхідну і професійну підтримку. Нормалізувавши свій психоемоційний стан та пропрацювавши отриману травму, людина може бути готовою свідчити проти кривдників. А отже, Платформа допомоги врятованим — це також вагомий внесок у відновлення справедливості й покарання всіх винних».

ГАРЯЧІ ЛІНІЇ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ПОСТРАЖДАЛИХ

Гарячі лінії не є новаціями в Україні. «Телефони довіри» стали популярною практикою ще в минулому столітті, особливо в Європі та Америці. Тоді була епоха виключно телефонного зв'язку, під час якого абонент мережі міг отримати екстрену допомогу консультативного характеру, причому навіть у неробочий час і не засвідчуючи своїх особистих даних. З розвитком інтернету можливості такого негайного спілкування значно розширилися: «телефони довіри» почали здебільшого називати «гарячими лініями». Їхні контактні дані посилилися електронними адресами надавачів допомоги та посиланнями на соціальні мережі, в яких вони присутні.

Постраждали від різних видів насильства в Україні, зокрема від сексуального насильства, пов'язаного з агресією рф, сьогодні мають багато можливостей скористатися інформаційною підтримкою та консультаціями багатьох гарячих ліній.

Однією з найбільш затребуваних залишається Урядова гаряча лінія з протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей — за номером 1547. Вона працює цілодобово, її особливість у тому, що тут можна не лише отримати консультації та психологічну підтримку, але й зареєструвати відповідне звернення до державних органів.

Урядова гаряча лінія для дзвінків із-за кордону — +38 (044) 284-19-15 (оплата за тарифами відповідного оператора зв'язку).

Національна асоціація психологічної допомоги відкрила лінію підтримки для всіх, хто постраждав від війни, — 0-800-100-102³¹. Зазначається, що психологи лінії — не просто кваліфіковані фахівці, вони пройшли спеціальне навчання з кризових психологічних інтервенцій та травматерапії.

Міжнародна організація з міграції (МОМ) також має гарячу лінію емоційної підтримки — 0-800-211-444. Гаряча лінія є частиною заходів програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки МОМ в Україні, яка також співпрацює з ініціативою Першої Леді Олени Зеленської з Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки³².

³¹ Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, 15 серпня 2023 р., <https://minre.gov.ua/2023/08/15/praczyuyegaryacha-liniya-dlya-psyhologichnoyi-pidtrymky-postrazhdalym-vid-vijny/>

³² Міжнародна організація з міграції в Україні, <https://ukraine.iom.int/uk/haryacha-liniya-emotsiynoyi-pidtrymky>

Контактний центр системи надання безоплатної правової допомоги працює за номером телефону 0 800 213-103 та за електронною адресою nfo@legalaids.gov.ua. Тут можна дізнатися відповіді на запитання юридичного характеру, отримати іншу підтримку.

Про гарячу лінію, яка працює при Офісі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, розповів і Представник Уповноваженого Михайло Спасов: *«Створюється багато структур, наприклад, гарячі лінії (є така і при нашому Офісі, її тел.: 0 800 501 720, (044) 299 74 08), лінії психологічної підтримки».*

Громадська організація «Ла Страда-Україна» називає гарячі лінії однією зі своїх «фішок». Неурядова структура давно та успішно використовує цей інструмент спілкування й допомоги особам, які зазнали домашнього та гендерно зумовленого насильства, зокрема сексуального. Її гарячі лінії мають дуже високий авторитет і рівень довіри серед користувачів.

З 1997 року в цій організації працює Національна гаряча лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації (її зазвичай називають ще «дорослою») — 0 800 500 335 (з мобільного або стаціонарного) або 116 123 (з мобільного).

2006 року «Ла Страда» розпочала консультування дітей і з 2013 року розгорнула роботу єдиної в Україні Національної гарячої лінії для дітей та молоді — 0 800 500 225 (з мобільного або стаціонарного) або 116 111 (з мобільного).

Впродовж 2023 року на «дорослій» гарячій лінії було зафіксовано 39 753 звернення. Серед них 74,1% жінок і 25,9% чоловіків.

З назви Національної гарячої лінії для дітей та молоді стає очевидною її аудиторія — гаряча лінія спрямована

на роботу з дітьми, підлітками та студентською молоддю. В 2022 році вона отримала 178 637 звернень, що було найвищим показником за весь час її діяльності. Впродовж 2023 року «дитяча» гаряча лінія надала 130 367 консультацій. І, до речі, 33% всіх звернень припадає на хлопців.

На гарячих лініях консультацій та підтримки шукають і постраждали від СНПК. З початку повномасштабної агресії росії від таких осіб до «Ла Страда-Україна» надійшло 101 звернення: 70 — від жінок, 8 — від чоловіків, 23 — від неповнолітніх.

Активність звернень постраждалих від СНПК на гарячих лініях була помітною після деокупації частин українських територій. Тоді був перший шок у постраждалих, була розгубленість і нерозуміння того, що з ними сталося. Тож нерідко люди просто шукали можливості поставити тим чи іншим спеціалістам «незручні» запитання, на які не могли знайти відповіді самотужки.

«Найбільше звернень до нас надходило з деокупованих районів Київської області — з Бучі, Макарова, з Бородянського та Броварського районів. Також були звернення з Херсону — спочатку з окупованого, а потім уже деокупованого міста та деокупованих територій цієї області. Наших консультацій та підтримки шукають жінки, які живуть на окупованих частинах Запорізькій області, зокрема в Мелітополі та Бердянську. Також були дзвінки та листи з деокупованих районів Харківської області — найбільше з Ізюма. А ще — з Чернігівської, Луганської, Донецької областей. Наприклад, є звернення від жінок із окупованого Маріуполя. Вони постраждали від СНПК, і є великий ризик того, що така ситуація стосовно них може продовжуватися», — зазначає Альона Кривуляк.

Про пережите сексуальне насильство, пов'язане з війною, консультантам гарячих ліній розповідають і жінки, і чоловіки, і дівчата, й хлопці. Кожна із цих категорій зазвичай має свої особливості під час спілкування.

Трапляється, що про випадки СНПК на гарячу лінію повідомляють родичі чи друзі постраждалих, які намагаються вберегти від повторного травмування близьких людей. А досить часто ті, хто зазнав сексуального насильства, спричиненого війною, самі можуть говорити про себе від третьої особи, не маючи сили переступити через сором та стигму. Працівники гарячої лінії кажуть, що це цілком нормальне явище, бо кожна людина має власний поріг сприйняття тригерів. А фахові психологи та психотерапевти володіють спеціальними технологіями, які допомагають ідентифікувати постраждалих від цього виду злочину та спрямувати необхідну для них допомогу.

З психологами та психотерапевтами також можна поспілкуватися на онлайн-платформі «Аврора», про яку йшлося вище. Чим гарячі лінії відрізняються від неї?

На онлайн-платформі згадані фахівці надають допомогу, а на гарячих лініях «Ла Стради» здебільшого йдеться про екстрене консультування. У разі необхідності — перенаправлення до інших структур для поглибленої підтримки, спеціалізованої допомоги. Тим паче, що їхні запитання можуть стосуватися цілком різних сфер життєдіяльності.

«Більшість людей розпитували про медичну допомогу, а також про можливе переміщення до іншого регіону чи до іншої країни, про перспективи отримання матеріальної допомоги чи житла, — ділиться інформацією Альона Кривуляк. — З приводу переїзду звертаються і жінки,

і чоловіки, які зазнали СНПК. Населений пункт постійно нагадує про те, що з ними сталося».

Консультанти гарячих ліній прагнуть зміцнити у постраждалих таку оцінку своєї поведінки під час травматичних подій, яка підтверджує їхню невинуватість. Відповідні підходи зрештою загалом змінюють суспільну думку, роблять її більш виваженою та емпатійною відносно тих, хто зазнав сексуального насильства від російських загарбників. Ми дедалі більше орієнтуємося на європейські підходи, стандарти та моделі поведінки.

Вирішити багато питань, з якими постраждали від СНПК звертаються на гарячі лінії «Ла Страда-Україна», найчастіше можуть саме структури влади, різноманітні установи чи громадські організації, які зосереджуються на такій роботі. «Ла Страда-Україна» відповідними ресурсами не завжди володіє, але вона точно знає, куди варто звернутися, де необхідну підтримку нададуть швидко, якісно та без зайвих запитань. У цьому одна з особливостей роботи її гарячих ліній.

«Гаряча лінія не може надати медичну допомогу, але в нас є інформаційна база даних наших партнерів по різних регіонах країни, куди ми можемо перенаправити постраждалу особу для отримання медичної допомоги, для поглибленої роботи з психотерапевтом або по гуманітарну чи фінансову підтримку», — уточнює Альона Кривуляк. І розповідає: «Так, звичайно, ми співпрацюємо і з державними структурами, і з міжнародними організаціями, і з громадським сектором в Україні. А також і з громадськими та міжнародними організаціями за кордоном. Наприклад, якщо українська жінка, яка постраждала від СНПК на території іншої країни, вийшла на зв'язок із нами, бо не знає, куди звернутися за кордоном, ми перенаправляємо її до наших тамтешніх партнерів, які можуть їй допомогти».

Такий підхід ще раз нагадує про те, що сьогодні в Україні працює цілісна та комплексна система допомоги постраждалим від СНПК, вона розвивається у взаємодії з усіма суб'єктами такої підтримки, вдосконалюється, шукає нові ефективні рішення.

Кожна складова цієї системи виконує свої функції. Тому важливо знати, до кого і з чим звертатися, якщо виникла нагальна потреба.

Наприклад, представники українського уряду безпосередньо допомагають роботі гарячих ліній ГО «Ла Страда-Україна» і беруть участь в консультуванні, зокрема під час глобальної акції «16 днів проти насильства», яка щорічно проходить з 25 листопада по 10 грудня. Для обох сторін таке спілкування — це нова інформація з «перших рук», важливі емоції, корисні поради. *«Так само Урядова уповноважена чи працівники, працівниці її Апарату проводять навчання для наших консультантів та консультанток, зокрема стосовно того, як держава працює з постраждалими від СНПК і на яку державну допомогу ці люди можуть розраховувати. Те, що представники та представниці владних структур діляться фаховою інформацією, експертними думками, дуже важливо, щоб консультанти та консультантки були “підкованими” не лише щодо того, як працює громадський сектор, але і про роботу держави в цій царині»,* — узагальнює співпрацю з представниками влади Альона Кривуляк.

Які практичні поради постраждалим від СНПК дають консультанти та консультантки гарячих ліній «Ла Стради»?

Насамперед постраждалим, які потребують екстреної допомоги, пропонують знайти найбезпечніше для себе місце. Часом виникає потреба убезпечитися від

повторення подібних злочинів, а то й узагалі врятувати власне життя.

Відтак нагадують, що потрібно звернутися по медичну допомогу за номером 103. Заклади охорони здоров'я мають зафіксувати тілесні пошкодження та стан здоров'я потерпілих. Консультанти також радять постраждалим повідомити про злочин чинним органам влади. Йдеться про Національну поліцію України (тел. 102), прокуратуру (дані можна знайти за посиланням: <https://gr.gov.ua/ua/posts/sajti-oblasnih-prokuratur>) та військову адміністрацію за місцем вчинення злочину або за місцем перебування.

Наступний невідкладний крок — максимально задокументувати злочин, за можливості провести його фото- та відеофіксацію. Якщо є свідки даного злочину, зафіксувати їхні свідчення.

У разі потреби постраждалим варто звернутися по психологічну та юридичну підтримку. Зокрема до Контактного центру системи надання безоплатної правової допомоги (тел. 0 800 213 103 або www.legalaid.gov.ua) та до Урядового контактного центру (тел. 1547 або www.1547.ukr.gov.ua). Такі ж послуги надають і гарячі лінії «Ла Стради».

Якщо постраждали від СНПК перебувають на тимчасово окупованих територіях, вони можуть звернутися до уповноважених органів української влади. Зокрема повідомити про злочин Офіс Генерального прокурора: на телефонну лінію щодо злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту, — (096) 755-02-40 (Viber, WhatsApp, Telegram, Signal) та на електронну пошту: conflict2022.ua@gmail.com (при направленні інформації за допомогою електронної пошти необхідно зазначати свої ПІБ та засоби зв'язку).

Такі загальні поради залишаються актуальними і на даний момент. Про решту детальніше розповість консультант гарячої лінії. Головне для постраждалої особи — відчувати, що вона не сама зі своїми проблемами, страхами та відчаєм. Є ті, хто підкаже, як треба діяти. Тому просто телефонуйте та пишіть на електронну пошту гарячих ліній чи звертайтеся через соціальні мережі.

І ще одне важливе питання: конфіденційність інформації, яку постраждалі особи повідомляють консультанту гарячої лінії. Чого гріха таїти, багато людей непокояться саме через таку проблему: чи не станеться лиха, коли вони відкрили душу фахівцеві, якому довіряли, а він у той чи інший спосіб оприлюднив отриману інформацію чи скористався нею в певних цілях — відмінних від інтересів постраждалої особи?

Альона Кривуляк чітко та однозначно відповіла: ні, це просто неможливо! Такі випадки в діяльності гарячих ліній громадської організації цілковито виключені! *«Обидві наші гарячі лінії працюють за принципом анонімності та конфіденційності. Ми не бачимо номеру телефону, з якого до нас телефонують, ми не знаємо жодної персональної інформації про людину та не вимагаємо її. Звичайно, людина може сама представлятися і надавати якісь особисті відомості, але ми ніде не використовуємо їх. Хіба що людина просить якогось реагування або звернення до певної структури, тоді нам потрібен офіційний запит, щоб наша організація могла до цього підключатися.*

У соціальних мережах ми можемо бачити нікнейм, але ніде його не використовуємо. Якщо хтось непокоїться з цього приводу, він може створити абсолютно нову сторінку — просто для отримання наших консультацій, не “засвічуючи” при цьому власну сторінку в соціальних мережах».

На гарячій лінії «Ла Страда-Україна» працюють висококласні відповідальні та досвідчені фахівці. Робота тут непроста — навіть можна сказати, до певної міри небезпечна. Приміром, консультантам не дозволяють оприлюднювати адреси гарячих ліній та власні дані, бо, на жаль, спілкування із зраненими та нерідко через це неврівноваженими особами може мати зовсім непередбачувані наслідки, пов'язані з переслідуваннями, погрозами тощо.

Але це — технічні деталі, про них на гарячих лініях «Ла Стради» не говорять: кожна робота має свої ризики, головне — щоб ефективність їх перевищувала. Що, зрештою, тут і відбувається.

Також існують і ризики професійного «вигорання». А як може бути інакше, коли чужий біль полонить думки та відчуття, впливає на настрій і самопочуття? Тому не випадково «Ла Страда-Україна» дбає про підтримку працівників гарячих ліній, щоб вони діяли на позитиві й підвищували свої фахові можливості. Зрештою, це теж дасть хороший результат під час роботи з постраждалими.

«Наші консультанти та консультантки постійно підвищують кваліфікацію, проходять навчально-методичні тренінги з правових питань, зокрема їхнього міжнародного аспекту, а також із психологічного напрямку. Це дуже допомагає під час їхньої роботи», — наголосила Альона Кривуляк.

Експертки ГО «Ла Страда-Україна» є розробницями онлайн-курсів щодо СНПК на платформі Prometheus. Їх в обов'язковому порядку проходять усі консультанти та консультантки цієї громадської організації. Також вона підтримує тісні контакти з міжнародними партнерами, тому міжнародні експерти й експертки проводять для її фахівців і фахівчинь тренінги та вебіари щодо

підтримки постраждалих від СНПК. Зокрема це експерти та експертки тих держав, які мали досвід війни та воєнних злочинів у своїх країнах.

«Наші експертки також проводять навчання стосовно СНПК для інших громадських організацій, для представників та представниць державних структур. І якщо раптом у когось із консультантів чи консультанток гарячих ліній виникає якесь проблемне запитання, пов'язане з тематикою СНПК, то завжди можна звернутися до наших експертток за додатковою консультацією», — зауважує Альона Кривуляк.

Вона додає: через соціальні мережі з гарячими лініями нерідко контактують наші громадяни, які перебувають поблизу зони бойових дій, звісно, якщо там працює інтернет. А також і ті, які нині перебувають за кордоном. Нерідко вони не знають іноземної мови на достатньому рівні, тому важкі емоційні, соціальні теми їм легше обговорити рідною мовою з українськими консультантами й консультантками та отримати безкоштовні консультації: *«Звичайно, за кордоном є організації, які надають консультації нашим співгромадянам та співгромадянкам. Але там наші люди можуть зіткнутися з ситуацією, що не вся психологічна та правова допомога є безкоштовною».*

Гарячі лінії допомоги постраждалим від злочинів російських окупантів, зокрема від сексуального насильства, зумовленого війною, стають в Україні дедалі більш затребуваними.

Вони працюють за основними принципами: професійно, конфіденційно та безкоштовно. Багато з них надають сервіси цілодобово та впродовж тижня. Постраждала особа може звернутися навіть вночі — зателефонувати чи надіслати онлайн-запит.

Якщо виникла потреба — скористайтеся їхніми послугами!

ПРОЄКТ «ВИСТОЇМО РАЗОМ»

Про громадський сектор України зазвичай говорять, що для нього немає неможливих рішень і зачинених дверей. Тож не випадково, що його представники та представниці активно включилися в роботу з подолання наслідків сексуального насильства, скоєного російськими окупантами в Україні.

Восени 2022 року в Україні розпочав роботу проєкт «Вистоїмо разом. Вдосконалення системи підтримки постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з війною (СНПК)».

Його реалізація — партнерська співпраця трьох громадських організацій: Українського Жіночого Фонду, ГО «Ла Страда-Україна» та Асоціації жінок-юристок України «ЮрФем». За словами директорки зі стратегічного розвитку Міжнародного благодійного фонду «Український Жіночий Фонд» (УЖФ) Наталії Карбовської, назву проєкту «Вистоїмо разом» обрали не випадково, це — його філософія. Бо сексуальне насильство, пов'язане з війною, називають зброєю, яку російські агресори використовують проти українських жінок, чоловіків і дітей. Підтримка постраждалих від СНПК — вагомий компонент боротьби із загарбниками з рф для подолання цієї зброї. І діяти можливо лише разом: і громадським організаціям, і державним структурам, і засобам масової інформації, і самим постраждалим, і їхнім близьким.

На ідею проєкту відгукнулися міжнародні партнери: її підтримали в Європейському Союзі. Не просто

знайшли фінансування, а й передбачили гнучкі умови його реалізації. До проєкту можна було вносити корективи, навіть подовжити його в разі необхідності та додаткових запитів від тих, на кого проєкт орієнтований, змінювати підходи та адаптовувати їх до нинішніх українських реалій. Таким чином було враховано особливості моменту: в Україні триває широкомасштабна війна, її перебіг та наслідки для населення є непередбачуваними, тож інколи навіть «залізні правила» потрібно пом'якшувати.

«Головне завдання проєкту — створити систему співпраці громадянського суспільства, органів влади різного рівня й міжнародних організацій та запропонувати системні рішення, щоб ефективно реагувати на СНПК. У цій роботі від початку отримали суттєву підтримку від українського уряду, а саме від Віцепрем'єр-міністерки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції та Урядової уповноваженої з питань гендерної політики і це дуже допомогло нам в реалізації проєкту», — розповіла Наталія Карбовська.

Кожна з громадських організацій-партнерів у втіленні проєкту мала свій напрямок роботи, свою спеціалізацію і, найголовніше — свій багаторічний досвід.

Наприклад, «Ла Страда-Україна» використовує напрацьовані методології для навчання представників влади різних рівнів, які працюють з випадками сексуального насильства, пов'язаного з війною. За результатами навчальних візитів до країн колишньої Югославії (Хорватії, Боснії та Герцеговини) та вивченого міжнародного досвіду створення системи надання допомоги постраждалим від СНПК група експертів цієї громадської організації розробила навчальний курс з питань СНПК для суддів. За цією програмою було підготовлено 45 суддів-тренерок/тренерів. А саму навчальну

програму зараховано до переліку стандартних програм підготовки суддів апеляційних судів та судів першої інстанції на 2024 рік. Курс для суддів включено до навчального плану Національної школи суддів.

Окрім того, з урахуванням опанованого міжнародного досвіду експертки «Ла Стради» також підготували навчальні курси для мультисекторальних фахівців — соціальних працівників, поліцейських, медиків, психологів, тобто тих, хто першими працює з постраждалими від СНПК в регіонах і в місцевих громадах. Загалом програмою було охоплено 1 844 фахівці з сектору оборони та безпеки, соціальної сфери, неурядових організацій та медіа. Це справді важливо, адже більшість із них вкрай потребувала такого підвищення кваліфікації та отримала спеціальні знання, які ґрунтувалися на досвіді фахівців-практиків і враховували сучасні європейські напрацювання в цій темі.

До речі, онлайн-версії розроблених курсів розміщені на освітніх онлайн-платформах. Це дає можливість отримати доступ до них широкому колу зацікавлених спеціалістів, які працюють з проблемою СНПК та мінімізацією її наслідків, незалежно від географії.

Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем» теж зажила авторитету у фаховому середовищі та має надійних партнерів як серед державних структур, так і серед організацій громадянського суспільства й бізнесу. «ЮрФем» згуртувала високопрофесійних і досвідчених юристок, які беруть участь у розробках державних політик і законодавчої бази стосовно СНПК, готують фахові тренінги, проводять інформаційні кампанії серед адвокаток, щоб ті краще знали на особливостях роботи з випадками СНПК і могли успішно захищати постраждалих від цього виду злочину. Особливу увагу членкині

Асоціації зосередили на вивченні питання репарацій та компенсацій для постраждалих від СНПК. На цю тему за їхнього сприяння проведено низку тренінгів для 134 юристів і юристок, волонтерів і волонтерок, Національної соціальної сервісної служби України, громадських організацій.

Для юристів розроблено й дистанційний онлайн-курс «Репарації постраждалим від СНПК: підходи, орієнтовані на потерпілих».

Така робота в проєкті проводилася в межах його навчального компоненту. Він спрямований на підвищення спроможності ключових стейкхолдерів (суддів, прокурорів і поліції), залучених до надання цільової допомоги постраждалим. Втілюючи такі завдання, Український Жіночий Фонд активно використовує тренінгові розробки своїх колежанок у проєкті для роботи з регіонами. Адже пілотний проєкт за своєю географією охоплює 14 областей України: Луганську, Запорізьку, Рівненську, Кіровоградську, Донецьку, Дніпропетровську, Сумську, Чернігівську, Херсонську, Одеську, Харківську, Хмельницьку, Львівську та м. Київ. Для кожного регіону враховувалася своя локалізація можливостей проєкту, адаптована до місцевих потреб і специфіки.

Локалізація включала і підготовку фахівців і фахівчинь, які працюють на місцях. Для них розроблені методичні рекомендації щодо поводження із постраждалими від сексуального насильства внаслідок військової агресії РФ в Україні, зокрема під час проведення стабілізаційних заходів та слідчих дій, а також стосовно взаємодії між відповідальними структурами та ефективного перенаправлення постраждалих від СНПК на місцевому рівні. Тренінгові та навчальні програми дуже

потрібні для розбудови громадських організацій у регіонах. Багато з них володіють хорошим кадровим потенціалом, знають місцеві особливості та потреби, знайомі з людьми, знають, хто постраждав від СНПК і як посприяти реабілітації таких людей. Але нерідко такі неурядові структури потребують також організаційної та фінансової підтримки, щоб набрати належних обертів у своїй діяльності. На виконання цього завдання спрямований ще один компонент проєкту «Вистоїмо разом» — грантовий. Виділені ним гранти допомагають таким невеликим громадським організаціям стати сильнішими, а отже — більш дієвими.

Тому в межах проєкту місцевим феміністичним організаціям з 14 областей України — членам регіональних Коаліцій 1325 було надано 23 гранти на підтримку їхніх ініціатив, спрямованих на запобігання, реагування та протидію СНПК й надання допомоги постраждалим. Загальний обсяг такого фінансування — 12 053 170 грн (бюджет 1 гранту варіюється від 40 000 до 1 400 000 грн).

Проєкт «Вистоїмо разом» передбачив іще один важомий компонент, який допомагає фахівцям оволодіти міжнародним досвідом з подолання наслідків сексуального насильства, зумовленого війною. Україна від початку обрала правовий шлях у своїх подальших діях, які стосуватимуться притягнення до відповідальності винних у воєнних злочинах, а також у питаннях репарацій та компенсацій, котрі мають отримати постраждалі від них. Тому вже в перші місяці широкомасштабної агресії росії в Україні наші законодавці, правознавці, інші спеціалісти взялися за розробку нового для нас законодавства у цій сфері, а також за вдосконалення юридичного захисту та підтримки тих, хто потерпів від СНПК.

Відповідні законодавчі норми раніше готувалися в інших країнах, а тамтешні спеціалісти-практики могли детально розповісти, як ними краще скористатися, а яких «нюансів» слід уникати.

Тому за сприяння проєкту були організовані навчальні поїздки до низки зарубіжних країн, зокрема до Швейцарії, Хорватії, Боснії та Герцеговини, Нідерландів. Члени делегацій — експерти національного рівня та з 14 українських областей опановували міжнародний досвід створення системи надання допомоги постраждалим від СНПК, організації системи надання репарацій, підготовки фахівців в цій сфері, комунікацій з постраждалими, висвітлення цієї тематики в ЗМІ, інше.

Саме за результатами цих поїздок, вивченого міжнародного досвіду інших країн і було розроблено законопроект з виплати невідкладних проміжних репарацій, і навчальні програми для суддів і окремо — для мультисекторальних фахівців, залучених до системи надання допомоги постраждалим від СНПК на національному рівні та в 14 пілотних областях і громадах.

Інформаційний компонент проєкту «Вистоїмо разом» — своєрідний діалог із суспільством, спрямований не лише на його ознайомлення з проблемою СНПК та викликами, з якими стикаються постраждалі від цього виду злочину. Головна мета — напрацювати правильне розуміння та сучасні підходи до подолання проблеми сексуального насильства, пов'язаного з війною, а також формування тотального несприйняття суспільством такого виду злочину, посилення його емпатії до тих, хто постраждав від нього. Інформаційний компонент насамперед передбачав підготовку низки інтерв'ю з фахівцями, які зосереджені на вирішенні питань СНПК в Україні. Ці матеріали охоче передруковували національні та місцеві

медіа в різних регіонах країни, вони мали позитивні відгуки. А відтак інтерв'ю лягли в основу написання книжки «Україна не мовчить», допомогли в підготовці й цієї книги — «СНПК: воєнний злочин без терміну давності».

Навіть після завершення проєкту інформаційна робота за тематикою СНПК не зупиняється. УЖФ спільно з партнерами на національному рівні та мережею регіональних Коаліцій 1325 в 14 пілотних областях проєкту продовжує реалізацію просвітницької та адвокаційної кампанії для надавачів послуг постраждалим від СНПК, широкого загалу населення та власне постраждалим від СНПК з актуальних питань, які стосуються сексуального насильства під час війни.

Робота проєкту «Вистоїмо разом» багатопланова. Вона має вплив на різні сфери суспільного життя, дає перспективи їхньому розвитку. Але так само вона позначається і на питаннях міжнародної співпраці України. За словами Наталії Карбовської, сьогоднішня система глобальної безпеки застаріла та потребує оновлення. Україна має низку пропозицій у цьому плані, які виходять і від державних структур, і від громадського сектору. Протидія СНПК може стати справжнім поштовхом до таких перетворень: те, що ми робимо разом, неодмінно матиме успіх.

ФОНД МУКВЕГЕ ТА ГЛОБАЛЬНИЙ ФОНД ТИХ, ХТО ПЕРЕЖИВ НАСИЛЬСТВО

Фонд лауреата Нобелівської премії доктора Деніса Муквеге та Глобальний фонд тих, то пережив насильство, значною мірою впливають на характер і напрямки допомоги постраждалим від СНПК у різних країнах світу.

Насамперед через те, що зосереджуються саме на такій роботі, добре знаються на її особливостях, напружували власний досвід і систему надання підтримки людям, які пройшли через тортури та приниження і нерідко залишаються стигматизованими та зневаженими в рідинах, у громадах і в суспільстві в цілому. Успішність діяльності цих фондів пов'язана також і з тим, що вони мають добре налагоджені зв'язки з державними та неурядовими структурами, які працюють у цій царині, а також залучають до своєї роботи безпосередньо самих постраждалих.

Спілкування з Фондом доктора Деніса Муквеге значною мірою спонукало Ірину Довгань до активної роботи, щоб протистояти такому виду воєнного злочину з боку росії та покарати винних у ньому.

Під час бесіди з українськими чоловіками-постраждалими один із них — Андрій — пояснив: *«Про цей Фонд дізнався від товариша, з яким перебував у полоні. Мене запросили на зустріч і запропонували не просто допомогу, а можливість зайнятися конкретною справою: самому долучитися до адвокації потреб постраждалих. Я погодився».*

Олексій Сівак зауважив таку особливість взаємодії з Фондом доктора Деніса Муквеге: *«Насправді це співпраця та взаємодопомога. Ми ділимося з Фондом власним баченням того, як краще організувати допомогу колишнім цивільним полоненим, як можна з ними вийти на контакт. Багато громадських та міжнародних організацій просто надають постраждалим ту допомогу, яку мають. Але підтримувати слід з урахуванням потреб, тоді буде користь. Фонд доктора Деніса Муквеге поділяє такі наші побажання. Тож ми вже зараз розуміємо один одного».*

За словами Федора Дунебабіна, такий підхід і є «постраждалоцентристським»: *«Інтереси та права постраждалих — у центрі процесу. Це важливо не лише для*

нас, але й для самих постраждалих. Правильна комунікація з тими, хто пережив травму та готовий працювати, допомагає їм відновити контроль над своїм життям, а також почуватися не покинутими.

Розробляючи інструменти допомоги, ми не можемо пропонувати все замість постраждалих. Вони краще знають, що їм необхідно, якої допомоги вони потребують. І для того, щоб вони частіше зверталися до нас, нам також слід більше їх запрошувати, комунікувати з ними, радитися».

Фонд доктора Деніса Муквеге був заснований 2016 року для поширення моделі холістичної (цілісної) допомоги Ranzi. *«Ця модель зорієнтована на створення умов для отримання медичної, психологічної, соціальної допомоги та доступу до правосуддя на місцях для постраждалих від цього виду злочину, щоб вони могли впоратися з наслідками отриманих травм»,* — коментує Катрін Коппенс. Доктор Деніс Муквеге працює фаховим гінекологом у Конго і в клініці познайомився з жінками, які мали страшні травми внутрішніх органів, бо, як виявилось згодом, стали жертвами жорстоких сексуальних злочинів під час збройних конфліктів у цій африканській країні. Жінки неохоче розповідали про те, що з ними трапилося, тому лікар зрозумів, що йдеться не лише про фізичні ушкодження, які нехай не одразу, але все-таки загоюються, але й про глибокі психологічні страждання, подолати які буває дуже важко без допомоги фахівців.

Сьогодні з Фондом доктора Деніса Муквеге співпрацюють у багатьох країнах світу. Своє представництво він має і в Україні.

«У деяких країнах, наприклад, в Україні, Конго, Бурунді, ми впроваджуємо повну модель холістичної допомоги, —

зауважила Катрін Коппенс. — В інших, скажімо, в Іраку, зосереджуємося на тренінговій роботі. Є також 10 країн (Боснія і Герцеговина, Косово, Бангладеш, М'янма, Колумбія, Гватемала, Сирія, Малі, Південна Африка, Судан), де ми підтримуємо постраждалих через зміцнення їхньої національної мережі. Ми організовуємо зустрічі, вебінари тощо, щоб підвищувати обізнаність щодо теми СНПК. Також говоримо, як це можна зупинити, як згуртувати світову спільноту для запобігання цьому явищу».

Особливість холістичної медицини в тому, що вона орієнтується не на лікування якось окремої хвороби, через яку слабує людина, а на всебічну увагу до її фізичного, емоційного, духовного стану, соціальних та екологічних аспектів її життя. На здоров'я кожної особи впливає середовище, в якому вона мешкає, якість харчів, які вона споживає, переконання, які сповідує, а також переживання та страхи, яких зазнає. Кожен із таких факторів може сприяти розвитку конкретного недугу чи низки хвороб, позбутися яких можна завдяки позитивному впливу на організм людини, її духовний світ та інші чинники. Холістична допомога Panzi, котру впроваджує Фонд Муквеге, передбачає комплексний підхід до підтримки потерпілих осіб. *«Для зцілення постраждалим потрібно отримати різні види допомоги. Це медична допомога, зокрема гінекологічна. Але досить часто сексуальне насильство йде пліч-о-пліч із фізичним. Хтось втратив зуби, у когось зламаний ніс, у когось, можливо, травмовані ноги. Тому медична допомога має враховувати такі моменти»*, — ділиться Катрін Коппенс.

Потрібна і соціально-економічна допомога. Нерідко постраждали від СНПК втратили домівку, роботу, а їм потрібно дбати про власних дітей, утримувати сім'ю.

Актуальними для них залишаються і психологічна та правова допомога, питання отримання репарацій.

Ще один із елементів холістичної системи — допомогти постраждалим згуртуватися, зустрітися разом, обговорити з іншими постраждалими те, що з ними сталося, а також спільні для них проблеми.

«Фонд доктора Деніса Муквеге розпочав об'єднання постраждалих від СНПК через створення глобального руху самих постраждалих, який називається SEMA. Сьогодні його відділення є у 26 країнах, зокрема і в Україні», — зазначає Катрін Коппенс.

Вона привернула увагу до ще одного важливого елементу системи — до співпраці з державними структурами та громадськими організаціями для допомоги постраждалим від СНПК, що робить її ефективною. Адже цілком зрозуміло: самотужки Фонд доктора Деніса Муквеге не зможе задовольнити потреби та захистити інтереси постраждалих від СНПК. Втім він здатен впливати на підходи до формування не лише державної політики, але й суспільної думки з приводу цієї проблеми, щоб спільними зусиллями вийти на позитивні рішення.

Про важливість співпраці з урядовими структурами постійно говорить і виконавча директорка Глобального фонду тих, хто пережив насильство, Естер Дінгеманс. Ця міжнародна організація також була створена доктором Денісом Муквеге та ще однією нобелівською лауреаткою — іракською правозахисницею езидського походження Надею Мурад, котра зазнавала тортур ІДІЛ, перебуваючи в сучасному рабстві. Наразі вона є членкинею наглядової ради фонду. І для етичного спілкування з постраждалими підготувала збірник принципів, порад і стандартів, який отримав назву «Кодекс Мурад».

Документ перекладений українською мовою та активно використовується фахівцями.

Зараз Глобальний фонд активно займається в Україні питаннями надання постраждалим від СНПК невідкладних проміжних репарацій: *«Успішність нашої роботи напряду залежить від того, наскільки урядові структури різних країн готові активно працювати для допомоги потерпілим від СНПК, займатися виплатою репарацій»*. За словами Естер Дінгеманс, не всюди на державному рівні створюються відповідні програми, що дають можливість людям, які зазнали сексуального насильства в результаті конфліктів, відновлювати власне здоров'я, добробут та розвиватися. *«Але в результаті впровадження різних проєктів із забезпечення допомоги ми бачимо просто надзвичайні, колосальні зміни щодо потерпілих жінок: вони були маргіналізованими, взагалі викинутими із суспільства і вже поставили хрест на собі, а тут кожен аспект їхнього життя перетворюється настільки, що вони стають лідерами у власних громадах, бізнес-жінками, беруть відповідальність за своє майбутнє. Такі трансформації просто надзвичайно спостерігати, вони надихають нас продовжувати цю роботу»*.

Обидві міжнародні структури оцінили те позитивне, що побачили в роботі з постраждалими в нашій країні. *«Ще до широкомасштабної агресії надання медичної та інших видів допомоги в Україні було на досить хорошому рівні. Були безпечні пологи, були психологи, психіатри, була система правосуддя, був Офіс Генпрокурора. Це все функціонувало, нам не треба було це започатковувати, присилати в країну лікарів чи психологів, ми мали просто працювати з наявними ресурсами. Головним було забезпечити їхню комфортну роботу та готовність повноцінно*

працювати з постраждалими від СНПК», — зазначила Катрін Коппенс.

Водночас вона висловила думку, що брак досвіду роботи з постраждалими від СНПК в Україні зумовлював певні труднощі, деякі з них виникали через надміру сегреговану систему допомоги: *«Наприклад, постражданим потрібні різні види медичної допомоги, вони звертаються до лікувальних закладів, але, щоб потрапити на прийом до кожного лікаря, мають щоразу розповідати свою історію. Це завдає повторної травматизації. Ми проводили тренінги, щоб показати, що можна зробити таким чином, щоб кожен постраждалий мав супровід конкретного соціального працівника, який скеровуватиме цю людину по системі».*

Багато таких питань знаходять рішення вже в процесі роботи — здобувається певний новий досвід. Водночас Фонд доктора Деніса Муквеге приділяє значну увагу навчанню тих, хто надаватиме допомогу постраждалим від СНПК, використовуючи для цього вже наявні практики. *«Фонд доктора Деніса Муквеге проводить семінари в різних областях України для сервіс-провайдерів, представників служб першої лінії реагування на СНПК — медичних працівників, Національної поліції, СБУ та інших. У загальній аудиторії найперше запитують: що ви робите для постраждалих? Інформація, якою діляться учасники, стає корисною для їхніх колег. Хтось каже: о, ми не знали, що у вас є такі послуги, перенаправимо до вас 10 постраждалих. І відтепер будемо з вами співпрацювати», — каже Федір Дунебабін. На його думку, про ефективність таких навчань можна говорити вже тому, що люди, які беруть у них участь, просять: давайте проводити їх регулярно, нам це дуже потрібно!*

Про таку ж навчальну допомогу розповів Василь Луцик: *«...ми дійсно дбаємо про наших працівників і зараз*

спільно з Фондом доктора Деніса Муквеге розробляємо навчальний курс про те, як надавати психологічну допомогу людям, які безпосередньо працюють з постраждалими від СНПК. Враховуючи, що вони отримують дуже багато сенситивної інформації, яка негативно впливає на психіку та емоційний стан, їм варто знати та розуміти, як можна вийти з цієї травми, як підтримувати одне одного та як у подальшому підвищити свою життєстійкість».

Сьогодні обидва фонди приділяють особливу увагу оптимізації роботи системи допомоги постраждалим від СНПК в Україні. Багато громадських організацій долучилися до такої практики — цілком щиро та з надзвичайною наснагою. Але тепер стає очевидним, що їм потрібно координувати свою діяльність, щоб не дублювати зусилля колег, не витратити на це зайві ресурси.

За цей час певною мірою змінилися і потреби постраждалих від СНПК, їхні підходи щодо отримання необхідної допомоги. Багато з тих, хто звернувся по підтримку, вже отримали та продовжують отримувати необхідні медичні та психологічні послуги. Тобто, пройшли первинний етап співпраці з тими, хто готовий допомогти та знає, яким чином це зробити. Тепер актуальними для багатьох постраждалих від СНПК стають питання проміжних репарацій. І тут настає час складної та довготривалої роботи.

Всі фахівці, які нині обговорюють перспективи репарацій для України, визнають, що такі відшкодування має сплатити росія. Та це — питання часу. Можливо, багатьох років і навіть десятиліть. Але постраждалим така форма компенсацій потрібна вже сьогодні. Нерідко — щоб відновити здоров'я. Часто — щоб спланувати етапи реабілітації та повернення до звичайного життя.

У багатьох випадках — просто щоб вижити, прогодувати дітей, винайняти житло.

Тому в Україні зараз активно опрацьовується ідея виплати проміжних невідкладних репарацій. Разом із українською державою до цього безпосередньо підключився Глобальний фонд тих, хто пережив насильство. Естер Дінгеманс ще в жовтні 2023 року повідомила, що Глобальний фонд запускає пілотний проект, який докладатиме зусиль, щоб такі репарації в Україні виплачувалися. За кілька місяців ці плани стали реальністю — проект уже розгорнув роботу.

Реалізація такого проекту — справді перший випадок у світовій практиці, коли проміжні невідкладні репарації почали виплачувати ще під час активних бойових дій.

Така ситуація — це вже власне український досвід, набутий під час жорстокої війни, розпочатої росією, який став успішним завдяки співпраці з міжнародними партнерами та громадськими організаціями.

РЕПАРАЦІЇ — СЬОГОДНІ ТА В МАЙБУТНЬОМУ

Затребуваність інформації про репарації для постраждалих від воєнних злочинів росії в Україні є доволі високою. Зокрема і серед тих, хто зазнав СНПК. І це цілком зрозуміло: у багатьох людей логіка попереднього життя зруйнована внаслідок агресії рф, вони потребують опорної точки, щоб розпочати відродження та вибудувати прийнятну для себе перспективу, статусні та репутаційні позиції. Один із можливих шляхів для цього — репарації.

Раніше більшості українців цей термін був відомий хіба що з підручників історії. Він означає відшкодування

державою, котра розпочала агресивну війну, збитків, завданих тій державі, проти якої був здійснений напад. Зазвичай підставою для цього є підписаний мирний договір чи інші міжнародні документи. Репарації сплачувала Німеччина після Першої та Другої світових воєн. А в інтернеті можна знайти навіть інформацію про виплати, які змушена була здійснювати Франція після війн Наполеона Бонапарта.

Що являють собою репарації, пов'язані з російсько-українською війною, хто серед постраждалих від СНПК наших співгромадян може їх отримати та яким чином? Відповідаючи на це запитання, скористаємося інтерв'ю керівниці Асоціації жінок-юристок України «ЮрФем» Христини Кіт і радниці Віцепрем'єр-міністерки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Олени Сотник.

«Система репарацій передбачає великий комплекс заходів, спрямованих на відновлення людини, її здатності продовжувати розвиватися, жити та працювати і більше ніколи не зазнавати насильства», — так змалювала загальну картину Христина Кіт. За її словами, люди найчастіше думають, що репарації — це виключно грошова форма виплат, відшкодування або компенсацій. Насправді міжнародні практики передбачають кілька форм репарацій.

«Одна з них — реституція. Це заходи для повернення постраждалої особи, її майна до початкового стану, який був до війни, до травматичних подій. Наприклад, людина може розраховувати на відновлення конфіскованої, зруйнованої власності тощо».

Далі — сатисфакція. Насправді для осіб, які зазнали сексуального насильства в результаті війни, це дуже важлива форма репарацій. Вони очікують від держави

офіційного визнання їхнього статусу постраждалих від СНПК, який має засвідчити: проти них скоїли злочин російські агресори і лише ці кривдники винні в ньому. Чоловік чи жінка, які піддавалися нарузі та приниженню, жодним чином не заплямували своєї репутації, не втратили доброго імені. Саме тому постраждалі так відстоюють ухвалення відповідного українського законодавства, яке має закріпити ці підходи.

Пошуки вирішення питання сатисфакції відбуваються в різних країнах. Так, у Косово, Боснії та Герцеговині, Колумбії для нагадування про постраждалих встановлювали пам'ятні знаки, проводили різноманітні кампанії підтримки і навіть на національному рівні вшановують тих, хто постраждав від СНПК (Косово). Суспільство розуміє та співчуває таким людям і засуджує злочини, через які вони постраждали. Громадські організації та вцілілі вже почали перші консультації щодо запровадження подібних форматів сатисфакції в Україні.

Ще одна форма репарацій — це реабілітація. Нерідко для постраждалих сексуальне насильство, зумовлене війною, спричинило серйозні медичні, психологічні та інші наслідки. Христина Кіт для прикладу послалася на свідчення однієї з таких осіб — після пережитого їй важко перебувати в колективах: *«Вона виявилася настільки психологічно травмованою, що не здатна комунікувати»*. Реабілітаційні програми допомагають людям інтегруватися в суспільство, продовжити навчатися чи працювати, жити повноцінним життям.

Суттєвою підтримкою є така форма репарацій, як компенсації. Це, власне, грошові кошти: *«Ми розуміємо, що сьогодні війна в Україні ще не закінчилася, але люди, які зазнали сексуального насильства, мають за щось жити. Часто вони втратили дім, роботу, а головне — своє здоров'я,*

тому їх потрібно підтримати і надати їм певні проміжні виплати».

Останньою за переліком, але не за важливістю є ще одна форма репарацій — гарантії неповторення. Вона залежить від багатьох чинників, зокрема — від нашої з вами здатності розуміти, що толерувати будь-яке насильство, зокрема й сексуальне, просто неможливо.

«Репарації — це ситуація, пов'язана з абсолютно нестандартними умовами, в нашому випадку — з війною. Тому що люди потерпають через різні види воєнних злочинів, і має місце саме відповідальність агресора і завдання відновлення стану людей та речей до війни. Крім того, що агресор має відповісти за свої воєнні злочини, на нього, згідно з міжнародним гуманітарним правом, ще покладаються всі зобов'язання щодо виплати компенсацій та репарацій. Я думаю, що в ситуації з російською війною в Україні репарації виконають не лише фінансово-відновлювальну функцію, вони повинні насамперед виконати моральну функцію та відновлення справедливості. Якщо весь світ тиснути-ме на росію, вона буде змушена визнати свою провину. Це теж частина репарацій», — переконана Олена Сотник.

Форми репарацій та механізми їхнього застосування сьогодні вивчають українські законотворці, правники, юристи-практики, інші фахівці. Адже ми чудово розуміємо, що такими питаннями нашої країні доведеться займатися не одне десятиліття, враховуючи обсяги шкоди, завданої нам російською агресією. При цьому обговорюється не лише довготермінова система репарацій, але й та, яка має працювати, що називається, «тут і зараз». Йдеться про проміжні невідкладні репарації.

Сьогодні можна припустити, що загальна система репарацій в Україні буде остаточно сформована вже після

зупинки російської збройної агресії та завершення війни. Як кажуть правники — тоді ми бачитимемо, з чим вийдемо з цієї російської навали, якими будуть позиції обох держав і світової спільноти. Але наша країна вже зараз напрацьовує основні підходи до цього питання. І тут теж помітною є співпраця державних структур, громадського сектору та міжнародних організацій.

«Відповідно до міжнародного права держава, люди якої постраждали від воєнних злочинів, зокрема від СНПК, має створити механізми, законодавчу базу для впровадження репарацій. Україна зараз працює над розробкою відповідного законодавства», — каже Христина Кіт. Вагомості роботі в цій царині додала Рамкова програма про співробітництво у сфері запобігання та протидії сексуальному насильству в умовах війни. В розробленому на її виконання Імплементацийному плані один із розділів присвячений репараціям і компенсаціям. «Ну і, звичайно, вагома функція держави полягає також у створенні спеціального Фонду та його наповненні, щоб забезпечити постраждалим проміжні виплати».

«Роль держави є однією з ключових і визначальних, тому що держава встановлює рамку — як виглядатимуть репарації, — доповнює Олена Сотник. — Україна пішла дуже розумним шляхом. Створено Міжнародний реєстр постраждалих, буде міжнародна комісія, яка визнаватиме право цих постраждалих на виплати, запроваджується Міжнародний фонд виплат тощо. Ймовірно, буде ще й внутрішня окрема система репарацій. Хоча це питання майбутнього і мають бути напрацьовані відповідні закони, підзаконні нормативні правові акти».

Попри те що репарації має виплачувати країна-агресор, ми з вами розуміємо, що цих репарацій можна

чекати дуже довго, підкреслила радниця Віцепрем'єр-міністерки: *«Тому роль нашої держави зараз — закумулювати максимально всі свої політичні, дипломатичні, правові зусилля для того, щоб через міжнародний тиск і дипломатичні домовленості переконати наших партнерів конфіскувати російські активи, які є на території інших країн, і спрямувати ці активи до українського Фонду виплати репарацій».*

Додатково не виключається можливість часткового покриття таких виплат різними міжнародними організаціями, країнами-партнерами, бо суми, очевидно, дуже вагомі і щодня продовжують збільшуватися».

За інформацією Христини Кіт, громадські організації долучаються до комплексу завдань стосовно репарацій у різних формах — в експертній, у формі підтримки державних інституцій: *«Наприклад, ми у квітні 2023 року організували для наших урядовців навчальну поїздку до Женеви для кращого опанування міжнародним досвідом роботи з репараціями та впровадження його в Україні».*

Окрім того, поки в нашій країні ще не ухвалений спеціальний закон щодо постраждалих від СНПК, не впроваджено спеціальних реабілітаційних програм на державному рівні, саме громадські організації надають чимало соціальних послуг цим людям — психологічну, медичну допомогу, юридичну підтримку».

Для багатьох постраждалих виплата репарацій може стати тією мотивацією, котра спонукає звертатися по допомогу, ідентифікуватися та навіть співпрацювати з правоохоронними органами. Але право на отримання репарацій не може бути пов'язане зі зверненнями до правоохоронних органів. *«Будь-яка допомога постраждалим, особливо від СНПК, має бути*

безумовною», — переконаний Федір Дунебабін. І це цілком логічно: людині відшкодовують збитки — фінансові, моральні, шкоду здоров'ю — тому, що вона є постраждалою особою, а не тому, що звернулася до СБУ чи прокуратури.

«У нас проходила конференція, спілкувалися стосовно репарацій, — розповів під час інтерв'ю Андрій. — Один із учасників сказав: пропонувані суми зазвичай не дуже великі, вони не покривають наших втрат, але це краще, ніж нічого. Коли люди отримують грошові виплати від держави, від донорів, громадських організацій, то переконуються, що про них пам'ятають, реально підтримують. Тому фінансове підживлення одночасно є і моральною підтримкою, а це дуже важливо для людей, які зараз проходять важкі випробування. Бо одна справа втратити смартфон, а зовсім інша — залишитися без дому».

Розробляючи питання репарацій, механізми їхньої виплати, Україна водночас дбає про постраждалих від воєнних злочинів, скоєних російськими агресорами на нашій території. А також напрацьовує вагомий експертний досвід у цих питаннях, який може збагатити теорію не лише міжнародного права, але і його практичне втілення.

Катрін Коппенс говорить: *«Питання репарацій надзвичайно важливе для постраждалих і для суспільства. Суспільству це допоможе усунути обвинувачення та мати змогу надавати підтримку постраждалим, зокрема соціально-економічну. Йдеться не про благодійність, а про визнання тієї шкоди, якої вони зазнали. І мати відповідальність з боку держави для забезпечення відшкодування цієї шкоди. Я гадаю, що надзвичайно важливо те, що в час, поки триває війна, український уряд розглядає ці питання. І це найкращий приклад для інших країн, що під час воєнної*

агресії урядова команда може не лише дбати про дотримання якихось міжнародних зобов'язань, але також піклуватися про одну з найбільш вразливих верств населення — постраждалих від СНПК. Я гадаю, що це надзвичайно потрібна ініціатива».

3 000 ЄВРО ДЛЯ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД СНПК

Навесні 2024 року з'явилася майже сенсаційна інформація: постраждалі від сексуального насильства, зумовленого збройною агресією рф, вже зараз можуть отримати 3 000 євро у вигляді проміжних невідкладних компенсацій.

Сума й сама по собі солідна, але при цьому передбачається, що, навіть отримавши її, постраждалі від СНПК можуть у подальшому розраховувати на міждержавні репарації, які, згідно з міжнародним гуманітарним правом, повинна надати країна-агресор росія. А також вони можуть отримати виплати від інших організацій.

«Разом з Глобальним фондом тих, хто пережив насильство, та Урядовою уповноваженою з питань гендерної політики... ми ініціювали розробку та впровадження пілотного проєкту невідкладних проміжних репарацій для постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом», — повідомила Ольга Стефанішина у виступі на міжнародній конференції «Відновлення прав постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом: елемент миру та світової безпеки»³³.

³³ Укрінформ, 4 березня 2024 р., <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3835404-u-berezni-persi-40-postrazdalih-vid-seksualnogo-nasilstva-pid-cas-vijni-otrimaut-promizni-reparacii.html>

Впродовж 2024 року 500 постраждалих від СНПК пройшли процедури, необхідні для того, щоб отримати відповідні статуси та перші проміжні репарації.

Пілотний проект і справді є унікальною розробкою. Бо йдеться про іноваційний приклад ефективної співпраці українського уряду з міжнародними та громадськими організаціями у розробці системи, яка наразі не має світових аналогів. Ініціатива щодо започаткування проекту відповідає зобов'язанням, які взяв на себе Глобальний фонд тих, хто пережив насильство, під час підписання Меморандуму про співпрацю з Офісом Віцепрем'єр-міністерки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції та Урядовою уповноваженою з питань гендерної політики ще в липні 2022 року. Проект не випадково називається «пілотним»: у межах його реалізації має бути випробувана модель, котра може стати певним «зразком» для розробки повноцінної національної програми репарацій не лише постраждалим від сексуального насильства, пов'язаного з війною, але й потенційно — іншим жертвам агресії проти України.

Тобто, зараз у невеликих масштабах фактично відпрацьовується система організації повоєнних принципів виплати відшкодувань тих колосальних збитків, які російська федерація заподіяла Україні в результаті розпочатої нею війни.

Але це — вже про майбутнє. Про стратегічні питання. Сьогодні маємо більш локалізовані в часі тактичні напрацювання: забезпечити доступ постраждалим від СНПК до невідкладних проміжних репарацій.

Чим репарації для постраждалих відрізняються від міждержавних репарацій? Міждержавні репарації узгоджуються в результаті підписання мирних угод чи інших міжнародних документів по завершенні воєнних

дій і передбачають відповідальність країни, яка напала на іншу країну, за шкоду, завдану останній. Про це детальніше розповідається в інших частинах цієї книги. А разом — і про перспективи отримання таких міждержавних репарацій, які на даний момент справді видаються доволі віддаленими у часі, враховуючи багато різноманітних факторів. І насамперед той, що агресія росії в Україні наразі продовжується, тож ніхто зараз не може спрогнозувати подальший перебіг подій.

Невідкладні проміжні репарації — це питання гуманітарної допомоги постраждалій особі, в даному випадку тій, котра зазнала сексуального насильства з боку військовослужбовців рф. Ідеться про невідкладний правовий захист, який передбачає можливість задовольнити найактуальніші потреби постраждалих від СНПК і таким чином зупинити ймовірний розвиток непоправної шкоди з непередбачуваними наслідками. Адже не секрет, що чимало жінок і чоловіків, які зазнали СНПК, не мають достатніх коштів і можливостей для подолання його наслідків і повноцінної реабілітації. Дехто з них залишається настільки травмованим, що неспроможний подбати про елементарне забезпечення життєдіяльності: працювати та отримувати зарплатню, дбати про свою родину, контактувати з іншими людьми. Без допомоги, наданої негайно, такі процеси можуть суттєво погіршуватися, й зупинити їх у майбутньому буде надзвичайно складно.

Розповідає Олена Сотник: *«Невідкладні репарації надаються тим людям, яким травма, спричинена воєнним злочином, дається взнаки вже зараз. Вона складна, може бути фізичною, психологічною або фізичною та психологічною водночас. Відповідно, цій людині треба*

невідкладно надати певну допомогу, зокрема медичну, психологічну, моральну, фінансову тощо.

Такі репарації відрізняються від класичної системи репарацій, де треба чекати, поки країна-агресор компенсує збитки та втрати людям і країні, на яку вона напала. В даному випадку головну роль дуже часто відіграють міжнародні організації. Наприклад, у випадку України для підтримки постраждалих від СНПК ми співпрацюємо з Global Survival Fund (Глобальний фонд тих, хто пережив насильство — авт.), Фондом Муквеге — ці фонди вже підписали Меморандум про співпрацю з українським урядом. Вони готові надавати допомогу, і в них є на це певні фінанси. Одночасно Україна вже впродовж багатьох місяців надає інші форми невідкладних репарацій через Центри допомоги врятованим».

Радниця Віцепрем'єр-міністерки пояснила, що цей вид репарацій тимчасовий: «Коли з'явиться загальна система репарацій, невідкладні перестануть застосовуватися. На сьогодні їхній великий плюс полягає в тому, що завдяки їм ми зможемо допомогти в найбільш складних випадках тут і зараз, а також протестується в цілому механізм репарацій: що працює, що не працює, що допомагає людям, що не допомагає, що ефективно, що не ефективно. Це дозволить нам чіткіше визначити схему прикладання наших зусиль та оптимізувати використання ресурсів у майбутньому».

Невідкладні проміжні репарації, надані вже зараз пілотним проектом, — це гуманітарна допомога. Варто зауважити, що розмір компенсацій є сталим — 3 000 євро. Він базується не на оцінці завданої шкоди, яка в різних випадках може варіюватися та потребує детального вивчення й аналізування, а на самому факті порушення прав людини, яким є СНПК. Проект надає фінансову підтримку та допомагає утвердженню принципу

справедливості щодо постраждалої особи. Людина має не лише право, але й необхідні стартові можливості для наступного відродження й повернення до звичайного плину життя.

Як працює проєкт? Пілотна система передбачає виявлення постраждалих від СНПК, збір та верифікацію свідчень, ухвалення рішень про відповідність критеріям СНПК, виплату проміжних компенсацій та забезпечення інших репараційних заходів, дотримуючись конфіденційності інформації. Враховуючи звужені часові рамки, проєкт насамперед розпочав співпрацю з тими постраждалими, з якими працюють Центри допомоги врятованим і громадські організації, що об'єднують осіб, які зазнали СНПК. Паралельно інформація про можливості такої допомоги активно розповсюджується через друковані матеріали, Платформу допомоги врятованим, гарячі лінії, що надають консультації таким постраждалим, інші можливі джерела.

При цьому варто зауважити вкрай вагомий момент: людина, яка вирішить подати заяву про доступ до проміжних невідкладних репарацій, жодним чином не зобов'язана подавати заяву про розслідування злочину СНПК до правоохоронних органів.

Є ще один важливий момент, який закладено в реалізацію пілотного проєкту: право на невідкладні проміжні репарації мають цивільні постраждалі особи, які зазнали тяжких форм сексуального насильства, пов'язаного з війною росії проти України, починаючи з лютого 2014 року. Цим він відрізняється від сучасних підходів низки міжнародних структур, які визнають необхідність виплати майбутніх репарацій росією за шкоду внаслідок повномасштабної агресії, розпочатої 24 лютого 2024 року. Такі підходи проєкту дають можливість

дуже багатьом постраждалим жінкам і чоловікам відчувати, що їхні проблеми небайдужі українській державі, а також і міжнародній спільноті.

Для того, щоб координувати реалізацію пілотного проєкту, було створено Наглядову раду, очолювану Урядовою уповноваженою з питань гендерної політики. До цієї структури входять представники Офісу Віцепрем'єр-міністерки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, Міністерства соціальної політики України, Національної соціальної сервісної служби України, Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Фонду доктора Деніса Муквеге, Міжнародної організації з міграції, Асоціації жінок-юристок України «ЮрФем», громадської організації «SEMA-Україна», а також мережі чоловіків, які зазнали СНПК.

Фінансування пілотного проєкту, зокрема виплата компенсацій, здійснюється Глобальним фондом тих, хто пережив насильство, за сприяння урядів Бельгії та Франції.

Як ідентифікуються особи, що мають право на отримання проміжних компенсацій? Для цього в проєкті застосовуються спеціальні розроблені критерії. Опитувальник для надання свідчень було підготовлено після консультацій з фахівцями та з власне постраждалими від СНПК особами. Він адаптований таким чином, щоб уникнути повторної травматизації.

Інтереси постраждалих враховує весь процес подання заяв і збору свідчень. Він орієнтується на значно нижчий рівень доказовості, ніж кримінальні процедури або цивільні позови, і полягає у наданні свідчень постраждалими особами під час індивідуальних інтерв'ю, які на основі опитувальника проводять кейс-менеджери проєкту. Постраждалі можуть, але не зобов'язані

надавати будь-які документи на підтвердження своїх свідчень.

І, знов-таки, кейс-менеджери не мають на меті оцінити серйозність впливу випадку СНПК на життя постраждалої особи. Головне — встановити сам факт скоєного злочину.

Відтак зібрані заяви та свідчення завантажуються до зашифрованої бази даних. Кожному окремому випадку присвоюється унікальний код, а база даних передбачає обмежений доступ. Таким чином проєкт серйозно дбає про дотримання однієї з головних вимог — конфіденційності у роботі з постраждалими.

Надалі проєктом здійснюється процес верифікації, який має підтвердити достовірність факту правопорушення. Відтак відбувається остаточний розгляд і ухвалюється рішення щодо відповідності критеріям та включення постраждалої чи постраждалого до списку осіб, які мають право на отримання невідкладної проміжної компенсації в межах пілотного проєкту.

Якщо якась особа не відповідатиме критеріям, визначеним у проєкті, але водночас вона є постраждалою, про неї все одно подбають: вона буде перенаправлена та супроводжуватиметься, якщо є така необхідність, до поставачальників послуг, які зможуть надати їй відповідну допомогу та підтримку. Індивідуальні консультації з постраждалими допомагають оцінити їхні потреби у відновленні та забезпечити інші репараційні заходи, зокрема реабілітаційні, які теж є формою необхідної допомоги.

Вже розглядається питання масштабування пілотного проєкту³⁴.

³⁴ Урядовий портал, Апарат Урядової уповноваженої з питань гендерної політики, 6 серпня 2024 р., <https://www.kmu.gov.ua/news/>

Уповноважений Верховної Ради з прав людини Дмитро Лубінець повідомив, що до нього також звертаються постраждалі від сексуального насильства, спричиненого агресією рф, які виявляють бажання взяти участь у проєкті. *«Зі згоди постраждалих я направив їхню контактну інформацію Глобальному фонду для призначення їм невідкладних проміжних репарацій. Мене запевнили, що опрацювання заявок буде конфіденційним та неупередженим».*

Також Уповноважений Верховної Ради зауважив: *«Звісно, виплата грошової допомоги не зможе розв'язати всі проблеми, однак я закликаю всіх консолідуватися і забезпечити постраждалих підтримкою і допомогою.*

Особи, які постраждали від насильства, вчиненого військовослужбовцями рф, можуть звертатися до Офісу Омбудсмана. Ми виступаємо своєрідним містком між постраждалими від СНПК та організаціями, які надають допомогу»³⁵.

На Урядовому порталі також нагадують про шляхи подачі звернення до участі в пілотному проєкті:

- через систему реагування (uir@globalsurvivorsfund.org, 093 505 7542);
- безпосереднє звернення за телефоном: 093 505 75 42;
- через гарячі лінії: 15-47, 0 800 500 335, 116 123³⁶.

vidbulas-prezentatsiia-stanu-realizatsii-pilotnoho-proektu-z-nadannia-promizhnykh-nevidkladnykh-reparatsii-postrazhdalym-vid-seksualnoho-nasylstva-poviazanoho-zi-zbroinoiu-ahresiieiu-rf-protu-ukrainy

³⁵ Судово-юридична газета в Україні, 19 червня 2024 р., <https://sud.ua/uk/news/ukraine/303746-lubinets-postradavshim-ot-seksualnogo-nasiliya-vo-vremya-voyny-vyplatyat-kompensatsii-v-3000-evro>

³⁶ Урядовий портал, Апарат Урядової уповноваженої з питань гендерної політики, 6 серпня 2024 р., <https://www.kmu.gov.ua/news/vidbulas-prezentatsiia-stanu-realizatsii-pilotnoho-proektu-z-nadannia-promizhnykh-nevidkladnykh-reparatsii-postrazhdalym-vid-seksualnoho-nasylstva-poviazanoho-zi-zbroinoiu-ahresiieiu-rf-protu-ukrainy>

Сьогодні в Україні напрацьовується комплексна система надання ефективної допомоги постраждалим від воєнних злочинів, зокрема СНПК, скоєних військовослужбовцями рф. Пілотний проект, зокрема, допоможе оцінити обсяг фінансування, необхідного для забезпечення широкого спектру репараційних заходів для таких постраждалих. Об'єднавши зусилля міжнародних донорів, надавачів послуг і уряду, проект може лягти в основу розробки та реалізації державної програми невідкладних проміжних репарацій.

У результаті його реалізації очікується значне зростання кількості свідчень від постраждалих і справ, які будуть задокументовані. А це та «статистика», яка не просто підтверджує масові злочини російської федерації під час війни в Україні, — вона впливатиме на однастайність міжнародної громадськості щодо покарання винних у таких злочинах, зокрема й самої держави-агресорки.

RD4U – РЕЄСТР ЗБИТКІВ ДЛЯ УКРАЇНИ

Про роботу Міжнародного реєстру збитків сьогодні знає, напевно, більшість постраждалих від воєнних злочинів рф в Україні, зокрема й ті, хто зазнали сексуального насильства, зумовленого війною.

23 березня 2024 року офіс Реєстру збитків для України (RD4U) було відкрито в Києві.

2 квітня 2024 року Реєстр збитків, розташований у Гаазі, розпочав прийом заяв від постраждалих.

25 липня 2024 року на платформі «Дія» запустили новий сервіс: тут можна подати заяву на компенсацію за майно, знищене та пошкоджене в результаті агресії росії

проти України. Цифрові технології зробили таку послугу доступнішою для постраждалих осіб: їм пропонують детальні інструкції для заповнення заяви та зазначають, що її подання забере до 10 хвилин часу, до того ж обслуговування є безкоштовним.

Сьогодні ми бачимо результат серйозної роботи, яку здійснила українська влада в співпраці з міжнародними структурами.

Про початок і певні етапи такої роботи у березні 2024 року розповіла тодішня заступниця міністра юстиції (а нині — заступниця керівника Офісу Президента України) Ірина Мудра:

«Коли розпочалося повномасштабне вторгнення, юристи зрозуміли, що не існує дієвої судової інституції, куди постраждали, які зазнали як матеріальних, так і нематеріальних збитків, могли б звернутися, щоб отримати компенсацію. Вкрай необхідно було знайти або створити механізм, який би дозволяв це зробити. Тож у травні 2022 року Указом Президента України була створена робоча група, до складу якої увійшли представники органів державної влади, зокрема Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ України, правоохоронних органів, а також провідні міжнародні юристи, яка запропонувала концепцію створення та впровадження міжнародного компенсаційного механізму».

Створення міжнародного компенсаційного механізму підтримали потужні міжнародні організації. З цього приводу було ухвалено низку резолюцій Парламентської Асамблеї Ради Європи, рішень Комітету міністрів Ради Європи. Вже в листопаді 2022 року ця концепція була представлена перед Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй. «І Резолюція Генасамблеї ООН “Подальший захист та

відшкодування збитків за агресію проти України” від 14 листопада 2022 року стала тим юридичним і політичним підґрунтям, яке приведе нас до створення міжнародного компенсаційного механізму», — підкреслила Ірина Мудра. Цим документом фіксувалося три основні положення:

«Перше — росія винна в скоєнні міжнародного протиправного діяння у зв’язку з агресією проти України. І росія зобов’язана виплатити репарації відповідно до норм міжнародного права.

Друге положення — існує необхідність у створенні механізму для отримання репарацій за шкоду, збитки, пошкодження, втрати, спричинені російською агресією.

І третє положення Резолюції Генасамблеї ООН — вона рекомендує державам-членам Генасамблеї ООН створити міжнародний реєстр збитків як базу даних, де можна зібрати всю інформацію про постраждалих, про завдану шкоду, збитки з урахуванням доказової бази, яка підтверджуватиме цю інформацію».

Реєстр збитків створено під егідою Ради Європи (РЄ). Це не випадково, оскільки мандатом цієї міжнародної структури є захист прав людини, а питання, що вирішуються, безпосередньо стосуються відновлення цих прав.

Цікаво й те, що менше ніж за 8 місяців — у травні 2023 року — було ухвалено вже наступний міжнародний документ, резолюцію Комітету міністрів РЄ про створення Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, до якого долучилися 43 країни і одна міжнародна організація — Європейський Союз, тож маємо на сьогодні 44 учасники. Причому серед них — уся Група Семи, зокрема Японія, Канада, США та інші. Це дуже потужна

юридична підтримка, зазначила Ірина Мудра: *«Легітимність Реєстру збитків не піддаватиметься сумніву ніким. Звісно, окрім росії».*

Реєстр збитків розташований у Гаазі. *«Ми символічно вибрали столицю правосуддя — там працює Міжнародний кримінальний суд, Міжнародний суд ООН, там розташований Палац миру, там був відкритий Міжнародний центр з розслідування вторгнення росії в Україну. І, відповідно, міжнародний Реєстр збитків. Всі ці інституції локалізуються одна поблизу одної»,* — поділилася інформацією Ірина Мудра.

Заразом вона підкреслила, що Реєстр збитків — це лише частина міжнародного компенсаційного механізму, перший етап його створення: *«Другий етап — мегаважливий. Бо зібрана в Реєстрі збитків інформація залишиться тільки інформацією, якщо ми не впровадимо механізм, на підставі якого будуть ухвалені рішення про компенсації. Для цього потрібен адміністративний орган — компенсаційна комісія, над якою ми сьогодні працюємо».*

Компенсаційній комісії відводитиметься дуже важлива роль. Реєстр збитків прийматиме та оброблятиме інформацію, класифікуватиме отримані заяви за категоріями збитків. Таким чином він збиратиме певну базу даних.

«Цю готову базу даних він передаватиме компенсаційній комісії, щойно вона буде створена. Компенсаційна комісія матиме мандат і юрисдикцію на підставі інформації з Реєстру збитків опрацьовувати кожну заяву постраждалої особи і присуджувати суму компенсації. Тобто, компенсаційна комісія буде як каталог усієї заборгованості російської федерації», — пояснила Ірина Мудра.

І додала, що коли ми говоримо про Реєстр збитків, то йдеться виключно про грошову компенсацію. Тому

третя складова міжнародного компенсаційного механізму — це компенсаційний фонд, який здійснюватиме такі виплати.

Чи можна очікувати, що постраждала особа, яка за 10 хвилин подала заяву на відшкодування своїх матеріальних чи нематеріальних втрат, так само швидко отримає належну їй компенсацію? Звісно, такого оптимізму виявляти не варто.

По-перше, міжнародні структури — це завжди бюрократичні процедури, що забирають чималий час. Говорячи про «бюрократію», ми не говоримо про негативні оцінки — радше про стиль роботи, який передбачає ретельні та зважені підходи, узгодження, дотримання юридичних норм і процедур. Створення нової системи має бути підтримано всіма учасниками процесу. А підписані ними документи ще мають ратифікувати парламенти кожної держави-учасниці.

За словами Ірини Мудрої, міжнародні партнери вбачають правильність і мудрість у покроковому вирішенні важливого питання. Недбалість і помилки можуть коштувати дуже багато. Тому етапи запровадження міжнародного компенсаційного механізму не проходять у паралельному режимі. Спочатку створюється Реєстр, відтак — компенсаційна комісія, а вже потім — компенсаційний фонд.

Тож від першого кроку до завершального має сплинути певний час. Говорити про конкретні терміни — справа невдячна. Тим паче зараз, під час складних випробувань воєнного часу.

Заяви до Реєстру збитків можуть подавати фізичні, юридичні особи та сама держава Україна, яка також зазнала надзвичайних втрат. Збитки розподілятимуться за певними категоріями. Наприклад, для фізичних осіб

заяви можуть стосуватися втрати майна, доходу чи засобів для існування, втрати доступу до державних послуг, вимушеного переміщення. Сексуальне насильство, пов'язане з війною, розглядатиметься серед заяв щодо порушення особистої недоторканності.

«Від початку Реєстр збитків створювався таким чином, щоб охопити максимальну кількість категорій збитків. Нещодавно Світовий банк разом із європейськими партнерами оцінив загальні збитки України у 486 млрд доларів США. Це лише втрати держави — інфраструктури, навколишнього середовища, культурної спадщини тощо. В цьому розрахунку немає збитків, завданих фізичним особам, — як матеріальних, так і нематеріальних, і збитків, завданих бізнесу. Тому ми вважаємо, що Реєстр збитків має покрити всі категорії збитків».

За інформацією Ірини Мудрої, український уряд перш за все проаналізував, які види збитків взагалі мають місце після повномасштабного вторгнення: *«Ми співпрацювали з усіма державними органами, органами місцевої влади і зібрали близько 30 видів категорій шкоди і збитків. Оформили їх та передали до обраної Ради міжнародного Реєстру збитків. Вона затверджує правила та процедури роботи Реєстру збитків й категорії збитків. До Ради Реєстру збитків входять 7 членів Ради Реєстру збитків — 1 членкиня від України і 6 обрані іншими учасниками Реєстру збитків».*

З часом кількість категорій збитків збільшилася. Станом на початок серпня 2024 року вже йшлося про понад 40 категорій.

Сьогодні Реєстр збитків для України приймає заяви на відшкодування пошкодженого чи втраченого майна. Матеріальні збитки оцінити простіше, ніж нематеріальні. Порахувати вартість зруйнованих будинків, мостів, шкіл

тощо легше, ніж оцінити порушення прав людини, зокрема наслідки СНПК. Але такі критерії теж розроблятимуться.

Тут варто поставити ще одне вкрай важливе запитання: за рахунок чого міжнародний компенсаційний механізм виплачуватиме компенсації? Яким чином і яким коштом наповнюватиметься компенсаційний фонд?

За міжнародним правом збитки від агресії має сплачувати країна-агресор. Таку ж позицію висловлює й Ірина Мудра: фонд, за ініціативою України, *«має бути, в першу чергу, наповнений російськими грошима. Чи то від російських активів, чи то від російських продажів нафти та газу, чи від тих прибутків, які генерують російські активи»*.

Сьогодні з різних країн світу надходять повідомлення про арештовані активи російських олігархів — замки в Італії чи Франції, яхти чи футбольні клуби. У пересічних громадян одразу з'являється припущення, що саме такі кошти можуть потекти цілою «річкою» до компенсаційного фонду та відновити певну справедливість: російська еліта безпосередньо підтримувала та досі схвалює дії злочинної влади своєї країни, тож тепер має за це «розплачуватися».

Але в питаннях конфіскації російських активів є свої «нюанси»: *«На сьогоднішньому етапі йдеться про російські суверенні активи. Адже ми керуємося нормами міжнародного права. А воно каже, що суверен, який вчинив міжнародне протиправне діяння, зобов'язаний сплатити репарації. Тобто, держава має сплатити це своїми коштами. Якщо вона цього не робить добровільно, країни вправі застосувати заходи, направлені на примусове виконання порушником свого обов'язку. Тому ми шукаємо*

шляхи, щоб отримати доступ до коштів, до суверенних грошей російської федерації. Згідно з даними у відкритих джерелах, близько 300 млрд доларів чи євро російських грошей є в основних юрисдикціях Групи Семи і Євросоюзу. Вони можуть бути доступними за правильно вибудованої юридичної конструкції та за належних юридичних підстав. Потрібна політична воля, щоб ці кошти забрати».

Стосовно приватних активів існують зовсім інші норми права, насамперед спрямовані на захист приватної власності. Саме таким чином це питання розглядають у різних країнах Заходу, в багатьох із них існують відповідні положення в конституціях. Тому, щоб здійснити відповідну конфіскацію, про яку ми говоримо, навіть у разі підтримки таких підходів урядами тих чи інших держав Європи чи світу, їм потрібно вносити суттєві конституційні зміни. Це процес непростий і тривалий.

До того ж потрібно довести причинно-наслідковий зв'язок між впливом активів певного олігарха та російською агресією в Україні. Це є судовою процедурою, котра може тривати роками. Тим паче, якщо врахувати, що великі російські бізнесмени мають і такі ж великі можливості захищатися навіть на міжнародній арені.

Тож про такі активи поки що не варто дуже наполегливо згадувати — ми просто марнуватимемо час.

З російськими суверенними активами теж не все просто. На думку багатьох спеціалістів, сьогодні насамперед потрібно ухвалити політичне рішення владою тих країн Заходу, де вони перебувають. Дехто із західних фінансистів вважає це небезпечним процесом: мовляв, вилучені на користь України російські активи можуть дестабілізувати європейську фінансову систему, вплинути на курс валют. Інші фінансисти заперечують:

стабільності фінансової системи такі дії не загрожують. І наводять переконливі аргументи щодо цього.

Зрештою — дискусії тривають. Можна почути песимістів: такі суперечки тягнутимуться багато років. Але підходи оптимістів перемагають. На відшкодування збитків України від російської агресії вже почали перераховувати відсотки від російських активів на Заході. 26 липня 2024 року Україна отримала від Європейського Союзу 1,5 млрд євро допомоги від заморожених російських активів у Європі. Таку інформацію повідомила глава Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн на своїй офіційній сторінці в X. *«Сьогодні ми передаємо 1,5 млрд євро від заморожених російських активів на оборону та відбудову України. Немає кращого символу чи використання грошей Кремля, ніж зробити Україну та всю Європу безпечнішим місцем для життя»*³⁷.

Це перші кроки — але процес пішов. Хоча зовсім недавно це здавалося малоймовірним.

«Компенсаційний фонд може отримувати кошти з різних джерел, — зауважила Ірина Мудра. — Якщо будуть бажання, ініціативи держав, громадських організацій, донорів, вони можуть наповнювати компенсаційний фонд своїми грошима чи, наприклад, своїми грошима на виняткові цілі, скажімо, на виплату постраждалим від СНПК».

На запитання, чи вірить пані Ірина в те, що росія сплачуватиме Україні репарації по завершенні війни, вона відповіла: *«Особисто я — ні, не вірю»*. І пояснила:

«Репарації можуть бути, коли країна є переможеною у війні. Нагадаю, росія визнає свої дії в Україні “спеціальної воєнної операцією”, а не війною. Вони для себе

37 «Час дій», 26 липня 2024 р., <https://chasdiy.org/politics/ukraine-otrymala-vid-ievrosoiuzu-pershii-1-5-mlrd-ievro-vid-zamorozhenykh-rosiiskykh-aktyviv.html>

вважають, що у них немає юридичних підстав для сплати репарацій.

Ще один варіант — якщо буде міжнародна угода за участі росії, де вона візьме на себе зобов'язання сплатити репарації.

Щодо обох варіантів у мене абсолютно немає ілюзій.

Тому єдиний вихід — це коаліція країн, яка використає примусові механізми виплати репарацій за рахунок її активів».

Ми віримо не лише в мудрість, але й у силу цивілізованих, а головне — правових підходів до вирішення питань репарацій і компенсацій для всіх постраждалих від російської агресії на території України. Сьогодні над удосконаленням цих питань працюють не лише українські, але й міжнародні правники, інші спеціалісти. Вони пропонують сучасні варіанти рішень, які неодмінно допоможуть нашій країні.

В Україні під егідою Ради Європи працює сайт RD4U — Реєстр збитків для України (<https://rd4u.coe.int/uk/home>).

З усіма необхідними інструкціями та коментарями, переліком потрібних документів і підтверджень.

Нагадаємо про це тим, хто з ним іще не знайомий.

Подання заяви — до 10 хвилин.

Прийом заяв — безкоштовний.

ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ НА ПІДТРИМКУ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД СНПК

Одне з найгостріших питань, яке порушували практично всі співрозмовники під час підготовки інтерв'ю, стосувалося законодавчого забезпечення питання

сексуального насильства, зумовленого російською агресією в Україні. Якщо висловлюватися точніше, то йшлося про те, що воно у нас досі залишається не врегульованим відповідними законодавчими актами.

Сьогодні злочини СНПК розслідуються за статтею 438 Кримінального кодексу України («Порушення законів і звичаїв війни»). За зазначені діяння кримінальним законом передбачена відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від 8 до 15 років або ж довічне позбавлення волі.

На думку деяких експертів, ця стаття є дещо суперечливою стосовно злочину СНПК, вона не враховує окремих нюансів і в деяких моментах передбачає навіть слабше покарання, ніж те, яке пропонується у випадках, коли йдеться про зґвалтування в цивільному просторі. Інші юристи-практики на це не надто зважають, бо переконані: 438-ма стаття нічим не обмежує. Мовляв, якщо виносити СНПК в окремий склад злочину, то логічно буде виносити й інші види злочинів, а це робота велика та довготривала. Тому швидко розв'язати недоречності таки не вдасться.

Тут позиція кримінальної юстиції зрозуміла. Але це не єдині неузгоджені законодавчі підходи та норми. Найскладніше — це відсутність закону про СНПК, який концентрує позиції нашої держави щодо особливостей протидії сексуальному насильству, пов'язаному з війною, а головне — окреслює права та можливості осіб, які піддавалися цьому виду злочину та потерпають через його наслідки, через неможливість самотужки повернутися до нормального життя та планувати своє майбутнє.

«Нема в нас і спеціального закону, попри те що війна на нашій території триває з 2014 року. І вже відтоді на наші

гарячі лінії надходили звернення щодо випадків СНПК», — говорить Марина Легенька.

На її думку, такий закон нам сьогодні просто критично потрібен: *«Так само критично, як і встановлення статусу особи, яка постраждала від СНПК. Наша країна гостро потребує визначення порядку відшкодування шкоди, зокрема у випадку, коли її не буде виплачувати кривдник. Яким чином відбуватиметься відшкодування з боку держави? Тому так, спеціальний закон із визначенням усього спектру таких питань, включаючи надання постраждалій особі всіх видів допомоги, сьогодні дуже й дуже необхідний».*

Через відсутність спеціального закону чоловікам і жінкам, які пройшли через СНПК, повсякчас доводиться долати труднощі практичного характеру. Зокрема це стосується взаємодії з державними структурами. Люди чекають на таку потрібну для них підтримку, тож працівники різноманітних державних установ і закладів змушені шукати нестандартні рішення чи навіть «лазівки», щоб не виходити «за межі» та задовольняти потреби цієї особливої категорії постраждалих.

З цього приводу Василь Луцик пояснює: *«...наразі СНПК не врегульоване національним законодавством. Всі, хто потерпів від цього явища, отримують допомогу, фактично, як особи, постраждалі від домашнього насильства, тому що іншого механізму в державі нема».*

«Експерти привертають увагу до того факту, що в чинному українському законодавстві наразі нема визначеного поняття “постраждалий/постраждала від СНПК”. Тож державним установам, приміром, лікарням чи іншим медичним закладам, доводиться шукати якісь особливі шляхи, щоб записати постраждалих і надати їм допомогу», — додає Федір Дунебабін.

Важко навіть уявити, що відчувають жінки чи чоловіки, які зазнали сексуального насильства в результаті війни, а тепер проходять ще й через ідентифікування під «чужою статтею». Ніби вкотре приховуються, бо суспільство досі не визнає їхнього статусу, не вважає суттєвим те, що з ними трапилося. Це справжня зневага, і постраждали їй гостро відчувають.

Тому не випадково встановлення статусу осіб, які зазнали СНПК, є одним із видів поновлення прав постраждалих і zarazом — відновлення справедливості.

«Люди, які зазнали СНПК, під час кількох досліджень підкреслювали, що для них вкрай важливо, щоб держава визнала їхній статус постраждалих від такого виду воєнного злочину, — розтлумачила в інтерв'ю (червень 2023 року) Христина Кіт. — Насамперед — на законодавчому рівні». Звісно, підкреслювали експерти, сам статус постраждалої від СНПК особи не допоможе їй забути про пережите, не вгамує остаточно пекучий біль. Але цей статус додасть упевненості в підтримці суспільства, в тому, що воно «на її боці», що не ставить під сумнів її невинуватість — не вона спровокувала сексуальний злочин, відповідальність лежить цілковито на російських агресорах.

Про необхідність законодавчо розв'язати питання щодо статусу постраждалих говорили й ті, хто сам пройшов через катування та страждання. І тут вони мають певні практичні очікування від таких рішень.

Людмила Гусейнова каже: *«Я вважаю, що треба добитися ухвалення закону про потерпілих від СНПК, який має передбачити статус для постраждалих. Щоб він також включав перелік необхідних послуг для кожної людини, яка зазнала сексуального насильства в умовах війни. Бо цей біль і ці страждання залишаються з нами до кінця*

життя. Потрібна медична, психологічна допомога. Не первинна — 3–5 разів і все.

Я спілкувалася з однією психологинєю. Вона сказала: “Ви розумієте, що ваша історія така, що ви щонайменше 3 роки маєте працювати з психологом”. Але я усвідомлюю, що той психолог не буде зі мною безоплатно спілкуватися весь цей час. А я не можу бігати від одного психолога до іншого, діючи за принципом — тут 10 безкоштовних сеансів, потім у іншого. Це не допомога. Це називається повторною травматизацією. І все це має бути законом узгоджено».

На її думку, отримання статусу постраждалих від СНПК вплине і на репарації, принаймні на невідкладні, бо потерпілі часто дуже потребують фінансової підтримки. *«Я особисто також бачу необхідність інформувати суспільство про випадки СНПК, щоб навчити рівно ставитися до цього. Щоб постраждалі на деокупованих територіях або такі, які виїхали звідти, не боялися. Щоб вони нас побачили, почули і приєдналися. Щоб розуміли, що мають право звернутися до правоохоронних органів і добиватися справедливості».*

Є багато чинників, які зумовили підготовку законопроектів щодо СНПК в Україні. З одного боку, це нагальна необхідність для постраждалих, інтереси яких захищають держава та суспільство. *«Також маємо фокус уваги міжнародної громадськості до проблематики СНПК та допомоги постраждалим від цього злочину»*, — зауважив Федір Дунебабін. Це теж своєрідне лобіювання міжнародних структур, які працюють в Україні та запроваджують тут сучасні підходи до функціонування системи допомоги постраждалим від СНПК.

Є також позиція деяких народних депутатів, урядовців, які докладають максимум зусиль, щоб захистити

права постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного з війною, та відстояти їхні інтереси.

Народна депутатка, заступниця голови парламентського Комітету з питань зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва Марина Бардіна ініціювала розробку законопроекту № 10132 «Про статус осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією Російської Федерації проти України, та невідкладні проміжні репарації». *«Разом із статусом держава не лише надає певний обсяг проміжних невідкладних репарацій та допомоги, а й визнає той факт, що особа постраждала від воєнного злочину, що такі репараційні заходи та допомога мають надаватися без засудження, без стигматизації, з повагою до людської гідності»*, — презентувала вона головні позиції законопроекту ще в листопаді 2023 року. На переконання Марини Бардіної, допомога постраждалим має надаватись вже тут і зараз, а паралельно з цим державний апарат та міжнародні інституції повинні працювати над вирішенням питання про стягнення коштів з рф, про пошук воєнних злочинців та їхнє засудження.

Народна депутатка привертає увагу до ще однієї особливості законопроекту — він враховує інтереси постраждалих від СНПК з 2014 року: *«Будь-яка людина, яка зазнала сексуального насильства, пов'язаного зі збройною агресією рф проти України, починаючи з 20 лютого 2014 року, та підтвердила цей факт, звернувшись до урядової комісії. Виняток становлять люди, які були учасниками колабораціонізму»*.

І це насправді дуже суттєвий момент. На ньому зупиняється і Федір Дунебабін: *«Сам факт визнання СНПК на законодавчому рівні — вже факт сатисфакції. В Україні є постраждалі від росіян ще з 2014 року, які за цей тривалий*

період часу навіть втратили віру в те, що їхні права будуть захищені. Тепер вони зможуть сказати: так, про нас справді не забули. Чи всі вони звертатимуться за статусом постраждалих — це вже їм вирішувати. Але вони знатимуть, що в законодавстві є така можливість. І це дуже важливо».

За інформацією Марини Бардіної, «законопроект передбачає два важливі інструменти: невідкладну компенсацію — грошову виплату постраждалим та невідкладні проміжні репарації. Невідкладні проміжні репарації — це заходи, спрямовані на усунення наслідків СНПК шляхом надання постраждалим особам доступу до засобів правового захисту, компенсації, реабілітації, відновлення моральної та матеріальної шкоди. Вони діятимуть також і для членів родин загиблих постраждалих».

Для отримання статусу людина, яка вважає себе постраждалою від СНПК, повинна буде звернутися із заявою до спеціальної комісії, робота якої координуватиметься Міністерством соціальної політики України.

«Заявник зможе в письмовій формі надати інформацію про факт пережитого. Якщо є додаткові медичні документи чи інші матеріали на підтвердження, вони також мають бути передані на розгляд комісії. При цьому особиста участь у розгляді заяви не обов'язкова, якщо людина не бажає цього», — зазначила Марина Бардіна. І додала: «Розглянувши таку заяву, комісія ухвалить рішення про надання статусу. Про нього комісія має поінформувати заявника впродовж 30 днів, а в разі отримання відмови її можна буде оскаржити, звернувшись до комісії або до суду».

Марина Бардіна наголошує на універсальному механізмі для всіх — письмовому зверненні до комісії. Так вона відповідає на запитання, як отримати статус постраждалих тим, хто, приміром, перебуває за кордоном.

«Це може бути як паперове звернення, так і звернення за допомогою електронного зв'язку. Розрізнення за місцем перебування заявника законопроект не встановлює».

19 червня 2024 року законопроект № 10132 парламентарі ухвалили в першому читанні. Експерти визнають, що до остаточного його прийняття потрібно провести ще дуже серйозну роботу, обговорити та узгодити низку положень і норм не лише в середовищі законодавців, представників уряду, але також і з громадськими та міжнародними організаціями. А головне — із самими постраждалими, позиція яких у цих питаннях має бути визначальною.

Важливо інше — процес зрушив із точки відліку. Тому є всі підстави очікувати на його успішне завершення.

Так само в першому читанні був прийнятий і законопроект № 10256 «Про облік осіб, життю та здоров'ю яких завдано шкоди внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України», розроблений Міністерством соціальної політики України спільно з робочою групою.

У проекті закону дається визначення того, що таке СНПК. *«У законопроекті зазначається, що сексуальне насильство, скоєне проти особи під час збройної агресії російської федерації проти України, включає звалтування, примусову вагітність, примусову стерилізацію, примусовий аборт, примусову проституцію, сексуальну експлуатацію, примус до статевого акту з третьою особою, примус до споглядання статевого акту, сексуальне рабство, примусове обрізання, кастрацію, каліцтво геніталій, примус до оголення чи будь-яку іншу форму сексуального насильства відповідної тяжкості»*, — коментує Уляна Токарева, заступниця міністерки соціальної політики.

Інший важливий момент — проект закону передбачає створення Реєстру випадків завдання шкоди

життю та здоров'ю українців. «Якщо цей законопроект буде ухвалений, він дозволить нам вирішувати три великих блоки питань, — зупинилася на його характеристиці Уляна Токарева. — Перш за все ми знатимемо, хто з українців постраждав від збройної агресії рф. Друге — ми отримаємо інформацію про випадки завданої шкоди здоров'ю та життю українців, що буде здійснено за допомогою обмінів між усіма реєстрами. І третє — ми розумітимемо, скільки Україна вже витратила на подолання наслідків збройної агресії російської федерації. Йдеться і про державні програми підтримки, які нині реалізуються, і про ті програми, які діють на місцевому, локальному рівні».

У Реєстрі має міститися інформація вкрай чутливого змісту. Як убезпечити її від непередбачуваних витоків, адже постраждали від СНПК, чиї дані вноситимуться до Реєстру, дуже болісно реагують на збереження конфіденційності? Чи можна це гарантувати?

«Маю запевнити — ця інформація буде максимально закритою. До неї точно не матимуть доступу пересічні громадяни», — запевнила Уляна Токарева. Вона пояснила, що Україна має досвід роботи з такими чутливими питаннями: «Наприклад, ми працюємо з постраждалими від торгівлі людьми. І, до речі, ця категорія також зазначена в Реєстрі. Про них збирається інформація. Ухвалюються рішення щодо виплат цій категорії постраждалих. Це також сенситивна інформація, і ми вже давно з нею працюємо. Вона дуже захищена».

Водночас сьогодні експерти обговорюють питання, що має бути певний анонімний варіант, щоб постраждали від СНПК подавали цей запит через якісь цифрові інструменти. Лише потому фахівці зв'язувалися б із ними, пропонували свою допомогу.

Звісно, до інформації в Реєстрі матимуть стосунок різні спеціалісти. Йдеться про так званий «людський фактор» — чи може він впливати на збереження конфіденційності?

«У законопроекті щодо Реєстру зазначено, що мають бути надані і докази того, що людина постраждала від збройної агресії російської федерації. Не лише по СНПК, але й по всіх інших питаннях. І це передбачає, звісно, комунікацію постраждалої особи, наприклад, з лікарем для того, щоб засвідчити факт насильства, або з іншими фахівцями, — погодилася з таким «поворотом» заступниця міністерки соцполітики. І додала: «Але я хочу ще раз наголосити, що всі процедури будуть визначені з максимальним урахуванням інтересів людей, яких зачепила збройна агресія російської федерації. Щоб знизити ризик повторної травматизації. Щоб не робити всі ці випадки публічними тощо».

Вона також розкрила певні деталі: «Коли після введення інформації до системи, тобто, після лінії контакту, дані кодуються для того, щоб усі, хто надалі забезпечуватиме технічний супровід, не мали інформації, кого саме вона стосується. Тож такі відповідальні фахівці працюватимуть з фактами, а не з персоналіями. Так, вони можуть розрахувати розмір допомоги, але не знатимуть, кому саме вона призначається».

Це новації для України — і реєстр, і проміжні репарації, і саме визначення СНПК. І важливо завести їх до національного правового простору. «Але основна мета цього Реєстру полягає в тому, що надалі він потенційно комунікуватиме з Міжнародним реєстром збитків та іншими ініціативами щодо забезпечення репарацій для постраждалих, щодо заморожених активів рф, судів проти російської федерації тощо», — каже Федір Дунебабін.

Він змодельював ситуацію: «На даний момент (лютий 2024 року — авт.) в Офісі Генпрокурора, за їхньою інформацією, зареєстровано 128 тис. постраждалих від воєнних злочинів. Міжнародний реєстр збитків матиме 35 співробітників. Будь-який суд, навіть найбільший-найкрутіший, теж матиме обмежену кількість працівників. Обробити 128 тис. позовів неможливо навіть упродовж десятиліть. Але передбачається, що Міжнародний реєстр збитків, міжнародні суди визнаватимуть факти, внесені до українського Реєстру при Міністерстві соціальної політики, як обґрунтовані докази. Щоб це була полегшена процедура збору доказової бази. І права людей будуть захищені відносно швидко, коли ми нарешті доб'ємося від російської федерації компенсацій за завдану нею шкоду».

Наразі питання створення національного Реєстру, про який йдеться у проекті закону № 10256, не є остаточно вирішеним. Навіть більше — нерідко стає предметом досить гострих дискусій. Але це ж справа нормальна. Бо ж істина, як відомо, народжується в суперечках.

Уляна Токарева пояснила: «Цей законопроект є базою для роботи. Всі додаткові процедури мають бути визначені нормативно-правовими актами, затвердженими Кабінетом Міністрів України. Це дозволить нам детальніше їх опрацювати: як саме має встановлюватися статус, визначатися допомога тощо. Усі ці моменти дуже важливі».

Федір Дунебабін так само позитивно налаштований на необхідність ухвалення обох згаданих законопроектів. І має для цього власні підстави: «Ми дуже сподіваємося, що ухвалення законопроектів і впровадження передбачених ними механізмів, зокрема невідкладних проміжних репарацій, підвищить довіру постраждалих до системи реагування. І завдяки “черезтинному радіо” по допомогу почне звертатися все більше людей».

НА ДИПЛОМАТИЧНІЙ ВИСОТІ

Ми готували цю книгу, щоб розповісти про допомогу, котру в Україні надають постраждалим від сексуального насильства, пов'язаного з агресією рф. Спілкувалися зі спеціалістами, які розробляють вкрай необхідну для нашої країни законодавчу базу стосовно СНПК, формують і реалізують державну політику в цій сфері, а також із тими практиками в різних галузях, які надають конкретну підтримку постраждалим від цього виду воєнного злочину.

У переліку тих, хто відстоює інтереси таких жінок, чоловіків, дітей, чільне місце займають і українські дипломати. Реальний результат їхньої роботи — те, що міжнародна спільнота, цивілізований світ активно підтримують нашу країну та наших співгромадян. Міжнародна громадська думка — на боці України, країни демократичної спільноти переважно виступають із наших позицій. Ухвалюються рішення, які ініціювалися саме нашими дипломатами.

Яскравий приклад — позиція України в Організації Об'єднаних Націй.

Ефективність роботи цієї міжнародної структури вже не вперше зазнає критики, особливо після її нерезагування належним чином на агресивні дії росії щодо України, Грузії, Молдови, Сирії. Багатьом українцям хочеться почути більш рішучі та одноставні висловлювання на нашу підтримку, тому вони й не розуміють, чому цього не відбувається.

Але Україна визнає себе частиною світової системи взаємовідносин, яка базується на міжнародному праві, документах та принципах, закладених, перш за все, під час створення ООН. Це відрізняє нас від росії, яка прагне

будувати світовий порядок «під себе», за своїми схибленими правилами та інтересами, привласнюючи здобутки інших країн і народів. Україна говорить однією мовою з цивілізованим світом, тож, відповідно, знаходить його підтримку.

На сьогодні ООН залишається єдиним майданчиком, який об'єднує всі країни. І коли ми хочемо донести інформацію про ситуацію в Україні, то маємо його використовувати. Тож ми зацікавлені в ефективному та конструктивному співробітництві з цією міжнародною інституцією, яка складається з різних агенцій та підрозділів.

Постійний представник України в ООН Сергій Кислиця не втомлюється наголошувати, що якщо Україна повернеться спиною до ООН, то організація мало що втратить як організація. А от Україна в такому разі залишиться без платформи для комунікації зі 190 країнами світу.

Звісно, сьогодні непросто відстоювати українську позицію на теренах ООН, особливо якщо врахувати вплив на цю міжнародну організацію з боку росії. Він формувався десятиліттями — агресивно та наполегливо. Ірина Мудра так пояснювала ситуацію щодо росії: *«На неї можна вплинути виключно рішенням Ради Безпеки ООН, яке є зобов'язуючим рішенням. Але росія — постійний член Радбезу з правом вето. За 2023 рік на Раду Безпеки було внесено 35 рішень щодо України. За всіма росія застосувала право вето»*.

Але це не означає, що йдеться про геть безвихідне становище, яке не можна змінити.

Сергій Кислиця не просто дивиться на факти — оцінює процеси, визначаючи роль цієї міжнародної організації в протидії СНПК, спричиненому агресією РФ проти

нашої країни: «Ймовірно, практично кожен конфлікт в історії людства супроводжувався й супроводжується проявами сексуального насильства. Проте якщо раніше цей ганебний злочин переважно розглядали як неминучий побічний продукт війни й не існувало глобального механізму реагування на нього, боротьба велася на національних рівнях та в рамках регіональних ініціатив, то у 2009 році Рада Безпеки ООН змінила цю парадигму ставлення міжнародної спільноти до СНПК, створивши мандат Спеціального представника Генерального секретаря з проблематики сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом. У резолюції Радбезу ООН 1820 (2008) вперше сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, розглядається як злочин, якому можна запобігти та за який слід покарати згідно з міжнародним правом прав людини та міжнародним кримінальним правом».

У 2009 році РБ ООН своєю резолюцією 1888 запровадила посаду Спеціального представника Генерального секретаря ООН з питань сексуального насильства в збройних конфліктах. Наразі її обіймає Праміла Паттен. Спеціальний представник, а точніше Спеціальна представниця на регулярній основі виступає брифінгою ООН та політичною борчиною проти сексуального насильства, пов'язаного з конфліктами, а також очолює Мережу ООН із боротьби з сексуальним насильством у конфлікті (UN Action), яка об'єднує роботу 21 агенції ООН. Тому можна з упевненістю сказати, що до неї надходить інформація щодо питань, якими вона опікується, з різних країн світу, вона може оцінити її вагу та спрямувати реагування на неї.

Праміла Паттен вже навесні 2022 року прибула в Україну. Під час цього візиту, 3 травня, вона підписала від імені ООН розроблену спільно з українським

урядом Рамкову програму про співробітництво в сфері запобігання та протидії сексуальному насильству в умовах війни. Невдовзі спільно з її Офісом було розроблено Імплементацийний план на реалізацію ухваленної програми.

«З 24 лютого ООН отримала понад 150 звинувачень у сексуальному насильстві, скоєному проти жінок, дітей, чоловіків. Це з'валтування під дулами автоматів у присутності членів родини — наслідки атаки України російськими військами», — сказала Праміла Паттен у відеозверненні до учасників і учасниць Другого саміту перших леді та джентльменів наприкінці липня 2022 року. Та додала, що це лише «верхівка айсберга»³⁸.

Сергій Кислиця також повідомив, що основною функцією Офісу Спецпредставника є підготовка річної доповіді Генерального секретаря ООН про СНПК: *«Завдяки щорічним доповідям було створено публічний історичний запис про злочин, який раніше був невидимий в офіційних звітах про війну та мир. Річна доповідь також містить детальну інформацію про сторони збройних конфліктів, яких достовірно підозрюють у скоєнні актів з'валтування чи інших форм сексуального насильства, зазначених у додатку до доповіді, — так званого “списку ганьби”.*

Сторони-порушники, включені до переліку, зобов'язані взаємодіяти з Офісом з метою вироблення конкретних зобов'язань та планів дій щодо припинення порушень. Ефективне виконання таких зобов'язань є головною вимогою для виключення сторін зі списку. До сторін, які три роки поспіль вносяться до “списку ганьби”, автоматично застосовуються санкції Радбезу

³⁸ Укрінформ, 23 липня 2022 р., <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3535533-oon-rozgladae-ponad-150-zvernenn-sodo-skoenih-rosianami-zgvaltuvan-pid-cas-vijni-v-ukraini.html>

України. Її співочолують Албанія, Данія, Колумбія, Маршалові острови та Нідерланди. До складу Групи входять 48 держав плюс ЄС. *«І цей формат є майданчиком для пошуку найдієвіших рішень для забезпечення притягнення російських злочинців до відповідальності за всі скоєні ними злочини проти українських громадян та нашої держави»,* — каже Сергій Кислиця.

Інший його приклад теж був досить промовистим: *«Велика Британія в листопаді 2022 року ініціювала створення Міжнародного Альянсу з питань запобігання сексуальному насильству в конфліктах. Метою його діяльності є посилення уваги світової спільноти до проблеми СНПК, а також забезпечення правосуддя для постраждалих та притягнення винних до відповідальності, надання всебічної допомоги й підтримки потерпілим від такого насильства. Україна стала його членом та є співголовою впродовж 2023 року».*

Враховуючи активну позицію України на міжнародному рівні, яка не мовчить, а вголос заявляє про порушення прав людини не лише з боку росії, але й підтримуючи постраждалих в інших конфліктах, в 2025 році Україна обрана для головування в Міжнародному Альянсі. Основні теми, які опрацьовуватимуться та адвокатуватимуться на міжнародному рівні, є актуальними і для нас, і для інших країн — це репарації та реабілітаційні програми постраждалим від СНПК. За даними Міжнародного інституту стратегічних досліджень у Лондоні, в 2023 році в світі нараховувалося 183 збройні (як міжнародні, так і внутрішні) конфлікти!

Українська дипломатія максимально активно та ефективно використовує можливості ООН як для надання гуманітарної допомоги, так і для забезпечення моніторингу ситуації з порушеннями прав людини

й міжнародного гуманітарного права. Сергій Кислиця зазначає: *«Зокрема з 2014 року на запрошення уряду України працює Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні, а від початку повномасштабної збройної агресії рф нами були задіяні додаткові механізми: Радою з прав людини створена Незалежна міжнародна Комісія з розслідування щодо України в контексті агресії рф, а також два мандати Ради Безпеки ООН — “Діти та збройний конфлікт” і “СНПК”, які забезпечують додатковий ретельний моніторинг та звітування стосовно відповідних типів злочинів».*

Постійний представник України при ООН також повідомив, що Незалежна комісія з розслідування по Україні в контексті збройної агресії рф в обох своїх доповідях висвітлила злочини СНПК. Ця проблематика також постійно міститься в доповідях Офісу Верховного комісара ООН з прав людини. *«Зокрема в останніх доповідях зазначається, що, окрім використання СНПК як зброї, тортури проти військовополонених та цивільних, зокрема й сексуальне насильство, мають системний та масштабний характер. Також згадується, що більше половини з опитаних українських військових зазнали сексуального насильства під час російського полону»,* — нагадав він.

Завдяки такій роботі української дипломатії, оприлюдненим повідомленням про воєнні злочини рф у світі формується зовсім нова думка про дії країни-агресора, про її злочинні задуми, зневагу до норм міжнародного права. Люди прагнуть зупинити такі безчинства, цілковито свавільний «переділ світу», який демонструє держава, до речі, — член Генеральної Асамблеї ООН.

Вдаючись до СНПК, російські військові порушують усі чинні міжнародні стандарти та норми, включаючи ті, які називають «законами та звичаями ведення війни».

Сергій Кислиця вважає, що легше назвати документи, яких росія не порушувала. Бо в переліку порушених — вагомі міжнародні рішення, які зумовлюють питання безпеки в сучасному світі, захисту прав людини, протидії всім формам дискримінації. Він навів, зокрема такі міжнародні документи:

1. Міжнародне гуманітарне право або Женевські конвенції 1949 року. Ці конвенції містять положення про захист цивільних осіб у час війни, заборону тортур та неправомірного використання сили, включаючи сексуальне насильство;

2. Римський статут Міжнародного кримінального суду: сексуальне насильство кваліфікується як злочин проти людяності, воєнний злочин та форма гендерної насильницької поведінки і підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. Важливо, що такі злочини не мають терміну давності;

3. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок (CEDAW). Ця конвенція закликає до захисту жінок від усіх форм насильства, включаючи сексуальне насильство як інструменту війни;

4. Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 (2000) та інші наступні резолюції про «Жінок, мир, безпеку». Ці резолюції закликають до захисту прав жінок та запобігання сексуальному насильству під час конфліктів;

5. Резолюції Ради Безпеки ООН 1820 (2008), 1888 (2009), 1960 (2010), 2106 (2013), 2467 (2019), якими створено мандат Спецпредставника Генсека ООН з протидії СНПК. *«Нагадаю, що рф підписалася під усіма цими резолюціями, які тепер цинічно порушує»,* — уточнив Сергій Кислиця.

Втім, він наголошує, що такі дії рф, порушення нею міжнародного права не залишаться безкарним: *«Звісно, міжнародним правом передбачена відповідальність за*

такі злочини. Йдеться про кримінальну відповідальність перед міжнародними судами, такими як Міжнародний кримінальний суд. Крім того, за такі злочини можуть застосовуватися санкції й інші форми міжнародного та національного правового покарання».

Сергій Кислиця висловився з цього приводу дуже образно та напрочуд точно: «Ці злочини не мають терміну давності і попри те, що в осяжному майбутньому я не бачу росію демократичною та приємною країною, але абсолютно переконаний, що потяг правосуддя наздожене всіх російських злочинців у тунелі російського беззаконня. Сьогодні Україна та наші партнери докладають неймовірних зусиль, щоб цей потяг став швидкісним. Покарання буде невідворотним».

Російсько-українська війна поставила багато питань щодо ефективності системи міжнародної безпеки. Вона потребує суттєвого вдосконалення, і над цим сьогодні працюють урядові структури, міжнародні та громадські організації, фахівці й активісти в усьому світі. Свій внесок у цю роботу роблять і дипломати, зокрема українські.

Українській дипломатії також належить виконати ще одну важливу місію. Загальновідомо, що війни провокують радикально налаштовані політики, ведуть військові, а завершують — дипломати. І від того, наскільки сильною виявиться українська дипломатія, значною мірою залежить не лише майбутнє незалежної України, але й утвердження справедливого світового порядку, де панує сила права, а не право сили.

КРАЇНУ-АГРЕСОРКУ — ДО «СПИСКУ ГАНЬБИ» ООН!

Підтримка міжнародної спільноти є вкрай важливою для України. І найбільш значущим майданчиком для її виявлення є Організація Об'єднаних Націй. Якщо ця структура ухвалює рішення, то вони показують розстановку політичних сил у світі, їхню згуртованість і рішучість, дотримання ними своїх зобов'язань у питаннях глобальної безпеки та створення серйозних прецедентів на користь підтримки вагомого тренду сьогодення.

Україна сьогодні — в тренді. Ми боремося за збереження світового порядку, який утворився після завершення Другої світової війни, подальших вагомих рішень на користь миру та мирного співіснування, а також розв'язання проблемних питань, які виникають на планеті, без застосування зброї. На жаль, росія практично ніколи не розділяла таких підходів — заявляла, що її інтереси не закінчуються на жодних європейських (і, напевно, не лише європейських!) кордонах. А отже, виходила з того, що для неї не існує обмежень, що її закон — це вона сама.

Насправді — це велика гра та велике лицемірство. Навіть під найбільш беззаконні свої дії росія намагається підвести певне пояснення та причини. Наприклад: напала на Україну, щоб Україна не напала на неї! Свого часу подібні виправдання лунали і щодо входження СРСР на територію Фінляндії в 1939 році, Чехословаччини — у 1968-му. А після перетину кордону Афганістану в 1980 році взагалі поширювалася версія: мовляв, якби радянські війська того не зробили, за два дні там були б війська американські (чи чийсь інші — то вже клопіт пропагандистів, щоб «втюхати» черговий фейк). Підходи радянської пропаганди, які завжди формувалися

в москві та поширювалися на інші території СРСР, значною мірою перечепилися за кордони вільних держав, утворених після розпаду СРСР. Але в москві вони продовжують продукуватися та шукають нові адреси застосування: Європа, Америка, Глобальний Південь. І часто ця ідеологічна отрута просочується в такий спосіб, що багатьом її споживачам важко відрізнити облуду від правди, важко повірити, що велика за розмірами країна, населення якої складається з найрізноманітніших національностей, спроможна відверто брехати, вдаватися до агресивних і завойовницьких дій.

Росію насправді дуже хвилюють питання її міжнародного іміджу. Може, вона й не прагне бути «загальною улюбленицею», але вже точно хоче, щоб її поважали. Якраз у тому контексті: бояться, значить — поважають.

Це — реалії XXI століття. Дещо песимістичні, але — справді реальні. То чи спроможна світова громадськість у таких умовах віднайти правдиві оцінки та протистояти злу, яке нахабно розростається?

Так, такі сценарії також є цілком дієвими. І попри те, що ООН дедалі більше піддається критиці за стриманість і нерішучість, вона спроможна ухвалити рішення на підтримку демократичного розвитку та міжнародної безпеки.

Генеральна Асамблея ООН уже 2 березня 2022 року на 11-тій Надзвичайній спеціальній сесії засудила жорстоке вторгнення російської федерації в Україну, вимагаючи негайного виведення її військ і дотримання норм міжнародного права. Резолюцію схвалила 141 країна і лише 5 країн були проти (росія, білорусь, КНДР, Еритрея та Сирія).

Надалі ухвалювалися й інші резолюції цієї міжнародної організації на підтримку України. В нашій

державі працює Моніторингова місія ООН, яка фіксує злочини, скоєні російською федерацією на нашій території. І впродовж двох років — у 2023-му та в 2024-му — ООН включала росію, постійного члена Ради Безпеки ООН, до «списку ганьби» в річній доповіді «Діти та збройний конфлікт». Генсек ООН Антоніу Гутерреш поінформував в останній доповіді Радбез про велику кількість підтверджених випадків викрадення дітей та їхнього незаконного переміщення, а також звернув увагу на запровадження в росії спрощеної процедури «набуття» російського громадянства для українських дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування⁴⁰. До «списку ганьби» збройні сили рф і афілійовані з ними збройні формування включені також за вбивства й каліцтва дітей, за напади на школи й лікарні.

Україна також домагається включення рф до «списку ганьби» за скоєні нею злочини сексуального насильства, пов'язаного з війною. І це цілком логічний та справедливий крок.

ООН від 2008 року, відколи ця міжнародна структура вперше визнала СНПК загрозою миру та безпеці, прагне зупинити та унеможливити подальше застосування під час збройних конфліктів цього виду воєнного злочину. Одним із засобів впливу на тих, хто його скоює, якраз і є «список ганьби». Рішення щодо нього виносять з метою публічно назвати злочинців і задіяти можливі інструменти, що мають вплинути на виправлення їхньої поведінки.

Інформацію про скоєні порушником злочини, зокрема СНПК, ООН збирає та перевіряє за допомогою

⁴⁰ Укрінформ, 13 червня 2024 р., <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3874682-gensek-oon-vdruge-vkluciv-rosiu-do-spisku-ganbi-v-dopovidi-diti-ta-zbrojni-konflikt.html>

механізмів моніторингу, аналізу та звітності (MARA). Перевірена інформація включається до щорічної доповіді Генсека ООН з метою оголошення про «список ганьби». Загалом уся процедура досить бюрократична, але й організація, що її проводить, має орієнтуватися на беззаперечні докази та їхню значну кількість. Бо рішення виносить не на підставі окремих випадків, а в зв'язку зі здійсненням системних порушень прав людини.

2010 року Радбез ООН ухвалив Резолюцію 1960, згідно з якою до щорічних звітів про СНПК вносяться сторони, які «обґрунтовано підозрюються у вчиненні зґвалтувань та інших форм сексуального насильства в ситуаціях збройного конфлікту на порядку денному Ради Безпеки, або відповідальні за існування патернів таких порушень». Зрештою список може покласти початок не лише припиненню та запобіганню СНПК, але й притягненню винних до відповідальності. До слова, на сьогодні уже було опубліковано 12 таких річних звітів щодо СНПК із списками злочинців.

Патерни (критерії) включення до списку передбачають цілу низку факторів, зокрема «множинне вчинення дій». Серед порушень — зґвалтування, сексуальне рабство та/або будь-яка інша форма сексуального насильства. Але до уваги беруться лише випадки, задокументовані чи верифіковані Моніторинговою місією ООН. І остаточне рішення про включення до списку ухвалюється командою Генерального секретаря ООН.

Попри складний шлях, Україні потрібно домагатися позитивного рішення в цьому питанні на свою користь. По-перше, включення росії до «списку ганьби» через СНПК — це певна частина сатисфакції для людей, які постраждали від цього воєнного злочину з боку рф.

Світова громадськість таким рішенням продемонструє їм визнання та підтримку. Імідж росії в цьому випадку лусне, як мильна бульбашка. А вона, хоч і демонструє зневагу до чужої думки, дуже не любить, коли така думка все-таки зміцнюється.

Є й інші причини — більш практичного характеру. Після потрапляння до «списку ганьби» російський персонал не зможе брати участі в миротворчих місіях ООН по всьому світу. І це зрозуміло: як може питання безпеки та миру захищати той, хто їх відверто та цинічно порушує? Тим паче, що такі її дії підривають авторитет ООН й здатність цієї міжнародної організації ефективно реагувати на кризи, знижує довіру місцевих громад до миротворчих операцій загалом.

Сьогодні в Україні низка державних органів влади, громадських і міжнародних організацій займається ідентифікацією та фіксацією воєнних злочинів РФ, зокрема СНПК. Вони розглядаються в українських і міжнародних судах, за ними виносять рішення. Зокрема такі випадки дають підстави для внесення росії до «списку ганьби».

І кожен задокументований випадок СНПК, який вчиняли російські військовослужбовці, робить її на крок ближчою до невідвортної відповідальності.

Зрештою це та справедливість, у яку вірить і якої сподівається наше суспільство. І яку ми виборюємо в тих складних випробуваннях, які випали на долю нашому поколінню.

ІНТЕРВ'Ю, ПІДГОТОВЛЕНІ
В МЕЖАХ ПРОЄКТУ
«ВИСТОЇМО РАЗОМ.
ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ
ПІДТРИМКИ ПОСТРАЖДАЛИХ
ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬ-
СТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З ВІЙНОЮ»

ОЛЬГА СТЕФАНІШИНА

Сексуальне насильство під час війни — це воєнний злочин, який не має терміну давності

<https://uwf.org.ua/olga-stefanishyna-seksualne-nasytstvo-pid-chas-vijny-cze-voyennyj-zlochyn-yakyj-ne-maye-terminu-davnosti/>

НАТАЛІЯ КАРБОВСЬКА

Ми повинні стати опорою для постраждалих від сексуального насильства, зумовленого війною

<https://uwf.org.ua/nataliya-karbovska-my-povynni-staty-oporoyu-dlya-postrazhdalyh-vid-seksualnogo-nasytstva-zumovlenogo-vijnoyu/>

КАТЕРИНА ЛЕВЧЕНКО

Співпереживання та підтримка — це те, що робить нас людьми і відрізняє від російських загарбників

<https://uwf.org.ua/kateryna-levchenko-spivperezhyvannya-ta-pidtrymka-cze-te-shho-robyt-nas-lyudmy-i-vidriznyaye-vid-rosijskyh-zagarbnykiv/>

ХРИСТИНА КІТ, ОЛЕНА СОТНИК

Репарації для потерпілих від сексуального насильства в період війни

<https://uwf.org.ua/reparacziyi-dlya-poterpilyh-vid-seksualnogo-nasytstva-v-period-vijny/>

ХАЙМЕ НАДАЛЬ, МУСТАФА ЕЛЬКАНЗІ

Фонд ООН у галузі народонаселення допомагає Україні долати наслідки сексуального насильства, пов'язаного з війною

<https://uwf.org.ua/yak-unfpa-dopomagaye-ukrayini-dolaty-naslidky-seksualnogo-nasytstva-povyazanogo-z-vijnoyu/>

ПАВЛО ЗАМОСТЬЯН, НІНА ЛОМПАРТ

В Україні успішно працюють сервіси для постраждалих від СНПК

<https://uwf.org.ua/yaki-servisy-dlya-postrazhdalych-vid-seksualnogo-nasylstva-povyazanogo-z-vijnoyu-praczuuyut-v-ukrayini/>

КАТЕРИНА ЧЕРЕПАХА, МАРИНА ЛЕГЕНЬКА

Україна критично потребує спеціального закону щодо протидії СНПК

<https://uwf.org.ua/ukrayina-krytychno-potrebuye-speczialnogo-zakonu-shhodo-protydiyi-seksualnomu-nasylstvu-povyazanomu-z-vijnoyu/>

АЛЬОНА КРИВУЛЯК

Гарячі лінії «Ла Стради» допомагають постраждалим від СНПК

<https://uwf.org.ua/garyachi-liniyi-la-strady-dopomagayut-postrazhdalym-vid-seksualnogo-nasylstva-povyazanogo-z-vijnoyu/>

ЮРІЙ БЕЛОУСОВ, ІРИНА ДІДЕНКО

Специфіка розслідування випадків СНПК змушує Генпрокуратуру трансформуватися

<https://uwf.org.ua/speczyfika-rozsliduvannya-vypadkiv-seksualnogo-nasylstva-povyazanogo-z-vijnoyu-zmushuye-genprokuraturu-transformuvatysya/>

ЕСТЕР ДІНГЕМАНС

Ми дивимся на випадки СНПК очима постраждалих

<https://uwf.org.ua/ester-dingemans-my-dyvymosya-na-vypadky-seksualnogo-nasylstva-povyazanogo-z-vijnoyu-ochyma-postrazhdalych/>

ІРИНА ДОВГАНЬ, ЛЮДМИЛА ГУСЕЙНОВА

Постраждали від СНПК вирішують не мовчати про злочини російських окупантів

<https://uwf.org.ua/postrazhdali-vid-seksualnogo-nasylstva-povyazanogo-z-vijnoyu-vyrishuyut-ne-movchaty-pro-zlochyny-rosijskyh-okupantiv/>

МАРИНА БАРДІНА

Новий закон захистить права осіб, які постраждали від СНПК з 2014 року

<https://uwf.org.ua/maryna-bardina-novyj-zakon-zahystyt-prava-osib-yaki-postrazhdaly-vid-snpk-z-2014-roku/>

ВАСИЛЬ ЛУЦИК

Нацсоцслужба пропонує нові інструменти допомоги постраждалим від СНПК

<https://uwf.org.ua/naczsocsluzhba-proponuye-novi-instrumenty-dopomogy-postrazhdalym-vid-snpk/>

КАТЕРИНА ПАВЛІЧЕНКО

«Невидимий злочин» залишається на контролі МВС

<https://uwf.org.ua/nevydymyj-zlochyn-zalyshayetsya-na-kontroli-mvs/>

КАТРІН КОППЕНС

Фонд доктора Деніса Муквеге повертає постраждалим від СНПК віру в людей та життя

<https://uwf.org.ua/fond-doktora-denisa-mukvege-povertaye-postrazhdalym-vid-snpk-doviru-do-lyudej-ta-dozhyttya/>

ІВАН ВИГІВСЬКИЙ

Злочини СШПК однозначно кваліфікують як воєнні

https://uwf.org.ua/ivan-vygivskyj-zlochyny-snpk-odnoznachno-kvalifikuyutsya-yak-voyenni/?fbclid=IwAR3hrHNFjJMrC6gZpP5C7IU-NKrOZw5Z_otiVAJI6_w5tdn6IqkWYuQJ94A

САБІН ГЮНЕСШ ФРЕЙЗЕР

В Україні чітко розуміють, що СШПК — воєнний злочин

<https://uwf.org.ua/v-ukrayini-chitko-rozumiyut-shho-snpk-voyennyj-zlochyn/>

УЛЯНА ТОКАРЕВА

В Україні буде створено Реєстр осіб, які постраждали внаслідок російської агресії

<https://uwf.org.ua/v-ukrayini-bude-stvoreno-reyestr-osib-yaki-postrazhdaly-vnaslidok-rosijskoyi-agresiyi/>

ФЕДІР ДУНЕБАБІН

Нові закони мають поліпшити систему реагування на сексуальне насильство, пов'язане зі збройною агресією росії

<https://uwf.org.ua/novi-zakony-mayut-polipshyty-systemu-reaguvannya-na-seksualne-nasylstvo-povyazane-iz-zbrojnoyu-agresiyeyu-rosiyi/>

ОЛЕНА СУСЛОВА

Ми не повинні втомлюватися, допомагаючи постраждалим від СШПК

<https://uwf.org.ua/my-ne-povynni-vtomlyuvatysya-dopomagayuchy-postrazhdalym-vid-snpk/>

ОЛЕКСІЙ СІВАК, АНДРІЙ

Колишні полонені чоловіки створюють свою громадську організацію

<https://uwf.org.ua/kolyshni-poloneni-choloviky-stvoryuyut-svoyu-gromadsku-organizacziyu/>

ІРИНА МУДРА

Міжнародний Реєстр збитків готується розпочати роботу

<https://uwf.org.ua/international-register-of-losses/>

НАТАЛІЯ АЛЮШИНА, ЮЛІЯ ЛИХАЧ

Українські держслужбовці навчаються протидіяти СНПК

<https://uwf.org.ua/ukrayinski-derzhsluzhbovczi-navchayutsya-protydiyaty-snpk/>

МИХАЙЛО СПАСОВ

Для російських агресорів СНПК — така сама зброя, як і ракети, які вони запускають по українських містах

https://www.ombudsman.gov.ua/en/news_details/dlya-rosijskih-agresoriv-snpk-taka-same-zbroya-yak-i-raketi-intervyu-predstavnika-upovnovazhenogo-mihajla-spasova

СЕРГІЙ КИСЛИЦЯ

Потяг правосуддя наздожене всіх російських злочинців у тунелі російського беззаконня — покарання буде невідворотним

<https://uwf.org.ua/potyag-pravosuddya-nazdozhene-vsih-rosijskyh-zlochyncziv-u-tuneli-rosijskogo-bezzakonnya-pokarannya-bude-nevidvorotnym/>

Катерина Левченко
Олена Губіна
Сергій Губін

СНПК: ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН БЕЗ ТЕРМІНУ ДАВНОСТІ

Літературне редагування та коректура — Ірина Ніколайчук
Верстка та художнє редагування — Галина Вергелес

Дисклеймер до обкладинки:

Ця фігура жінки, створена з ланцюгів, уособлює глибокий і багатограний процес боротьби за свободу після пережитого насильства, тортур і поневолення. Її тіло, обвите ланцюгами, відображає невидимі кайдани травм, які продовжують обмежувати її навіть після фізичного звільнення. Ланцюги відображають емоційні, психологічні та соціальні бар'єри, які жінка мусить подолати.

Попри жажіття, фігура має рух та символізує початок шляху до звільнення: повернення до себе, до життя. Це про жінку, яка вижила, яка має сили стояти, але їй ще потрібен час, підтримка та допомога, щоби остаточно розірвати ці ланцюги.

Цим образом ми хочемо звернути увагу, що свобода після полону — це не лише про фізичну незалежність, але й про зцілення, повернення віри у себе і майбутнє. Це нагадування про важливість розуміння, співчуття і підтримки для тих, хто пережив такі випробування, та про те, що розрив ланцюгів — це тривалий процес, а не одноразова дія. Загалом символ є заклик до солідарності з тими, хто пережив СНПК, і до створення умов, які б дозволили повне звільнення постраждалих — як фізичне, так і моральне.

Свідоцтво про внесення до Державного
реєстру видавців ДК №7222 від 24.12.2020



Книжки можна замовити тут:



Є питання?
Напишіть нам!



@CreativeWomenPublishing



creativewomenpublishing.com.ua



@creativewomenpublishing



creativewomenpublishing@gmail.com

Віддруковано: